

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele osakond

Kristel Algyere

Puu- ja põõsakategooria, hiiepuu võimaliku liigi
ja metsa kirjeldused tänapäeva eesti keeles

Magistritöö

Juhendaja professor Urmas Sutrop

TARTU 2014

Sisukord

1. Sissejuhatus	6
1.1 Miks on looduse nimetamise uurimine vajalik.....	6
2. Materjali kogumine	10
2.1 Küsimused ja välitöö	10
2.2 Keelejuhtide koosseis	10
3. Teoreetiline taust.....	12
3.1 Etnobioloogia ja leksikaalsed universaalid	12
3.1.1 Tähelepanekuid kategooriatest	19
3.2 Loetelukatse ja kognitiivse esilduvuse indeks.....	21
4. Analüüs ja tulemused	22
4.1 Puuliikide ja puunimetuste kognitiivne esilduvus	22
4.1.1 Algandmed terve Eesti kohta	22
4.1.2 Keeleliselt ühtlustatud andmed terve Eesti kohta	23
4.1.3 Algandmed Lääne-Eesti kohta.....	25
4.1.4 Keeleliselt ühtlustatud andmed Lääne-Eesti kohta.....	26
4.1.5 Algandmed Lõuna-Eesti kohta	26
4.1.6 Keeleliselt ühtlustatud andmed Lõuna-Eesti kohta	28
4.1.7 Algandmed Põhja-Eesti kohta	29
4.1.8 Keeleliselt ühtlustatud andmed Põhja-Eesti kohta	29
4.1.9 Kuue esilduvama <i>puu</i> võrdlus piirkonniti.....	31
4.2 Etnobioloogiline <i>puu</i> liikide kategooriateks jagunemine	32
4.3 Põõsaste ja põõsanimetuste kognitiivne esilduvus	33
4.3.1 Algandmed terve Eesti kohta	33
4.3.2 Keeleliselt ühtlustatud andmed terve Eesti kohta	34
4.3.3 Algandmed Lääne-Eesti kohta.....	39
4.3.4 Keeleliselt ühtlustatud andmed Lääne-Eesti kohta.....	39
4.3.5 Algandmed Lõuna-Eesti kohta	40
4.3.6 Keeleliselt ühtlustatud andmed Lõuna-Eesti kohta	41

4.3.7	Algandmed Põhja-Eesti kohta	42
4.3.8	Keeleliselt ühtlustatud andmed Põhja-Eesti kohta	43
4.3.9	Kuue esilduvama <i>põõsa</i> võrdlus piirkonniti	44
4.4	Etnobioloogiline <i>põõsa</i> liikide kategooriateks jagunemine	46
5.	Esilduvamate puude ja põõsaste nimetustest	47
5.1	Puunimetustest eesti keeles	47
5.1.1	Kask	47
5.1.2	Mänd	48
5.1.3	Tamm	49
5.1.4	Kuusk	50
5.1.5	Lepp	51
5.1.6	Vaher	52
5.2	Põõsanimetustest eesti keeles	53
5.2.1	Sõstrad	53
5.2.2	Punane sõstar	53
5.2.3	Must sõstar	54
5.2.5	Sirel	54
5.2.5	Tikker	55
5.2.6	Kadakas	56
6.	Hiiepuu	57
6.1	Hiiepuu liigid piirkonniti	60
6.2	Arutelu	62
7.	Metsakirjeldused	64
7.1	Mis metsas on?	64
7.2	Mis on mets?	66
8.	Kokkuvõte	69
	KIRJANDUS	71
	On the <i>puu</i> ‘Tree’ and <i>põõsas</i> ‘Bush’ Taxonomies, Possible Species of <i>hiiepuu</i> ‘Sacred Tree’ and Characterization of <i>mets</i> ‘Forest’ Vocabulary in Contemporary Estonian Summary	75
	Lisa 1. Küsimused	79

Lisa 2. Keelejuhtide koosseis	80
Lisad 3. Terve Eesti <i>puu</i> kategooria andmete tabelid	83
Lisa 3.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi.....	83
Lisa 3.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi.....	87
Lisa 3.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi	89
Lisa 3.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi.....	92
Lisad 4. Lääne-Eesti <i>puu</i> andmete tabelid	94
Lisa 4.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi.....	94
Lisa 4.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi.....	97
Lisa 4.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi	99
Lisa 4.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi.....	101
Lisad 5. Lõuna-Eesti <i>puu</i> andmete tabelid	103
Lisa 5.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi.....	103
Lisa 5.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi.....	106
Lisa 5.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi	108
Lisa 5.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi.....	110
Lisad 6. Põhja-Eesti <i>puu</i> andmete tabelid	111
Lisa 6.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi.....	111
Lisa 6.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi.....	113
Lisa 6.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi	115
Lisa 6.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi.....	117
Lisad 7. Terve Eesti <i>põõsa</i> kategooria andmete tabelid.....	118
Lisa 7.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi.....	118
Lisa 7.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi.....	122
Lisa 7.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi	123
Lisa 7.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi.....	126
Lisa 7.5 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi <i>sõstra</i> -tabel.....	127
Lisad 8. Lääne-Eesti <i>põõsa</i> andmete tabelid.....	128
Lisa 8.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi.....	128
Lisa 8.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi.....	130
Lisa 8.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi	131

Lisa 8.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi.....	133
Lisad 9. Lõuna-Eesti <i>põõsa</i> andmete tabelid	134
Lisa 9.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi.....	134
Lisa 9.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi.....	136
Lisa 9.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi	137
Lisa 9.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi.....	139
Lisad 10. Põhja-Eesti <i>põõsa</i> andmete tabelid	140
Lisa 10.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi.....	140
Lisa 10.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi.....	142
Lisa 10.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi	143
Lisa 10.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi.....	145
Lisa 11. Hiiepuu kirjeldused	146
Lisa 12. Metsakirjeldused	150
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	154

1. Sissejuhatus

See magistritöö keskendub eesti keele loodussõnavara uurimisele. Esimene osa tööst tegeleb puude ja põõsaste kõige esilduvamate põhinimetuste väljaselgitamisega tänapäeva eesti keeles. Teine osa annab lühikese ülevaate kõige esilduvamate puu- ja põõsanimetuste nimekujudest ja nende etümoloogiast. Kolmas osa vaatab hiiepui võimalikku liiki ja kirjeldusi. Neljas osa on kogutud metsakirjelduste analüüs. Töö on kirjutatud leksikaalse semantika, tüpologia, kognitiivse antropoloogia, etnobioloogia ja etnolingvistika seisukohtadest lähtuvalt. Materjal on kogutud välitöödel.

Autori suurim tänu kuulub toredatele keelejuhtidele üle Eesti. Autor on tänulik lahketele kohalikele inimestele, kes erinevates geograafilistes punktides nõus olid, sh eelneva kokkuleppimise järel, küsitlemise läbiviimisel väärt nõuga aitama. Ka kuulub tänu oma kodu- või suvituskoha kohta eelneva kasuliku info jagamise eest Liina Vakraõmle, Katrin Nõgule, Liisi Taimrele, Eleri Aedmaale, Kristel Uiboale ja Liisi Veskile.

Väärtuslik oli Kaidi Rätsepa panus tabelite koostamisel ja analüüsi planeerimisel. Siiras aitäh juhendaja professor Urmas Sutropile töö idee, kavandamise ja suunamise eest.

1.1 Miks on looduse nimetamise uurimine vajalik

Mis ühes kultuuris nimetamisväärne on, ütleb küllalt palju selle kultuuri kohta tervikuna. „On selge ka, et siis, kui teatavas keeles/kultuuris puudub üldse mingi eseme või nähte nimetus, siis ei eksisteeri tolle keelkonna inimestele eset või nähet.“ (Masing 2004: 53) Aga kui nimetused on, ja neid ka teatakse, siis on eksisteerinud või eksisteerivad nimetatud esemed või nähtused ka tänapäeval.

Rahvatarkus ehk inglise keeles *folk model*, mis struktureerib maailma ja seetõttu ka maailmapilti, väljendub keeles ja keelt on võimalik uurida. (Sutrop 2004: 99) „Pealiskaudsus kaldub kerge käega rahvatarkust ebaususega hilpudega ehitama ja teda sellekohaselt kohtlema, sest mida võiks lihtsal rahvatarkusel meile, moodsa teadusega varustatud inimestele, tähelepanuväärset öelda olla. Kuid ometi peitub vanarahva

tarkuses palju, mis süvenemisel avastab puhta ja kosutava veega teadmiste-allikad, mis kõlbavad ka meie teadmistejanu kustutamiseks. “ (Daniel 1935: 49) Seepärast on selle töö materjal kogutud välitöödel, et saada teada, mida teatakse ja kuidas teatakse.

Seesama loodus on olnud eestlase ümber tuhandeid aastaid ja suur osa puu- ja põõsanimetusi kuulub meie sõnavara vanematesse kihtidesse. „Ja siin on eriti ilmne, et iga keelkonna botaanilise ja zooloogilise nomenklatuuri eeldused erinevad tublisti, liigitatakse omasuguste printsiipide järgi.“ (Masing 2004: 52) Seda sama on märganud ka etnobioloogia uurijad, kelle sõnutsi kategoriseerivad kõik maailma inimgrupid paljuliigilist ja kirevat loodust mingite ühiste siltide või nimetuste alla. Kuigi igas kultuuris leidub iselaadset, on mõndagi ka universaalset, näiteks kasvõi see, et kategoriseerimine üldse aset leiab. (Brown 1984: 1) Näiteks, et eesti keeles on *arukask* ja *sookask* mingit tüüpi kased, *kased* on mingit tüüpi puud ja *puud* on mingit tüüpi taimed, ja *taimed* on osa elusloodusest. Küll aga erinevad sellised rahva omaenese tarkusest moodustatud kategooriad näiteks bioloogilistest kategooriatest, kasvõi Carl von Linné koostatud elusorganismide taksonoomiast.

Uku Masing (2004: 101) on kirjutanud, et soome-ugri keelte kõneleja (Masingu termin „sugrilane“) ja indogermaani keelte kõneleja (Masingu termin „igerman“) süstematiseerivad maailma erinevalt ning et botaanika valdkonnas ilmneb see väga selgelt. „Eestlastel on olemas nähted ja mõisted, nagu „männik“, „kaasik“, jne, on ka „lehtmets“, „segamets“, „okasmets“, kuid selliste objektide analüüsimine liikideks ja vormideks tundub talle tulutu, sest „männik“ võib kasvada erinevail pinnastel ikkagi jäädes männikuks, erineb rohurinne ja põõsarinne. Need aga on samaväärsed männikuga ja pole mingit põhjust kasutada neid männikute analüüsimisel, sest võiks toimida vastupidiselt ja lähtuda neist.“

Ta jätkab, kirjutades, et sellise keeletõelusega toimivad eestlased alati nagu Teodor Lippmaa, ehk et kuna on ilmne, et teatavad taimed esinevad koos ja väiksemate sagedus on suurem, on tunnetamiseks parim lähtuda just niisugustest taimeühinguist, oluline on taimede omavaheline sobivus, kooselu. „Kui pohlamännik rändab mägedesse, kui satub niiskemasse kliimasse, mis temaga juhtub siis? – näivad mõttekad küsimused

igermanile. Sugrilane küsiks: millised taimed veel sobivad kasvama koos pohlade ja mändidega, sest sobimatuid on sadu kordi rohkem? See küsimus on mõttekas, sest kooslus aegamisi muutub, kui teatav taim on jõudnud kasutada ära kõik teda toitva või kõdunedes valmistanud pinda ühele või mitmele asendajale.“ (Masing 2004: 102)

Teodor Lippmaa oli 1892. aastal sündinud Tartu Ülikooli professor, Eesti Teaduste Akadeemia esimene valitud akadeemik, botaanik, biokeemik, ökoloog ja looduskaitaja, kelle huviobjektiks oli taimegeograafia. (Trass 2002: 2642) Lippmaa tegeles ka taimetsotsioloogiaga ning jagas kooslusi assotsiatsioonideks ehk kindla floristilise koosseisuga, ühtlase asukohategurite ning ühtlase ilmega taimekooslusteks. Assotsiatsioon ei ole topograafiline ühik, vaid ka piiratud maa-alal võib esineda mitu assotsiatsiooni. Selle ökoloogiline iseloom on tingitud valitsevast eluvormist. On lihtsaid ja keerukamaid assotsiatsioone, näiteks metsa-assotsiatsioonid, milles võib eraldada üksikuid rindeid, nagu puurinne, põõsarinne, rohurinne, samblarinne. Assotsiatsioonist kõrgem aste on formatsioon ehk ühtlase koguilmega mitmest assotsiatsioonist koosnev vegetatsiooniühik, näiteks suvehajlas lehtmets, mis esineb nii Euroopas, Ida-Aasias kui ka Põhja-Ameerikas. (Lippmaa 2002: 2633–2634)

T. Lippmaa mõtles välja ka uue mõiste „üherindeühingu“ ehk taimetsotsioloogia põhiühiku. Näiteks koosnevad Eesti salulehtmetsad järgmistest vertikaalselt paknevatest ühingutest: 1) jalaka-vahtra-pärna ühing, 2) sarapuu ühing, 3) kuslapuu-magesõstra ühing, 4) sinilille-kopsurohu ühing, 5) metsakähariku ühing. Seejärel uuris Lippmaa nende ühingute levimisala ja võrdles erinevate piirkondade koosseise ja tegi järeldusi ühingute ajaloo kohta. (Lippmaa 2002: 2635) Sellised kategooriad tunduvad hulga loomulikumat kellekõneleja vaatepunktist, kes lihtsalt kogeb maailma ja nimetab selles leiduvat, vastavalt sellele, mida näeb ja kogeb. Ka seostub selline lähenemine etnobioloogide arvamustega looduse kategoriseerimisest ja nimetamisest.

Üks võimalusi uurida keelt ja samade liikide nimetamise korrapärasid sarnaste kliimatiliste tegurite ja liikidega areaalis, on näiteks võrrelda samu nimetusi ühe keelkonna teiste keelte nimetustega, et seeläbi saada aimu sõnade päritolust ja vanusest. Vähem olulised ei ole ka kontaktid teiste keelkondade keeltega, sest ka laenamine on

olnud ja on uute sõnade keelde tulekul aktuaalne. Uurali keeled, sh soome-ugri keeled on olnud kontaktides indoeuroopa keeltega, ja nii on sarnasusi näiteks ka loodussõnavaras ja puunimetustes. (Campbell 1990: 149)

Maa-alal, kus elasid eestlaste soome-ugrilastest esivanemad, on kasvanud erinevaid taimi, neil on olnud erinevaid nimetusi ja nii võrreldes geoloogilisi leide ja sõnavaralisi lahknemisi ja ühinemisi keeleajalooliselt, saab siiski mingil moel konstrueerida minevikku. Luuletaja Jaan Kaplinski on mõtisklenud näiteks metasekvoiast (*Metasequoia glyptostroboides*), mis nagu ka tema lähisugulased päris-sekvoiad, mammutipuud, sooküpressid ja paljud teised, mõnekümne miljoni aasta eest meie aladel kasvasid. Jääajal hävis see taimekooslus ja palju tollaseid taimi on välja surnud. Ka metasekvoiat peeti väljasurnuks, kuid 1944. aastal leiti seda kasvamas Kesk-Hiina mägedes. Säilinud ei ole helmemänd (*Pinus succinifera*), mille vaigust on tekkinud merevaik, mis pole Läänemereäärseile rahvaile võõras. (Kaplinski 1984: 76) Kaplinski luuletus „Tule tagasi helmemänd“ on mantra sellele, kes tahaks täpselt teada, kuidas ammustel aegadel seesama paik ja maailm välja nägid. Aga saab vaadelda tänapäeva ja uurida tänapäeva keelt ja keeles peituvat, ka selles on mõte.

Et tabada midagi ühekeeleomast ja huvitavat, ent et ka võrrelda üht keelt teiste keeltega, ongi eluslooduse nimetuste uurimine vajalik. Keeles peegeldub rahva maailmapilt ja see on igati uurimisväärne. (Sutrop 2004a: 99)

2. Materjali kogumine

2.1 Küsimused ja välitöö

Töö materjal koguti välitööde käigus suulise loetelukatse (Sutrop 2001: 263) meetodil ja lisaks kahele loetelukatse küsimusele küsiti ka kolm jutustavat vastust ootavat küsimust, kokku viis küsimust (vt täpsemalt Lisa 1). Kaks esimest olid puude ja põõsaste nimetuste loetelukatsed, neljas ja viies küsimus hõlmasid metsa kirjeldamist ning viies küsimus oli võimaliku hiiepuu liigi ja selle väljanägemise kohta. Vastused kirjutati kuulmise järgi paberile ja sisestati hiljemalt kaks päeva pärast välitöö toimumist tekstifaili ja analüüsitabelisse.

Välitööd toimusid 23.01.2014 ja 4.02.2014 Hiiumaal Kärddlas, 29.01.2014–31.01.2014 Saaremaal Leisis ja Neemi külas, 7.02.2014 Haapsalus, 4.03.2014 Võrus, 5.03.2014 Värskas, 2.04.2014 Rakveres ja 3.04.2014 Väike-Maarjas. Kolme keelejuhti, kes õpingute tõttu elavad kodukohast eemal, küsitleti Tartus (13.02.2014 ja 6.03.2014) ja üht ka Tallinnas (7.02.14). Kokku moodustus kolm keelejuhtide rühma: Lääne-Eesti, Lõuna-Eesti ja Põhja-Eesti.

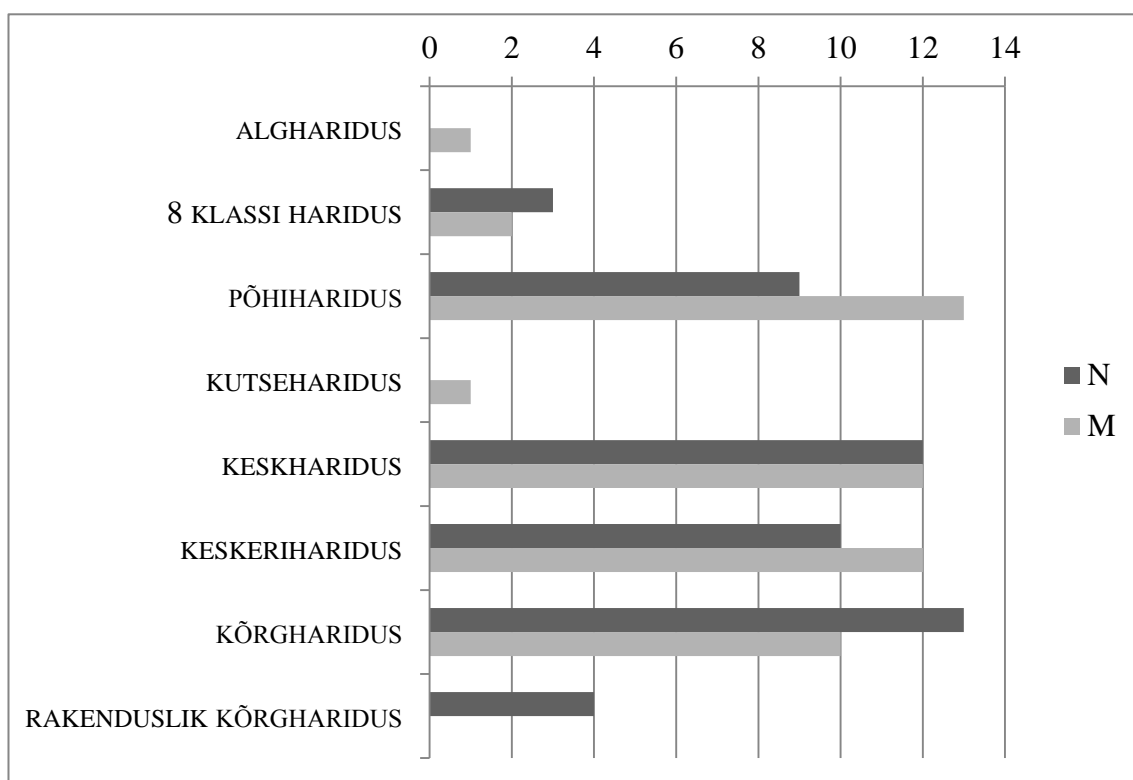
2.2 Keelejuhtide koosseis

Keelejuhid valiti juhuslikult ja pea-aegu kõik olid uurijale võõrad inimesed. Kõik keelejuhid olid eestlased. Kokku küsitleti 102 inimest, 51 meest ja 51 naist (vt täpsemalt Lisa 2) Kõigis keelejuhtide piirkondlikes rühmades oli ühepalju inimesi: 34; 17 meest ja 17 naist. Meeste keskmine vanus oli 39 ja naistel 43 aastat. Kõigi keelejuhtide keskmine vanus oli 41 aastat. Noorimad vastanud oli 16-aastased, kõige vanem keelejuht oli 92-aastane naine Hiiumaalt, kes kahjuks 28.03.2014 meie hulgast lahkus.

102-st keelejuhust 12 olid elu jooksul küsitluspiirkonda kolinud, kuid vaid üks neist oli küsitletud piirkonnas elanud ainult 4 aastat, samas oli ta pärit kõrval maakonnast. Enamik olid kas kolinud lapsena või noorena, olles ikkagi küsitluspiirkonnas pikka aega

püsivalt elanud. Kas nende vastustest joonistuvad välja mingid eripärad, jääb tulevaseks uurimiseks ja selles töös nende keelejuhtide päritolu küsimusega sügavamalt ei tegeleta.

Hariduslikult jagunesid keelejuhid nende endi öeldud haridustaseme nimetuse järgi kaheksasse gruppi (Tabel 1). Kuidas jagunevad erinevad vastusemallid hariduslikku tausta silmas pidades jääb samuti hilisema analüüsi pärusmaaks.

Tabel 1. Keelejuhtide sooline ja hariduslik jagunemine.

Küsitlused viidi valdavalt läbi siseruumides: koolides, raamatukogudes, poodides, vallamajades, inimeste kodudes ja töökohtades. Küsitles ja andmed Exceli faili sisestas ja neid analüüsis ainult üks inimene, töö autor.

3. Teoreetiline taust

3.1 Etnobioloogia ja leksikaalsed universaalid

Keeleteaduse üks haru – etnolingvistika tegeleb rahvakategoriate (*folk classification*) semantika uurimisega. Sageli erinevad need kategooriad teaduslikest. Selliste rahvakategoriatega tegelemisel on maailmas enim uuritud (a) loodust (taimi ja loomi), (b) värvinimesid, (c) sugulussõnavara. Põhjus võib olla selles, et uurida tahetakse hästi struktureerunud ja hierarhilisi valdkondi või ka selles, et need on kultuuriliselt tähtsad, olulised igapäevaelus ja on kultuuriti veidi erinevad. (Maddalon 2004: 23)

Värvinimetuste uurimisega on tegelenud Urmas Sutrop ja Mari Uusküla, 2011. aastal anti välja „Värvinimede raamat“. Looduse kategoriseerimise uurimisega eesti keeles on tegelenud Martin Eessalu, kelle 2012. aastal kaitstud magistritöö oli eluslooduse prototüüpsuse ja abstraktse taksonoomia konstrueerimisest. Sugulussõnavarast eesti keeles kirjutas 2013. aastal bakalaureusetöö Jürgen Klemm. Lisaks on eesti keeles uuritud ka emotsioonisõnavara (nt Vainik 2001) ja temperatuurisõnu (nt Sutrop 2004b).

Rahvakategoriad või taksonoomiad (*folk taxonomies*) (Cruse 1986: 145) on sellised kategooriad, mida jagavad kõik keelekõnelejad, mitte ainult mõned spetsialistid nagu näiteks akadeemikuist botaanikud või zooloogid. Seesuguseid etnolingvistilisi uuringuid tehes avastasid teadlased, et eri keeled kasutavad kategooriate loomisel sarnaseid mustreid. Näiteks et keeled kasutavad mingeid suuri taime- või loomagruppe teatud kategooriate sildistamiseks või nimetamiseks ning et need sildid tekivad keelde teatud kindlas järjekorras. Ehk kokkuvõtvalt: keeled kasutavad kategooriate nimetamisel hämmastavalt sarnaseid strateegiaid. (Brown 1984: 1) Näiteks värvinimede uurimisel on Brent Berlin ja Paul Kay avastanud, et kui keeles on nimetus kollasele, siis on seal ka nimetus punasele, aga ei pruugi olla vastupidi. Sest „kollase“ olemasolu viitab univesaalselt ka „punase“ olemasolule keeles. (Berlin & Kay 1969: 178)

Ka eluslooduse kategoriseerimisel on teatud universaalsed printsiibid. Brent Berlin (1992) on kirjeldanud etnobioloogilise klassifitseerimise erinevaid tahke ja korrapärasid. C. H. Brown on keelte võrdlemise toel saanud ritta järgnevad eluslooduse rahvakategooriad: *tree* („puu“ – suur taim, mille osad on puised), *grerb* (eestikeelne vaste puudub – väike taim, mille osad on rohelised, lehtedega ja mitte puised), *bush* („põõsas“ – keskmise suurusega taim, mille iseloom on „põõsalik“ ehk sel on palju oksid ja mitte üht kindlat tüve), *vine* („vää“ – pikaks veninud taim, mil on roomav, väänlev või roniv iseloom), *grass* („rohi“ – õiteta rohhtaim, mil on kitsad, sageli terava või oda kujuga lehed). Need ei ole ainsad, kuid erinevate keelte võrdlemisel on need kategooriad teistest paremini välja joonistunud. (Brown 1984: 13–14)

Rahvakategooriad ehk taksonoomiad jagunevad erinevateks tasanditeks, mis on üksteisega hüperonüümiliselt (täheendusühte ülemklass, mis hõlmab alamklassi) ja hüponüümiliselt (täheendusühte alamklass, mis kuulub ülemklassi alla) seotud. Näiteks on hüperonüüm *eluloodus*, mille hüponüümiks on *taimed*, mille hüponüümiks on *puud*, mille hüponüümiks on *kask*, mille hüponüümiks omakorda on *arukask* ja *sookask*. *Arukase* ja *sookase* jaoks on *kask* aga hüperonüüm. Kõige märkimisväärsel tasand on põhitasand ehk see, kuhu kuuluvad tavaliste igapäevaste asjade ja esemete nimetused nagu *kass*, *tamm*, *auto* jne. Need on harilikult morfoloogiliselt lihtsad ja nõ originaalsed ehk need pole mõnest teisest tähendussüsteemist laenatud ega mitmetähenduslikud. (Cruse 1984: 146) Eelmises näites on seega põhitasandiks *kask*.

Värvnimetuste põhিনিimetuste kriteeriumid, mis on ka loodussõnavarale sarnased, on järgmised: 1) monolekseemsus ehk see, et põhitäendus ei ole tuletatav põhiniimetuse enda komponentidest; 2) nimetusel ei ole täpseid ja võrdselt olulisi sünonüüme ehk sõnu, mis täpselt sama tähendavad; 3) nimetusega ei kirjeldata ainult väga väikest gruppi entiteete; 4) nimetus peab olema keelejuhtide vastustes psühholoogiliselt sage, esinema katsetes (nt loetelukatses) esimeste seas, esinema stabiilselt keelejuhtide vastustes ja esinema kõikide keelejuhtide idiolektis. (Berlin & Kay 1969: 6)

Puu on keeltes sageli mitmetähenduslik, viidates nii mingile kindlale puuliigile kui ka kõikide puude nimetusele. Arengutee on seletatav järgnevalt: „mingit liiki puu on puu

moodi, seega puud on puud.“ Viide sellele ühele liigile kinnitab teisi sarnaseid olevat samasse kategooriasse kuuluvad. Teine oluline avastus on, et keeltes esineb „puu“ kategooria nimetuse (ingl k *tree*) ja „puidu“ (ingl k *wood*) nimetuse seotus, polüseemsus. Kas „puidust“ areneb „puu“ või vastupidi, ei ole päriselt selge, aga esimene variant tundub uurijatele tõenäolisem. (Brown 1984: 60)

Nende kahe, „puu“ ja „puidu“ seotus või eraldatus on seotud ka ühiskondliku korraldusega, st et väiksemates ühiskondades on sõna sageli polüseemne, suuremates ja linnastunud kasutatakse kaht eraldi sõna. Sellest järeldub, et kui ühiskond muutub suuruses ja keerukuses, võib polüseemia kaotsi minna. Näide inglise keelest, kus tänapäevane *tree* (Old English *trēow* ja Middle English *tre*) viitas vanainglise keeles nii puule kui ka puidule, kuid nüüd on puidu jaoks kasutusel sõna *wood* (Old English *wudu* ja Middle English *wode*), mille päritolu kohta on teada, et see tähendas „woods, forest, wood“ ehk üldiselt metsa. (Brown 1984: 61) Seejärel kadus keelest *tree/wood* polüseemia ja vana nimetus *puidu* kohta taandus ja hakkas tähendama ainult *puud*. Oma osa mängib niisiis ka ühiskond, mida urbaniseerunud, seda vähem seostatakse teatud puid ja neist tehtud esemeid, seega ongi need täiesti erinevad entiteedid, seega peavad olema ka erinevad nimetused. (Brown 1984: 62)

Puu, puidu ja *metsa* polüseemsus on eri keelte vahel võrreldes siiski veidi keerulisem ja ehk pole tähtis küsida, mis millest on ühes või teises keeles arenenud, vaid olulisem näib olevat konstanteerida, et mõte on üks, ent see vormitakse igas keeles veidi isemoodi. „Iga keel paneb ise omad piirid amorfsele „mõttemassile“ ja rõhutab selle eri momente eri korraldustes, paneb raskuspunkti erinevatesse kohtadesse ja annab raskuspunktile erineva reljeefi. [...] Mõtte vormi määravad ainuüksi keele funktsioonid, märgifunktsioon ja sellest dedutseeritavad funktsioonid. Mõttest saab iga kord uue vormi substantis ja mõttel pole mingit muud võimalikku eksistentsi kui olla ühe või teise vormi substantis.“ (Hjelmslev 2012: 106)

Sama toimub ka erinevates süsteemides. „Paradigma kohta ühes keeles ja vastava paradigma kohta teises keeles võib öelda, et nad katavad üht ja sama mõttevööndit, mis antud keeltest lahtirebituna on liigendamata ja amorfne kontiinum, millesse alles keele

vormimisel asetatakse piirid.“ (Hjelmslev 2012: 107) On värvispekter, milles keeled ise asetavad värvinimedele näol piire, on paradigmasid nagu aeg (nt tulevik, olevik, minevik) ja arv (nt ainsus, mitmus, duaal), mis keeltes varieeruvad. Ühildumatus ühes ja samas tähendusväljas eri keeltes on sage nähe. Näide *puu*, *puidu* ja *metsa* polüseemsuse eri süsteemide kohta taani, saksa ja prantsuse keele baasil (Hjelmslev 2012: 109):

	<i>Baum</i>	<i>arbre</i>
<i>træ</i> (puu)	<i>Holz</i>	<i>bois</i>
<i>skov</i> (mets)	<i>Wald</i>	<i>forêt</i>

„Võime nende vahekordade põhjal järeldada, et ühes neist kahest suurusest, mis on märgifunktsiooni funktiivid (klassid) – nimelt sisus –, seab märgifunktsioon sisse vormi, *sisuvormi*, mis mõtte seisukohalt on meelevaldne ja mida võib selgitada ainult märgifunktsiooni abil ning mis on sellega silmnähtavalt solidaarne.“ (Hjelmslev 2012: 109) Ehk et igal sõnal on oma keeles ainulaadne tähendusväli ja otsetõlked võivad tunduda mõttelt vastavad, ent võivad seda terviksisult siiski mitte olla.

Teine märgifunktsiooni suurus ehk funktiiv on väljendus, ehk et keeltes on ka foneetilised ühisvööndid. Kaks suurus, mis sisaldavad märgifunktsiooni – väljendus ja sisu – käituvad märgifunktsiooni suhtes samamoodi: need on olemas ainult tänu märgifunktsioonile ja neid võib iseloomustada kui väljendusvormi ja sisuvormi, tänu neile eksiteerib omakorda sisusubstants ja väljendussubstants, mis tulevad esile vormi projitseerimisel mõttele. Märk jällegi on märk millegi jaoks aga see miski asub väljaspool märki ennast – sõna „puu“ on märk selle teatud asja jaoks aias ning see asi ei sisestu teatud traditsioonilises mõttes märki enesesse. See asi aias on substantsi suurus, mis märgistamise kaudu seostatakse teatud sisuvormiga, selle sisuvormi alla liigitub veel teisi sisusubstantiive nagu näiteks materjal, millest on tehtud toauks. (Hjelmslev 2012: 112–113) Või nagu näha prantsuse näitest *bois*, võib ühe sisuvormi alla kuuluda kolm sisusubstantiivi: entiteet (puu), materjal (puit) ja ka kogum (mets).

Eesti keeles on sõnad „puu“ ja „puit“ omavahel seotud, aga nii, et 1930. aastal loodi sõna „puit“ reeglipärase tuletusena sõnast „puu“. On huvitav, et „puu“ on küllalt vana sõna, kas uurali tüveline või mõne uurija arvates ka vana indoeuroopa laen, tüvedest **bhuH-*, **bhowH-*. (EES) Huno Rätsep kirjutab, et see on igivana uurali tüvi, kuid sellele on otsitud ka laenuallikad, seostatud „kasvamist“ tähendava tüvega, kuid üldiselt seda etümoloogiat aktsepteeritud ei ole (Rätsep 2002: 121).

Mõned uurijad on kõrvutanud indoeuroopa ja uurali algkeelte puunimetuste tüvesid ja leidnud, et näiteks võib olla väga vanu seoseid nende kahe keelkonna puunimede vahel. Campbell (1990) toob oma artiklis välja ‘seedri’, ‘paju’, ‘haava’, ‘männi’, (‘vaigu’ ja ‘tõrva’), ‘kuuse’, ‘õuna’, ‘pöögi’, ‘jugapuu’, ‘tamme’, (‘tõru’), ‘pärna’ jt indoeuroopa ja uurali keelte vasteid ning kõrvutab ka algkeelte tüvesid. Näiteks on huvitav „puu“ päritolu hüpotees, mille kohaselt on indoeuroopa algkeele tüvi **pwk̑* või **pewk̑*, näidetega samatüvelistest sõnadest – kreeka *peuke* ‘kuusk, mänd, kuusemets’, leedu *pušis* ‘kuusk, mänd’ – on seotud sõna „puu“ uurali tüvega, ja seda eriti tõenäoliselt seetõttu, et kuused ja männid olid uurali keelte kõnelemisalal põhilised puuliigid. Võrdluseks soomeugri algkeele tüvi **puχi* (Campbell 1990: 161 kaudu Sammallahti 1984: 539), mille võimalikud samatüvelised sõnad on soome *puu* ‘puu; puit’, mari *pu* ‘puu’, udmurdi *pu*, *pw* ‘puu’, ungari *fa* ‘puu’. (Campbell 1990: 161)

Teine huvitav kõrvutus on indoeuroopa algkeele tüve **dorw-* ‘puu; tamm’ (Campbell 1990: 169 kaudu Friedrich 1970: 40), näiteid samatüvelistest sõnadest: hetiidi *taru* ‘wood’, sanskriti *dāru* ‘wood; sõjavanker; mast; palk; kütus’, *druma* ‘puu’ (hilisemates tekstides), *drunam* ‘vibu’ ja soome *terho* ‘tõru’, liivi *ter’məz* ‘tõru’, eesti *tõru*, mis arvatavasti, kuid mitte kindlalt on kas läänemeresoome-permi või läänemeresoome-volga algkeele aegsed sõnad (Campbell 1990: 170 kaudu Hakulinen 1968: 254) vaheline seos, mis seisneb selles, et kuna nii foneetiline kui ka semantiline sarnasus on väga suur, siis on ilmselt tegemist laenuga indoeuroopa keeltest. (Campbell 1990: 170)

Uurijad ei ole üksmeelel, kus asus soome-ugri keelte kõnelejate algne kodupaik, ning just puunimetuste uurimine on selle välja selgitamisel olulist rolli mänginud, sest arvatakse, et see pidi olema kas Volga keskjooksul või piirkonnas, mis jääb Volga jõe ja

Uurali mäestiku vahele. Ka on olnud uurali algkeelte rääkijail kontakte teiste keelkondade kõnelejatega, nt indoeuroopa ja indo-iraani keeltega, sellest annavad tunnistust näiteks mitmed laensõnad. (Campbell 1990: 152–153)

Kindlad laenujuhud, mil seos ka puutemaatikaga, on indoeuroopa algkeele tüve **dorw-* ‘puu; tamm’ ja balti ning läänemeresoome sõna ‘tõrv’ seos. Veel on kindel laen ja tähendusmuutus sõnast ‘tamm’ – indoeuroopa algkeelne tüvi **ayg* (Campbell 1990: 173 kaudu Friedrich 170: 132) on muutunud soome sõnaks *aihki*, murretes *aikki* ‘kõrge määnd, kõrge kuusk’. Üks kindel laenunäide indoeuroopa algkeelest on ka tüvi **wyt-*, näideteks sõnad nagu leedu *vytis* ‘pajuviits’ ja iiri *feith* ‘kiud, nõör’, millest on soome *vitsa* ‘vits, roots’ ja eesti *vits*. (Campbell 1990: 173 kaudu Friedrich 170: 54) Neil indoeuroopa vanadel tüvedel on L. Campbelli andmeil seos uuralikeelsete sõnadega, see omakorda viitab väga vanadele keelekontaktidele. Sarnasused puunimetustes lasevad oletada ka võimaliku keelesuguluse või ühise algkeele olemasolu, kuid see vajaks Campbelli sõnul edasist uurimist. (Campbell 1990: 175)

Puu vasteid aga lähemates sugulaskeeltes: liivi *pū* ‘puu; puit’, vadja *puu* ‘puu; puit’, soome *puu* ‘puu; puit’, isuri *puu* ‘puu; puit’, Aunuse karjala *puu* ‘puu; puit’, lüüdi *puu* ‘puu; puit’ ja vepsa *pu* ‘puu; puit’. Vasted kaugemates sugulaskeeltes: mari *pu* ‘puu; puit’, udmurdi *pu* ‘puu; puit’, komi *pu* ‘puu; puit’, lõunamansi *-pā* sõnas *sēlt’-pā* ‘pärn’, idamansi *-pə* sõnas *wul’-pə* ‘seedermäänd’, ungari *fa* ‘puu; puit’, neenetsi *pa* ‘puu; puit’, eenetsi *pa*, *pe* ‘puu; puit’, nganassaani *χuā* ‘puu; puit’, sõlkupi *pō* ‘puu; puit’, kamassi *pa* ‘puu; mets’, matori *hā* ‘puu; puit; mets’. (EES) Nagu võib näha, on *puu/puidu* polüseemia üsna levinud ka eesti sugulaskeeltes.

Eesti keeles on tegelikult *puu* puidust tehtud esemete puidususe rõhutamiseks kasutusel küll, seda atribuudi ehk täiendina. Nii juba soome-ugri algkeeles, sellisel juhul tähistas atribuut materjali, määra, elusolendite sugu, asendit, otstarvet. Tänapäeval võib nominatiivne nimisõnaline täiend esineda vaid liitsõna esikomponendina, nt kuldsõrmus, poisslaps. (Rätsep 1982: 34) Samamoodi võivad esineda sõnad nagu: puulusikas, puulaud, puuhobune, puupaat, puupea jt. Väga arvukas on aga nende liitsõnade arv, kus *puu*-osis on postpositsioonis, nt käsipuu, riidepuu, küttepuu,

mesipuu, völlapuu jt. Oskuskeeles on aga kasutusel *puit*-osis, näiteks sõnades *puitehitis*, *puitarhidektuur*, *puitsein*, *puitmaja*, *puitaed* jt. Aga ka *hakkpuit*, *paberipuit*. (EKSS)

Sõna *mets* ja lõunaeestiline *mõts* on arvatavasti arenenud kas soome-ugri tüvest või balti laenust *-*medja*, kusjuures läti keeles on *mets* *mežs* ja leedu keeles on murdelise sõna *medis* tänapäevane tähendus „puu“. Sõna „mets“ kohta on tänapäeval leedu keeles aga nimetus *miškas*. Arengud võivad olla arenenud järjekorras: *miškas* → *medis* (LKEA kaudu Buck 1949: 47–49). Mis oli aga enne sõna *mets* meie esivanemate keeles selles tähenduses, on teadmata (Rätsep 2002: 121). Vasteid leidub lähemates sugulaskeeletes: liivi *mõtsā* ‘mets’, vadja *mettsā* ‘mets; mets(araie), (raie)palgid’, soome *metsä* ‘mets’, isuri *metsä* ‘mets’, Aunuse karjala *meččü* ‘mets; puud, palgid; metsahaldjas; saatan’, lüüdi *metš* ‘mets; palgipuud; saatan’, vepsa *mec* ‘mets; puit’, saami *meahcci* ‘asustamata ala, kõnnumaa, ääremaa, mets’, viimase puhul arvatakse, et tegemist on soome laenuga. (EES) *Mets/puit* polüseemiat kohtab vadja, Aunuse karjala, lüüdi ja vepsa keeles.

Tähendus, mis saami vastel, on huvitav. Teatavat seost võib näha ka vastega ungari keeles, ungari tüvi *messze*, tähendab ‘kaugel, kaugele, eemal, eemale; kauge’. Eesti sõna „veer“ tüve, mida peetakse läänemeresoome-mordva tüveks, on seostatud ka ersa sõnaga *vir* ‘mets’. (EES) Sellele, et kodu ja mets võivad olla semantiliselt vastandatud kui lähedal-kaugel või oma-võõras, viitavad sõnad nagu noomen *metslane* piltliku tähendusega toores ja harimatu inimene, barbar; adjektiiv *metsik* üks tähendusi kui madalal tsivilisatsiooniastmel olev või mahajäänud, tsiviliseerimata, (kommetelt, tavadelt) barbaarne; adjektiiv *metsik* teine tähendus kui ohjeldamatu, taltsutamatu, pöörane; julm, toores; adverb *metsistunud* ehk kultuurist kaugenenu, nt aiataime metsistunud vorm; ja näiteks ka väljend „metsa poole olema“, tähenduses nupust nikastanud, napakas, mitte päris täie aruga olema. (EKSS) On teateid, et eesti metsades elas üleannetu tegelane või vaim, ja keda on kutsutud Metsikuks (Porteous 2002: 107). Eriti huvitav on selle vastanduse juures asjaolu, et samal ajal toonitatakse, et eestlased on metsarahvas (Kull 2000: 190), mis peaks siis sisult hoopis negatiivne olema. Vastuokslik on näiteks ka Kustas Põldmaa tuntud populaarteadusliku raamatu „Kodumets“ pealkiri. Kas kodu juurde kuulub mets või on mets kodu? Sellest tööst

selgub, et mets ei ole eestlasele tõesti võõras ja on pigem positiivne kui negatiivne nähtus. Milliste sõnadega kirjeldavad eestlased metsa, selgub peatükis 7.

Põõsa nimetused on paljudes keeltes sageli deskriptiivset laadi, tähendusega „väike puu“, „madal puu“, „noor puu“, „magav puu“ või „puu ümaras puhmas“ (Brown 1984: 68). Eesti keeles on „põõsas“ läänemeresoome-saami tüvi, vasteid leidub lähemates sugulaskeeltes: liivi *põzõz* ‘põõsas’, vadja *põõzas* ‘põõsas, puhmas’, soome *pensas* ‘põõsas, puhmas’, karjala *pensas* ‘põõsas, puhmas, tups’, lüüdi *pendzahaihe* ‘põõsas’, vepsa *penzaz* ‘põõsas’, saami *beas* ‘si’ ‘toht’ (EES).

Eluslooduse kategoriseerimist uurinud M. Eessalu magistritööst ilmneb, et eesti keeles jagatakse *elusloodus* suures plaanis *loomadeks*, *taimedeks* ja *lindudeks*. Selle töö aspektist on oluline taimede kategooria, mis omakorda jaguneb *puudeks*, *põõsasteks*, *rohttaimedeks* ja *lilledeks*. (Eessalu 2012: 41) Ja veelgi täpsemalt on huviobjektiks *puud* ja *põõsad*, millest esimeste alamkategooria jaguneb M. Eessalu töö põhjal kaheks: *lehtpuudeks* ja *okaspuudeks*. Kolmanda, kui väga palju väiksema sagedusega toob autor välja kolmese jaotuse, kus kolmandaks liikmeks on *viljapuud*. (Eessalu 2012: 33)

3.1.1 Tähelepanekuid kategooriatest

Siinkohal võib välja tuua, et kuigi selle töö uurimisobjektiks ei olnud puude või põõsaste allkategooriad, pani uurija tähele, et osa inimesi jagas loetelukatset tehes puud leht- ja okaspuudeks ning põõsaste loetelus nimetatud koduaia põõsastega tulid inimestele meelde aia- ehk viljapuud. Teist nimetatud olukorda juhtus ilmselt rohkem, aga uurija ei märkinud esimeses uurimispiirkonnas, Lääne-Eestis juhtumeid üles ja seega ei saa kogu töö aspektist lähtuvalt seda nähtust analüüsida.

Seevastu Lõuna- ja Põhja-Eesti andmed on talletatud ja kokkuvõtvalt võib öelda, et praimingu (Tulving & Schachter 1990: 301) ilminguid juhtus viiel korral. Praiming on selline teadvustamata mälu liik, kus üks märksõna võib tuua assotsiatiivselt meelde teise märksõna, mis on mingil moel inimese peas teineteisega seotud. (Garman 1990: 294)

Lõuna- ja Põhja-Eestist kogus uurija viis praimingu juhtumit. Kaks juhtumit Võrus (a, b), üks Värskas (c) ja kaks Rakveres (d, e). Juhtum (a) oli järgnev: keelejuht (M57) oli nimetanud 12 puunimetust, seejärel nimetanud viis põõsanimetust, esimene *sirel*, järgmised neli kõik marjapõõsad, seejärel meenus keelejuhile veel neli viljapuud: *kirss*, *õunapuu*, *ploomipuu* ja *pirnipuu*. Juhtumis (b) loetles keelejuht (N49) 15 puunimetust, seejärel neli mitte-aiapõõsast, mille järel tulid tal meelde aiapuud, sest tal tulid meelde aiapõõsad, kuid enne kui ta hakkas neid nimetama, lisas ta puude hulka viis viljapuud: *õunapuu*, *pirnipuu*, *kirss*, *ploomipuu*, *kreek*. Seejärel lisas ta kuus aiapõõsa nimetust. Juhtum (c) oli keelejuht (N18) nimetanud 9 puunimetust, seejärel vastas teisele küsimusele ja loetles kolm koduaiapõõsast, mis tõid talle meelde kolm koduaiapuud: *õunapuu*, *kirsipuu* ja *ploomipuu*. Keelejuht enam põõsaste loetlemisega ei jätkanud. Juhtum (d) oli selline, kus keelejuht (N49) oli nimetanud 19 puunimetust, seejärel viis koduaiapõõsast, mis tõid meelde koduaiapuud, kuid millest nimetas keelejuht vaid ühe: *kirsi*. Seejärel lisas ta veel neli põõsanimetust. Juhtum (e) oli niisugune, kus keelejuht (N33) nimetas 9 puunimetust, seejärel seitse koduaiapõõsast, mis tõid meelde koduaiapuud, neid nimetas keelejuht neli: *kirsipuu*, *õunapuu*, *ploomipuu*, *pirnipuu*.

Selle töö teoreetilisse tausta kuulub niisiis etnobioloogia ja leksikaalne semantika, sest uurimise all on rahvakategoriate või taksonoomiate *puud* ja *põõsad* hüponüümidest välja joonistuvad põhinimetused. Üheks eesmärgiks selles töös on nende põhi- ja perifeerseimate nimetuste väljaselgitamine. Seda tehakse kasutades loetelukatse meetodit ja analüüsimisel kognitiivse esilduvuse indeksit (Sutrop 2001; 2002).

3.2 Loetelukatse ja kognitiivse esilduvuse indeks

Esimene osa sellest tööst tegeleb puu- ja põõsakategooria liikmete põhisõnade ja lisaõnade (Sutrop 2002: 243) väljaselgitamisega. Selleks viiakse läbi loetelukatseid, mis on antropoloogias, lingvistikas ja psühholoogias kasutatav välitöö meetod. Harilikult on minimaalne katseisikute arv 20, hea on 50–80 keelejuhti.

Kuna aga selle töö jaoks tehti välitöid mitmes kohas, siis et kolme piirkonna – Lääne, Lõuna- ja Põhja-Eesti – keelejuhtide vastused oleksid ka iseseisvalt piisavalt esinduslikud, küsitleti igast piirkonnast inimesi 30 ringis ja kokku sai keelejuhte 102.

Keelejuhtidel lastakse nimetada mingi kategooria liikmeid, näiteks sugulussõnu või värvinimesid, või antud juhul puude ja põõsaste nimetusi. Seejärel arvutatakse sõnade esilduvuse sagedus ja nende nimetamise järjekorra alusel kognitiivse esiletuleku indeks, viimast tehakse valemi järgi:

$$S = F/(N \cdot mP)$$

F on sõna sagedus loetelukatses, N on keelejuhtide koguarv ja mP tähistab sõna keskmist positsiooni, astakut ehk seda, mitmendana see sõna keskmiselt välja öeldi. (Sutrop 2002: 251)

Kognitiivselt kõige esilduvam sõna on see, mida kõik keelejuhid nimetasid esimesena ehk $S = 1$, sõnad, mida ei öelda, saavad väärtuseks 0. Kognitiivse esiletuleku indeksi alusel järjestatakse sõnad kahanevas järjekorras, selles kohas, kus väärtus järsult kahaneb, on või võiks olla põhisõnade ja lisaõnade vaheline piir. Kui katseisikuid on vähe (20), tuleks välja jätta sõnad, mis esinevad ühel korral, kui rohkem (50–80), siis need sõnad, mida on öeldud kolmes või harvemal loetusel. Kognitiivse esilduvuse indeks võimaldab võrrelda erinevate uuringute tulemusi, kuna indeks ei sõltu loetelude pikkusest. (Sutrop 2002: 242–245)

4. Analüüs ja tulemused

4.1 Puuliikide ja puunimetuste kognitiivne esilduvus

Eesmärgiks on nii vaadelda liigiti, millised puude kategooria (*kask*, *tamm* jt) liikmed on eesti keeles kõige esilduvamad kui ka välja selgitada selle materjali puunimetuste sagedasemad vormid (nt *pirn* või *pirnipuu*). Oluline on ka tähele panna, et mõne puu jaoks on mitu nimetust, näiteks *kõiv* ehk *kask* ja *pettai* ehk *mänd*. Murdeliste sünonüümide nimetamine oli välitöö tulemusi vaadates siiski üpris marginaalne.

Keelelise kategooria alusel ühtlustatud tabelis on sünonüümid (*kõiv* ja *kask*), osa-tervik suhtega ehk meronüümilised (*õun* ja *õunapuu*) ja *puu*-osisega nimetused (*ploom* ja *ploomipuu*) sagedasema alusel tervikuks liidetud, ehk et näiteks nimetused *kirss*, *kirsid* ja *kirsipuu* on liidetud kõige sagedasema nimetuse alla, milleks oli *kirsipuu* 14 esinemisega, *kirss* nimetati 12 korda ja *kirsid* 2 korda, kirsikategoorias kokku seega 27 esinemist. Võrreldavad on algandmestikku sisaldav ja ühtlustatud tabel.

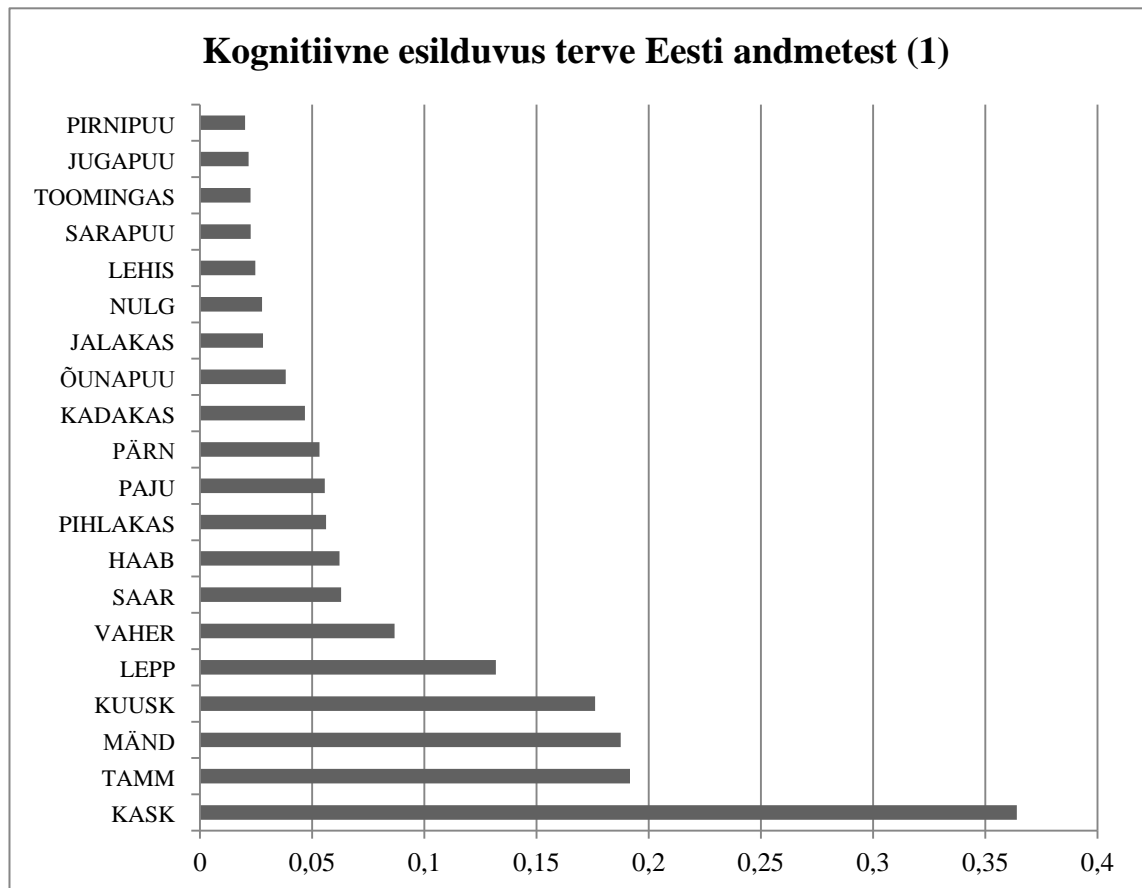
Etnobioloogiast lähtuvalt on püütud välja joonistada eesti keeles peituvad põhilised puunimetused ehk põhikategooriasse või taksonoomiasse kuuluvad nimetused ja nendesse kuuluvad all-liikmed, mida välitöö materjalist leida võis (ptk 4.1.3).

4.1.1 Algandmed terve Eesti kohta

Kokku nimetati 141 erinevat puunimetust, neist 7 kolm korda, 12 kaks korda ja 79 ainult üks kord (Lisa 3.1), algandmetest jäi arvutamiseks alles 44 nimetust (Lisa 3.2). Seda seetõttu, et kognitiivse esilduvuse indeksit arvutatakse suure vastajate arvu korral alates neist nimetustest, mida on nimetanud vähemalt neli keelejuhti (Sutrop 2002: 242).

Algandmete tabelis, kus skaalale paigutatud 20 esimest 44st nimetusest (Tabel 2), on ülekaalukalt esikohal *kask*, sellele järgneb kolmik *tamm*, *mänd* ja *kuusk*, kusjuures viimane on veidi kaugemal kui kaks esimest, mil väga vähe vahet. Veidi suurema pausi järel üksi *lepp*, siis umbes sama suur paus ja üksi *vaher*. Järgnevad pea-aegu sama indeksiga *saar* ja *haab*. Väikse pausi järel pea-aegu sama väärtusega *pihlakas* ja *paju*, neile järgneb *pärn*. Seejärel *kadakas* ning väikese indeksierinevusega *õunapuu*.

Vaadates järske muutusi tabeli skaalal, paistab, et kõige selgemalt esilduvad *kask*, *tamm*, *mänd*, *kuusk*, *lepp* ja *vaher*.

Tabel 2. Terve Eesti puunimetuste esilduvus algandmete põhjal, 20 esimest.

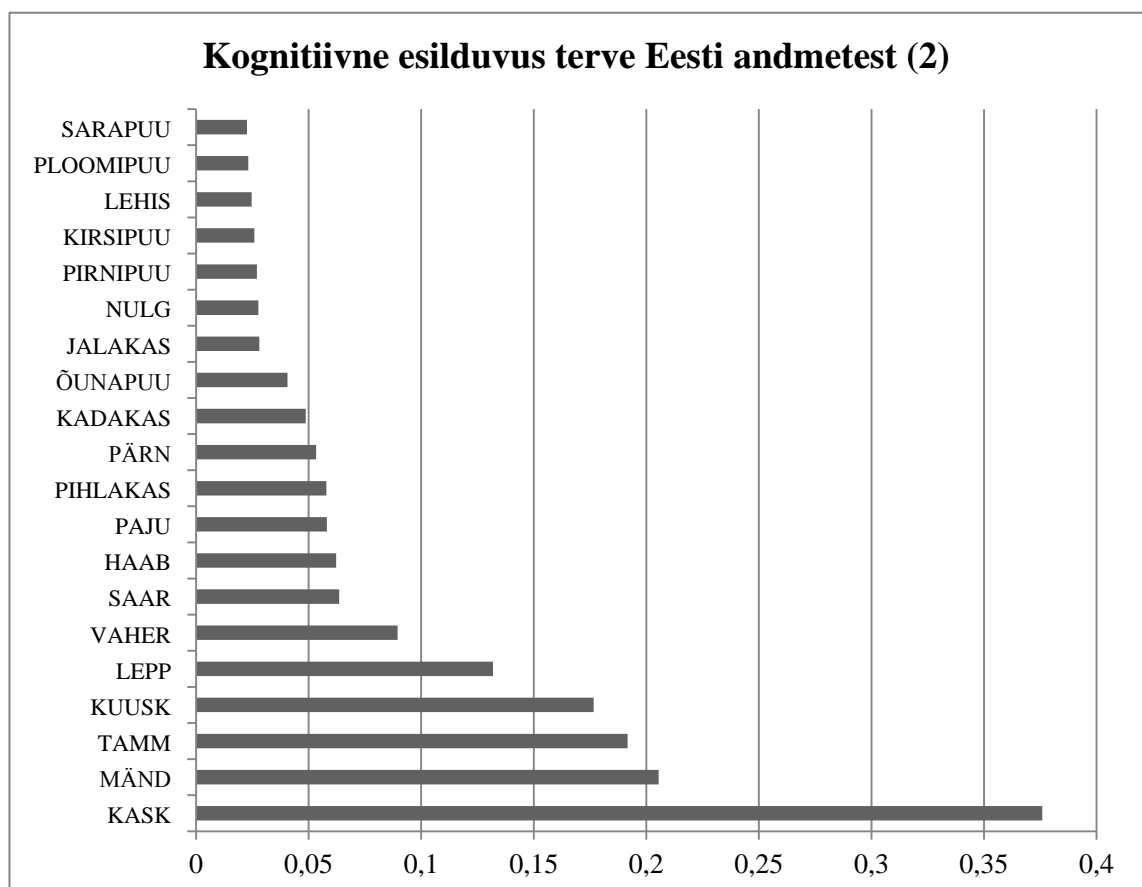
4.1.2 Keeleliselt ühtlustatud andmed terve Eesti kohta

Nimetuste keeleline ühtlustamine oli järgnev (sulgudes on esinemise arv ja sagedasem sai kategooria nimeks): *eeben* (1) ja *eebenipuu* (2); *kask* (95), *kõiv* (3), *kased* (1), *harilik kask* (1), *arukask* (1); *kuusk* (91), *harilik kuusk* (1), *kuused* (1); *mänd* (93), *harilik mänd* (1), *männid* (1), *pettai* (3), *pettäjä* (1), *pettäja* (1); *kattai* (1), *kadakas* (42); *kastan* (17), *kastanipuu* (1); *kreek* (6), *kreegipuu* (3); *lepp* (75), *lepad* (1); *pärn* (42), *pärnapuu* (1); *paju* (44), *pajupuu* (2); *palm* (9), *palmipuu* (2); *paplipuu* (1), *pappel* (10); *pihlapuu* (1), *pihlakas* (46); *pirn* (6), *pirnid* (1), *pirnipuu* (27); *ploom* (13), *ploomipuu* (13); *saar* (39), *saared* (1), *saarepuu* (1); *vaher* (57), *vahtrad* (1), *vahtra'* (1), *vahtrapuu* (1); *õun* (2) ja

õunapuu (36). Kõik ühtlustused kehtivad ka Lääne-, Lõuna- ja Põhja-Eesti ühtlustatud andmetike puhul ja ühtlustatud vorm ongi ka selle materjali sagedasem nimetus.

Kokku moodustus 108 eri liiki puud, neist 5 esines vaid kolm korda, 7 kaks korda ja 55 ainult üks kord (Lisa 3.3), ühtlustatud tabelisse jäi vähemalt nelja keelejuhi nimetatud puuliigi nimetusi kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamiseks alles 41 (Lisa 3.4).

20 esimest puuliiki 41st (Tabel 3) moodustavad skaalal pea-aegu samasuguse pildi kui nimetused, endiselt on kõige esilduvam *kask*. Teisele kohale on tulnud *mänd*, mis lõunaestiliste sünonüümide tõttu sai esinemisi juurde, kolmandal *tamm*, mis eelnevaga kohad vahetas. Kolmik on endiselt nähtav, ehkki veidi suuremate erinevustega. Seejärel taas üks *lepp*, pärast väikest pausi *vaher*.

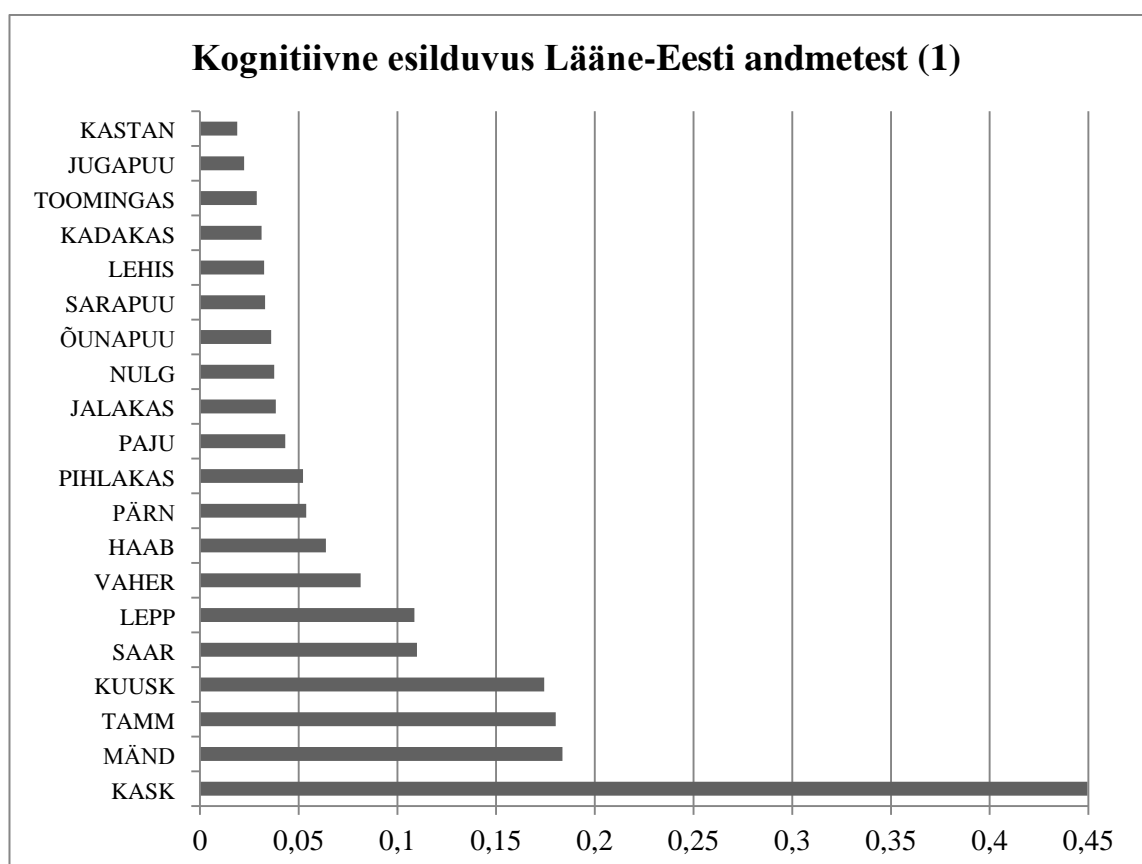
Tabel 3. Terve Eesti puunimetuste esilduvus ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

Terve Eesti andmetike põhিনিimetusteks on *kask*, *mänd*, *tamm*, *kuusk*, *lepp* ja *vaher*.

4.1.3 Algandmed Lääne-Eesti kohta

Kokku nimetati 93 erinevat puunimetust (Lisa 4.1) , neist 48 vaid ühel korral, niisiis kognitiivse esilduvuse arvutamiseks jäeti need andmete hulgast välja (Sutrop 2002: 242), analüüsi jaoks jäi alles 45 nimetust (Lisa 4.2).

Algandmete tabeli (Tabel 4) 20 esimese analüüsitud puunimetuse põhjal võib öelda, et Lääne-Eesti puunimetuste andmestik sarnaneb terve Eesti andmestikule.

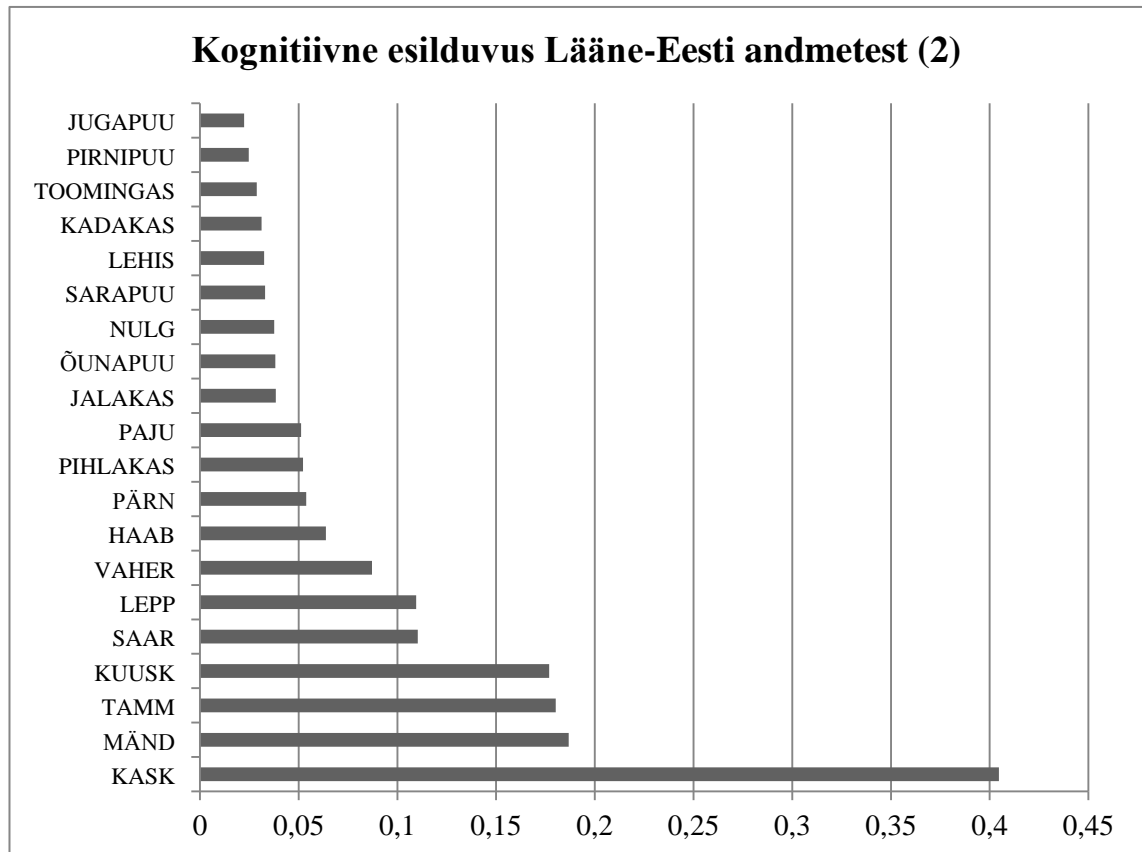
Tabel 4. Lääne-Eesti puunimetuste esilduvus algandmete põhjal, 20 esimest.

Kõige esildavam on *kask*, järgmistest üle poole suurema indeksiga. Järgneb kolmik *mänd*, *tamm*, *kuusk*. Siis pea samaväärsete indeksitega *saar* ja *lepp*. Siis väikese pausi järel üksinda *vaher*.

Suurim erinevus terve Eesti andmestikuga võrreldes on see, et *saar* on viiendal kohal, edestades *leppa* ja *vahtrat*.

4.1.4 Keeleliselt ühtlustatud andmed Lääne-Eesti kohta

Kokku nimetati 70 erinevat liiki (Lisa 4.3), millest ainult üks kord leidis nimetamist 28, kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamiseks jäi alles 42 puuliigi nime (Lisa 4.4).

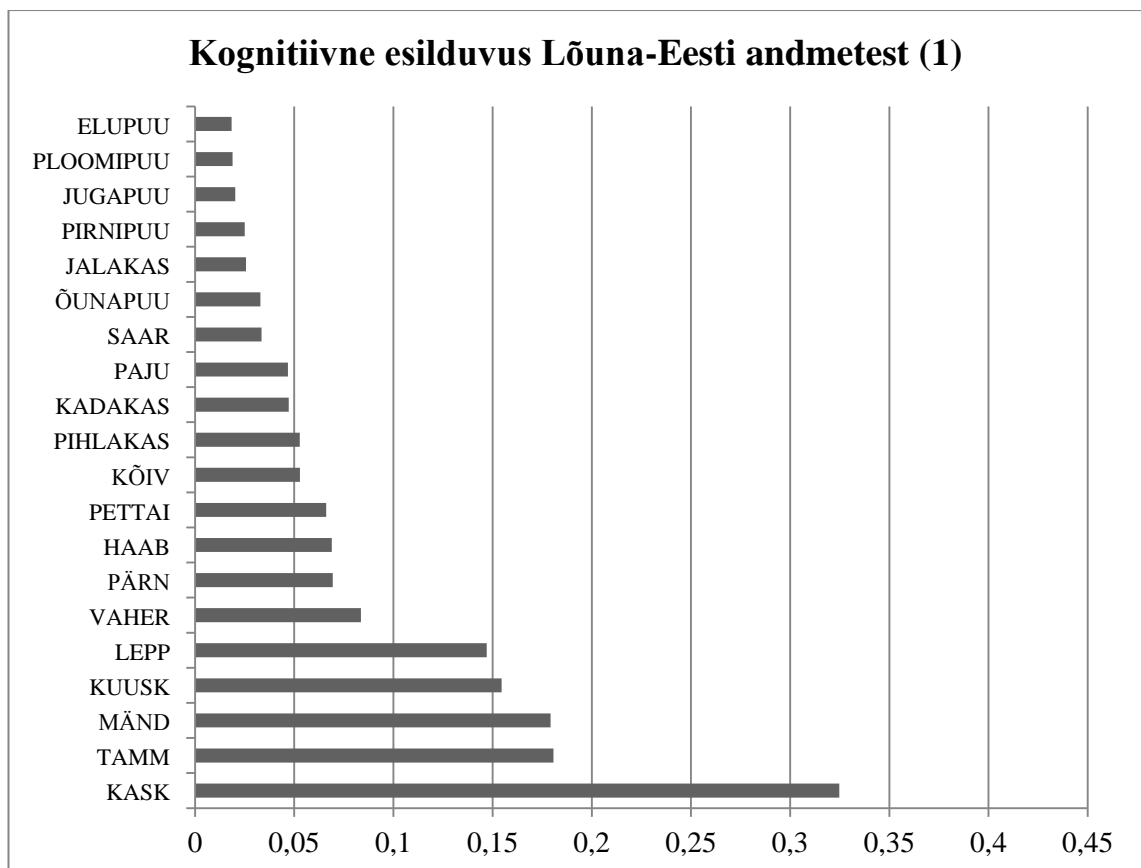
Tabel 5. Lääne-Eesti puunimetuste esilduvus ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

Erinevus algandmete tabeliga on see, et esikahekümnesse on ilmnud *pirnipuu*, küll 19. kohale, ja kadunud on *kastan*. Muude näitajate poolest ei erine tabel algandmete omast eriti palju, endiselt on kõige esilduvam *kask*, järgneb kolmik *mänd*, *tamm*, *kuusk*, seejärel lääne-eestilik *saar*, mis samaväärne *lepaga*; väikese pausi järel üksi *vaher*.

4.1.5 Algandmed Lõuna-Eesti kohta

Kokku nimetati 83 erinevat puunimetust (Lisa 5.1), neist öeldi üks kord 44 nimetust, seega jäi kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamiseks sobilikke vastuseid alles 39 nimetust (Lisa 5.2).

Keeleliselt ühtlustamata tabelis (Tabel 6) hakkavad kõigepealt silma lõunaeestilised *pettai* ja *kõiv*, mis vastavalt 9. ja 10. kohal. *Kask* on küll kõige esilduvam, kuid mitte nii suure ülekaaluga kui Lääne-Eesti tabelites, üks põhjusi on sünonüümi olemasolu. Kolmik pärast *kaske* on asendunud pea-aegu võrdsete väärtustega *tamme* ja *männiga*.

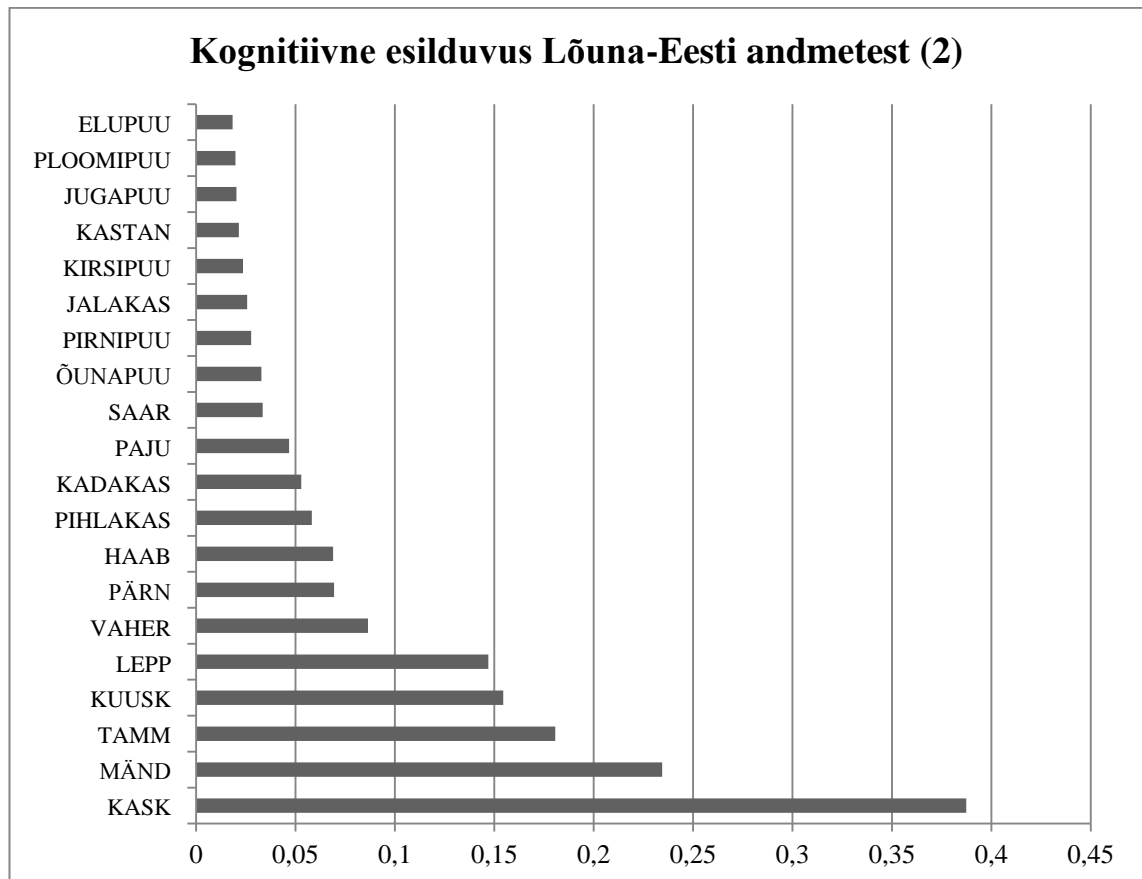
Tabel 6. Lõuna-Eesti puunimetuste esilduvus algandmete põhjal, 20 esimest.

Neile järgnevad *kuusk* ja *lepp*, mil samuti pea võrdsed indeksid. Seejärel üksi *vaher*. Sarnase väärtusega järgnevad *pärn* ja *haab*, nende järel juba mainitud *pettai* ja *kõiv*, viimane on pea-aegu sama väärtusega kui talle järgnev *pihlakas*. Palju neist ei erine ka *kadakas* ning *paju*. Seejärel *saar*, mil võrreldes Lääne-Eesti andmestikuga on üsna madal esilduvus. Järgneb pea-aegu samaväärtuslik *õunapuu*.

Esimesed kuus on siiski needsamad, mis terve Eesti tabeliski ehk *kask*, *tamm*, *mänd*, *kuusk*, *lepp* ja *vaher*. Lääne-Eesti esikuuikusse kuuluv *saar* on aga väiksema indeksiga.

4.1.6 Keeleliselt ühtlustatud andmed Lõuna-Eesti kohta

Pärast ühtlustamist moodustus 70 puuliigi nimetust (Lisa 5.3), neist 35 esines vaid ühel korral, seega jäeti need kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamisest välja. Allesjäänud 35st (Lisa 5.4) arvutati esilduvus. Skaalale paigutati 20 esimest nimetust (Tabel 7).

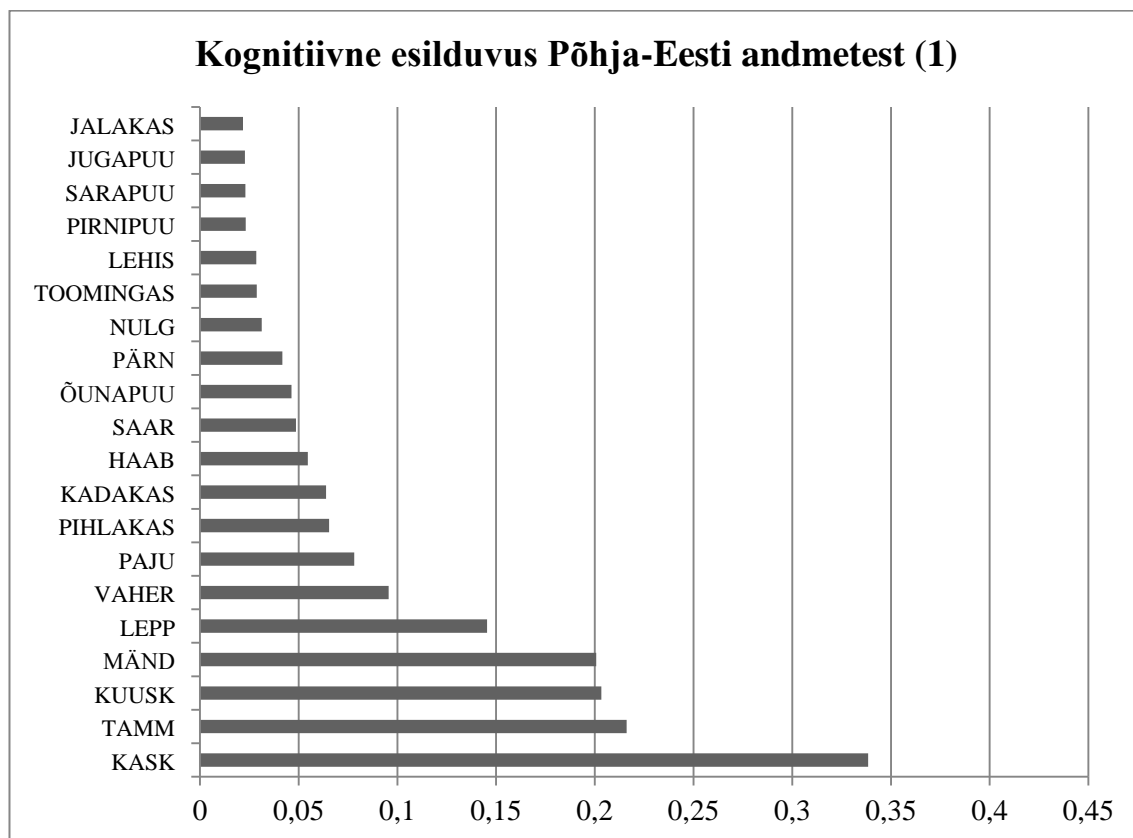
Tabel 7. Lõuna-Eesti puunimetuste esilduvus ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

Ühtlustatud tabel on sujuvam kui ühtlustamata Lõuna-Eesti tabel. Esimene *kask*, aga mitte nii suure edumaaga kui Lääne-Eesti ühtlustatud tabelis, *mänd* on teisel kohal ning vaid kolmandik väiksema indeksi väärtusega. Kolmas *tamm* üksinda. Neljas ja viies – *kuusk* ja *lepp* on sarnaste väärtustega, pärast neid on pikem paus ja seejärel *vaher*. Sarnase indeksiga *pärn* ja *haab*, siis sarnased *pihlakas* ja *kadakas*. Veidi väiksema indeksiga üksi *paju*

Esikuuik on sama, mis üle-Eestilises ühtlustatud tabelis: *kask*, *mänd*, *tamm*, *kuusk*, *lepp* ja *vaher*. Lääne-Eestis esineb viiendana *saar* ja alles seitsmendana *vaher*.

4.1.7 Algandmed Põhja-Eesti kohta

Kokku 59 erinevat puunimetust (Lisa 6.1), millest ainult ühe korra nimetati 22 nimetust, need on analüüsist välja jäetud, seega jäi alles 37 nimetust (Lisa 6.2).

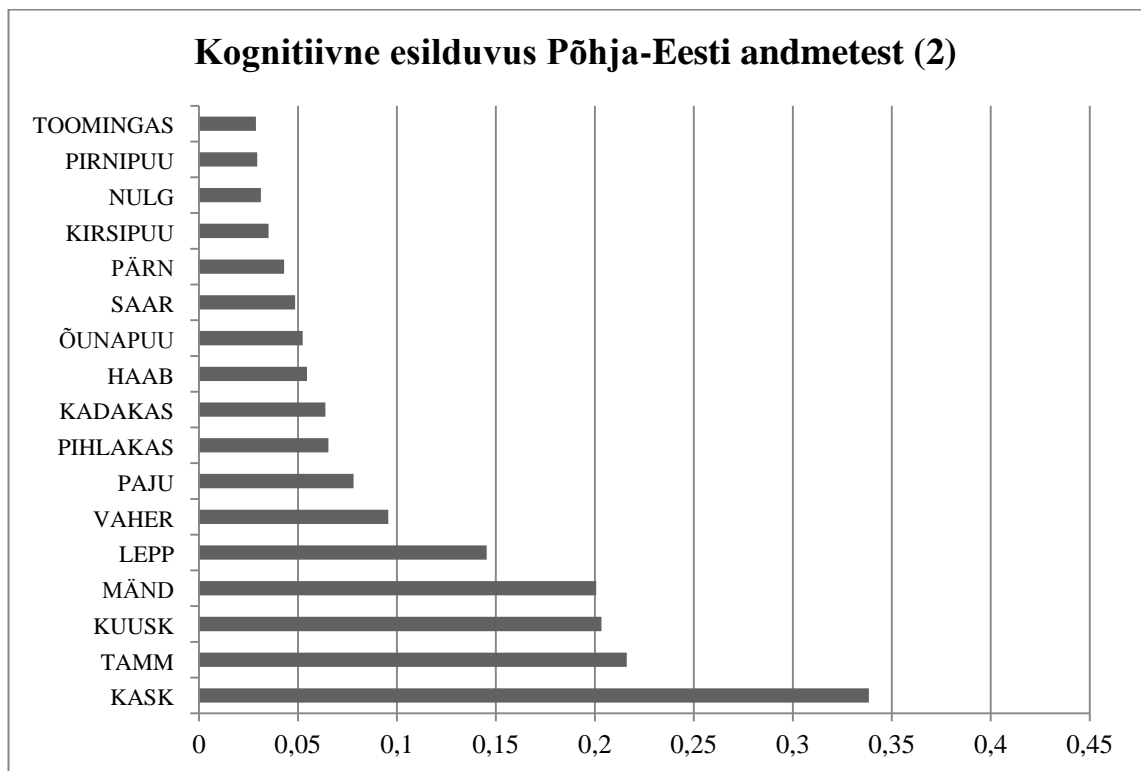
Tabel 8. Põhja-Eesti puunimetuste esilduvus algandmete põhjal, 20 esimest.

Esimesel kohal, sarnaselt eelnevatele tabelitele, on ülekaalukalt *kask*, teisel kohal on *tamm*, järgmised – *mänd* ja *kuusk* on pea-aegu identse indeksi väärtusega. Viies *lepp* üksinda ja pärast pikemat pausi üksinda *vaher*.

4.1.8 Keeleliselt ühtlustatud andmed Põhja-Eesti kohta

Kokku 53 erinevat puuliigi nimetust (Lisa 6.3), neist 19 esines vaid üks kord, seega kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamiseks jäi alles 34 nimetust (Lisa 6.4).

Ka ühtlustatud Põhja-Eesti tabelis (Tabel 9) on kõige esilduvam *kask*.

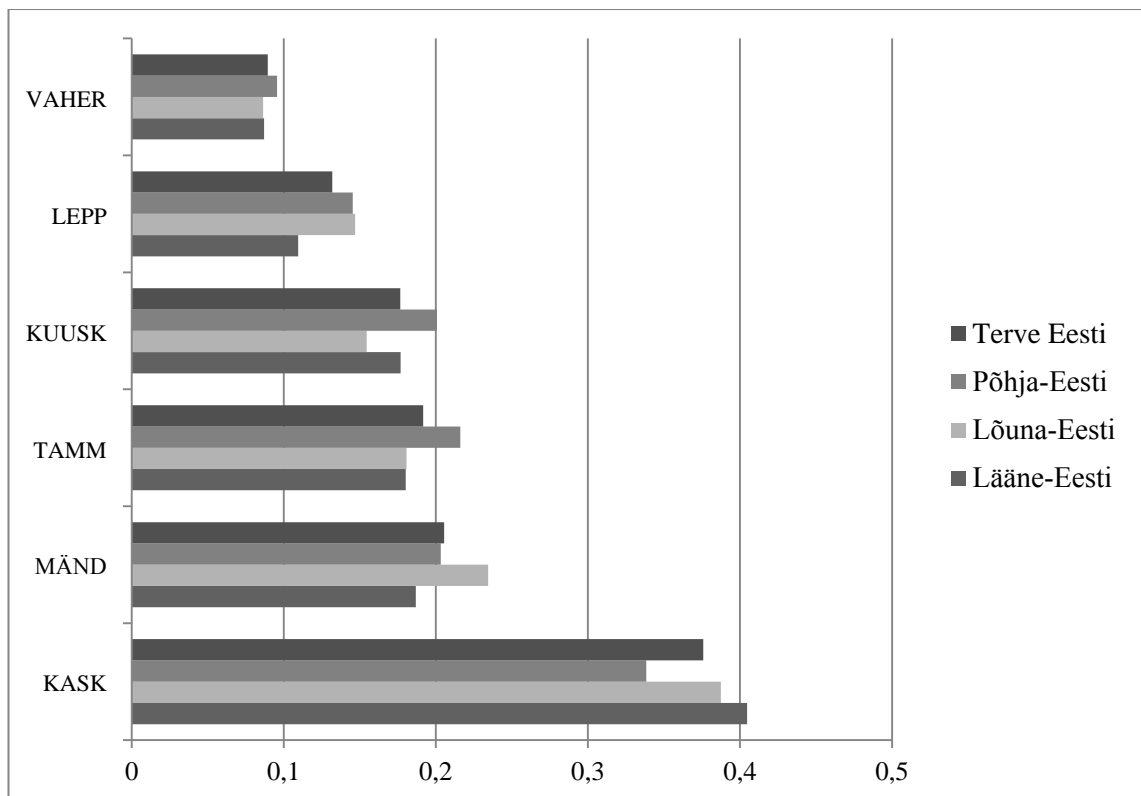
Tabel 9. Põhja-Eesti puunimetuste esilduvus ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

Muutusi esikuukus võrreldes Põhja-Eesti algandmete tabeliga, ei ole toimund, endiselt on teisel kohal *tamm*, seejärel pea-aegu võrdsete indeksi väärtusega *kuusk* ja *mänd*, seejärel üksinda *lepp* ja sama suure erinevusega eelnevast *männist*, on *lepale* järgnemas üksinda *vaher*. Siis väiksema erinevusega järgnemas üksinda *paju*. Pea-aegu sama indeksi väärtusega kõrvuti *pihlakas* ja *kadakas*.

Võrreldes Lõuna-Eesti tabeliga, on Põhja-Eesti tabelis *paju* esilduvam. Ja puude kategooria tabeli esimese kahekümne seas on olemas *sarapuu*, mis oli ka Lääne-Eesti puude tabelis olemas, ehkki veidi väiksema indeksiga kui Põhja-Eesti omas. *Sarapuud* peetakse selle töö andmete põhjal aga pigem põõsaks kui puuks (vt Tabel 16).

4.1.9 Kuue esilduvama *puu* võrdlus piirkonniti

Terve Eesti ja erinevate piirkondade tulemusi kõrvutades võib näha (Tabel 10) millised on kuue esimese puuliigi esilduvuse erinevused. Märkuseks olgu öeldud, et Lääne-Eestis oli viiendal kohal *saar*, millele järgnesid *lepp* ja *vaher*, kuid kuna mujal oli esikuuik seesama, siis polnud otstarbekas võrdlusesse *saart* lisada.

Tabel 10. Kuus esilduvamat puukategooriat ühtlustatud andmete põhjal.

4.2 Etnobioloogiline *puu* liikide kategooriateks jagunemine

Eelnevalt on keeleliselt ühtlustatud sünonüümilisi ja meronüümilisi tähendusseoseid, välja on selgitatud kognitiivselt kõige esilduvamad puuliikide nimetused. Järgnevalt püütakse konstrueerida esilduvamate liikide alltüüpe algmaterjalist, ehk tuletades meelde etnobioloogia põhimõtteid, siis *arukask* ja *sookask* on mingit tüüpi kased, *kased* on mingit tüüpi puud, *puud* on mingit tüüpi taimed ja *taimed* on osa elusloodusest.

Kognitiivselt esilduvamatest liiginimedest liikudes vähem esilduvate poole, püütakse välja tuua puuliikide põhi- ja alamkategooriad (Tabel 11), lähtudes nimetuste osiste viidetest hüperonüüm-puuliigile ja maailmateadmistest (nt *valge klaar* on õunasort).

kask (95)	leinakask (2) arukask (1) maarakask (1) sookask (1) harilik kask (1)	lepp (75)	sanglepp (6) hall lepp (6) must lepp (6)
		paju (43)	remmelgas (11) hõbepaju (1)
mänd (92)	seeder (7) must mänd (2) seedermand (2) seedripuu (1) valge mänd (1) harilik mänd (1) igimänd (1)	pärn (41)	suurelehine pärn (1) ameerika pärn (1)
		õunapuu (36)	metsõunapuu (1) antoonovka (1) valge klaar (1)
		nulg (28)	kaukaasia nulg (1) kääbusnulg (1) palsaminulg (1)
kuusk (91)	hõbekuusk (6) mägikuusk (1) korea kuusk (1) kanada kuusk (1) serbia kuusk (1) saksamaa kuusk (1) harilik kuusk (1)	jalakas (23)	künnapuu (3) põldjalakas (1)
		kirsipuu (18)	kirsskreek (1) jaapani kirss (1) murel (1)
		pöök (4)	harilik pöök (1) valge pöök (1)
tamm (78)	punane tamm (1)		

Tabel 11. Terve Eesti materjalis esinenud puuliikide kategooriad ja nende liikmed.

Sellisel materjaliga töötades on saadud liikide kategooriate skeem, kus on olemas põhitasand ja selle hüponüümid, kui neid oli materjalis nimetatud.

4.3 Põõsaste ja põõsanimetuste kognitiivne esilduvus

Sarnaselt puunimetuste analüüsiga, oli ka põõsaste puhul kaks eesmärki: esiteks vaadelda liigiti, millised *põõsa* kategooria liikmed on eesti keeles kõige esilduvamad ja teiseks välja selgitada põhiliste keeleliste põõsanimetuste esilduvamad vormid.

Oluline on ka tähele panna, et mõne põõsa jaoks on mitu nimetust, näiteks *sarapuu* ja *pähklipuu*, niisugusel juhul on keeleliselt ühtlustatud tabelis sagedasema nimetuse alla koondatud ka vähemsagedase juhud, seevastu algandmete tabelis näeb ka sünonüüme.

Keelelise kategooria alusel ühtlustatud tabelis on sünonüümid (*sarapuu* ja *pähklipuu*), osa-tervik suhtega ehk meronüümilised (*jõhvikas* ja *jõhvikapõõsas*) ja *põõsa*-osisega nimetused (*astelpaju* ja *astelpajupõõsas*) sagedasema alusel tervikuks liidetud ja kogu kategooriat nimetab sagedasem. Näiteks esines *must sõstar* 72, *mustsõstrad* kahel k ja *mustsõstrapõõsas* ühel korral, seega on ühtlustatud tabelis *must sõstar* 75 juhuga.

Sarnaselt puunimetuste analüüsiga, on ka põõsanimetuste materjali põhjal püütud välja tuua põhikategooriad ja nende all-liikmed ehk hüperonüümid ja hüponüümid (ptk 4.4).

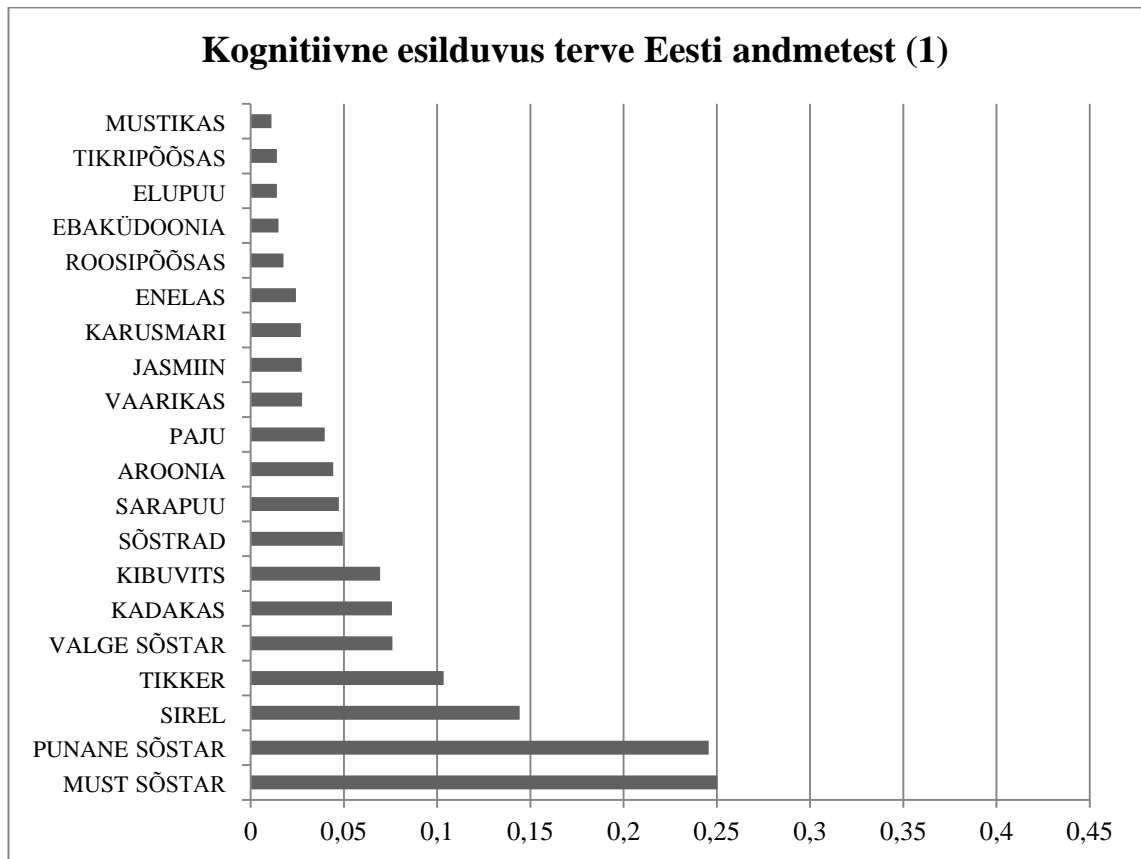
4.3.1 Algandmed terve Eesti kohta

Kokku nimetati 120 erinevat nimetust, sh erinevad nimekujud samale liigile (Lisa 7.1), neist 11 vaid kolm korda, 20 kaks korda ja 63 ainult ühel korral, algandmetest kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamiseks jäi alles 26 nimetust (Lisa 7.2), sest seda arvutatakse suure vastajate arvu korral alates neist nimetustest, mida on nimetanud vähemalt neli keelejuhti (Sutrop 2002: 242).

Väga väikese erinevusega on esimesed *must sõstar* ja *punane sõstar*, neile järgneb veidi rohkem kui kolmandiku võrra väiksema indeksi väärtusega *sirel*. Seejärel veidi väiksema väärtusega üksinda *kadakas*, seejärel üksi *tikker*.

Kaks sama esilduvuse indeksiga järgnevad *valge sõstar* ja *kadakas*, aga nendega peaaegu samaväärne on ka *kibuvits*. Kaheksandal postitsioonil on *sõstrad*, mitmuslik vorm, mida esines üle Eesti.

Järgmised veel suhteliselt suure indeksiga, kahanevalt: *sarapuu*, *aroonia* ja *paju*.

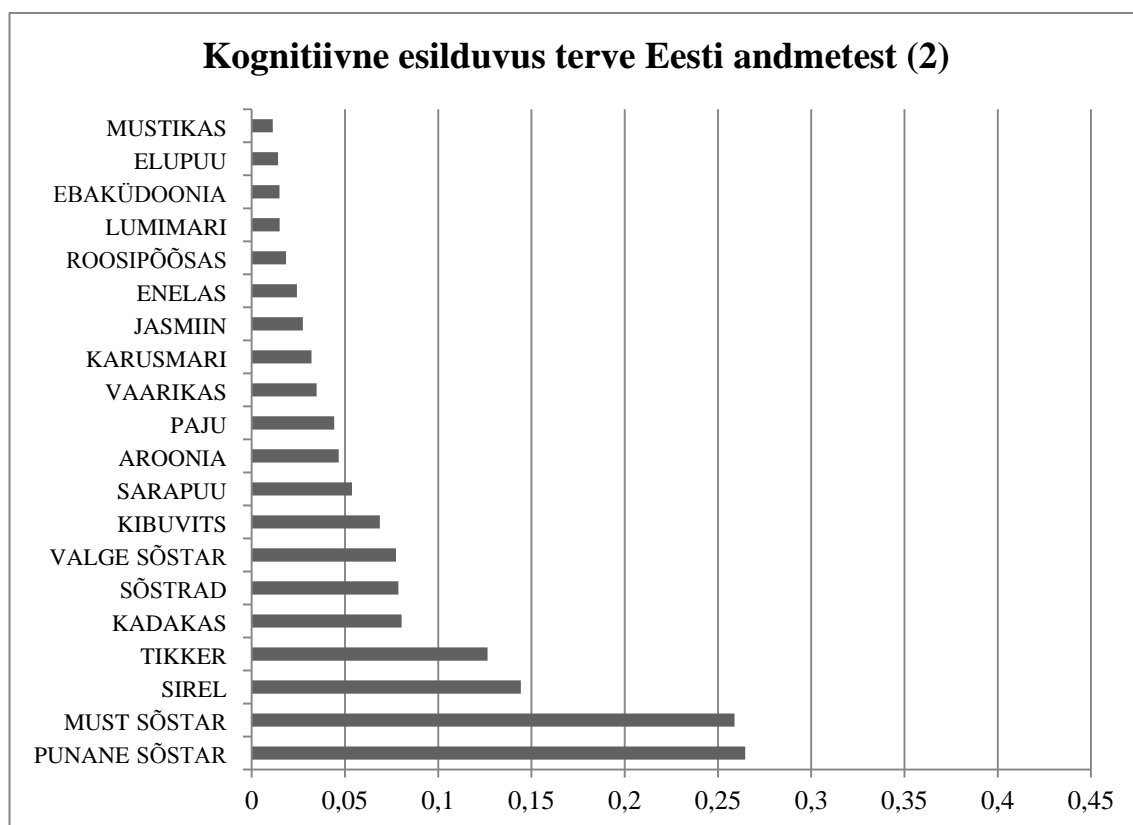
Tabel 12. Terve Eesti põõsanimetuste esilduvus algandmete põhjal, 20 esimest.

4.3.2 Keeleliselt ühtlustatud andmed terve Eesti kohta

Nimetuste keeleline ühtlustamine oli järgnev (sulgudes on esinemise arv ja sagedasem sai kategooria nimeks): *aroonia* (23), *arooniapõõsas* (2); *astelpaju* (6), *astelpajupõõsas* (2); *jõhvikas* (2), *jõhvikapõõsas* (1); *kadakas* (21), *kadakapõõsas* (1); *karusmari* (17), *karusmarjapõõsas* (2); *kibuvits* (30), *kibuvitsapõõsas* (1); *kirss* (3), *kirsipõõsas* (1); *lumimari* (4), *lumemari* (1), *lumimarjad* (1), *lumemarjad* (1); *lumepallipuu* (2), *lumepallipõõsas* (1), *lumepall* (1); *must sõstar* (72), *mustsõstrad* (2), *mustsõstrapõõsas* (1); *marjapõõsad* (1), *sõstrad* (11), *sõstrapõõsad* (3), *sõstar* (2); *mustikad* (1), *mustikas* (5); *pajupõõsas* (2), *pajud* (1), *paju* (19); *pohl* (1) – aga kõige väiksema astakuga, *pohlad* (1), *pohlapõõsas* (1); *punased sõstrad* (1), *punane sõstar* (69), *punasõstar* (3), *punasesõstrapõõsas* (3); *pähklipuupõõsas* (1), *pähklipuu* (1), *sarapuu* (12), *sarapuupõõsas* (3); *roos* (2), *roosid* (2), *roosipõõsas* (6); *tikripõõsas* (7), *tikrid* (3),

tikkeri' (1), *tikrit* (1), *tikker* (43), *tikri'* (1); *toomingas* (3), *toomingapõõsas* (1); *vaarikas* (17), *vaarikapõõsas* (2), *vabarna* (1), *vaarikavõsa* (1), *vaarikad* (1); *valge sõstar* (35), *valged sõstrad* (1). Kõik ühtlustused kehtivad ka Lääne-, Lõuna- ja Põhja-Eesti ühtlustatud andmestike puhul.

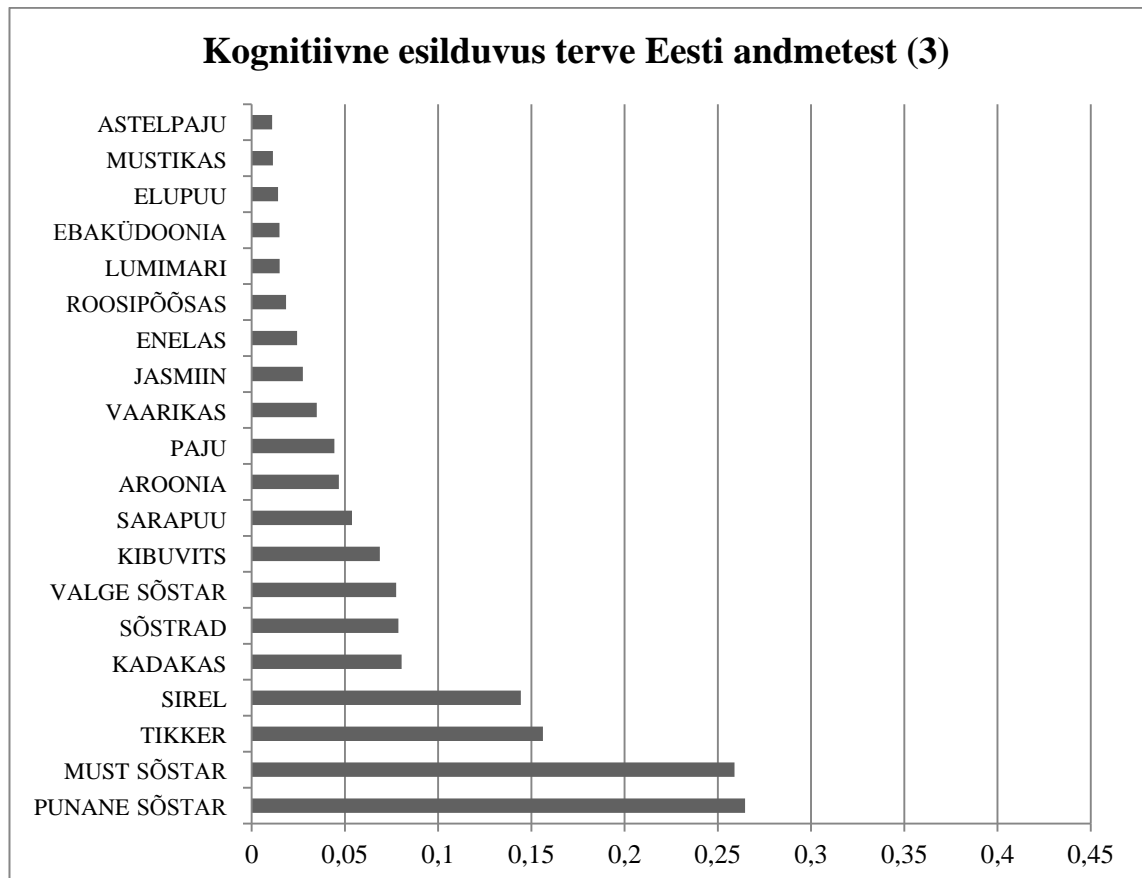
Kokku moodustus ühtlustatult 78 liiki (Lisa 7.3), esilduvus arvutati 28st (Lisa 7.4).

Tabel 13. Terve Eesti põõsanimetuste esilduvus ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

Võrreldes algandmete tabeliga, on esikohad vahetunud ja kõige esilduvam on *punane sõstar*, järgneb *must sõstar*. Veidi vähem kui kolmandiku jagu väiksema indeksiga on järgmisel kohl *sirel*, seejärel üksinda *tikker*. Pea-aegu võrdsete indeksitega *kadakas*, *sõstrad*, *valge sõstar* ja *kibuvits*. Esikahekümnesse on tulnud *lumimari*.

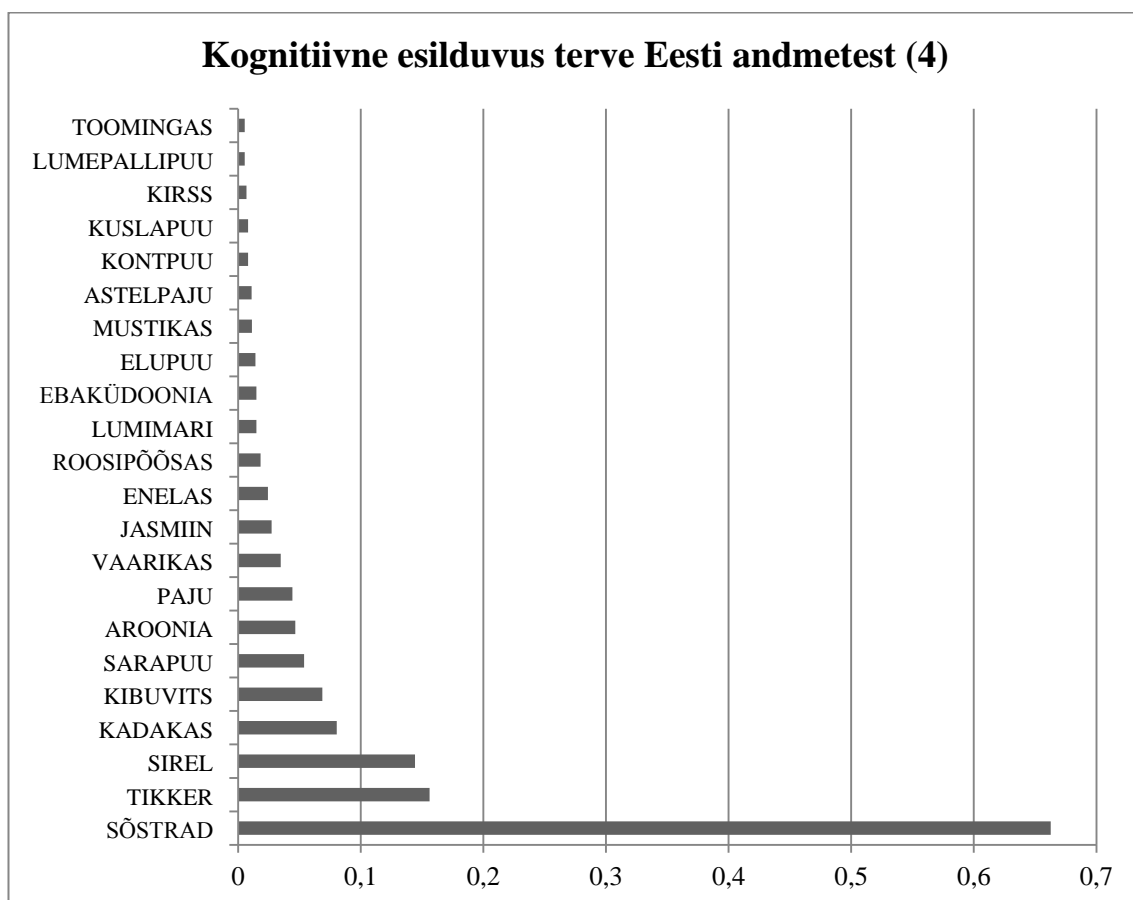
Karusmarja ei ole *tikriga* üheks liigiks loetud, sest sageli öeldi ühes loetelus mõlemad, võib arvata, et neid peetakse mingite eristavate tunnuste najal kaheks erinevaks liigiks. Siiski on ka *tikri*-tabel (Tabel 14), kus need ja *mägitikker* on esitatud ühena, *tikrina*.

Tabel 14. *Tikri*-tabel terve Eesti ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

Lisaks andmed kujul, kus on nii *tikker* kui ka *sõstrad* ühtlustatud (Lisa 7.5) ehk et *punane sõstar*, *must sõstar*, *roheline sõstar*, *valge sõstar*, *kuldsõstar* ja *mage sõstar* on kõik liidetud kokku kategooriaga *sõstrad*, mida ei esinenud küll teistest kõige sagedamalt, ent mis liigi kategooriana praegu võrdluse loomiseks kõige paremini sobib, sest võimaldab näidata *sõstra* kategooria suurt ülekaalu teiste ees (Tabel 15).

Nagu tabelist näha, joonistub nüüd paremini välja teiste liikide kognitiivse esilduvuse rida. *Sõstrad* on rohkem kui ülekaalukalt esimesed, ent järgnev rida annab parema pildi kogu materjali kohta. Teisel ja kolmandal kohal pea-aegu võrdse indeksi väärtusega *tikker* ja *sirel*. Järgnevad väikeste võrdsete indeksimuutustega *kadakas*, *kibuvits* ja *sarapuu*. Tähtsusetud pole ka *aroonia*, *paju*, *vaarikas*, *jasmiin* ja *enelas*, ehkki nende indeksi väärtused on juba üsna väikesed.

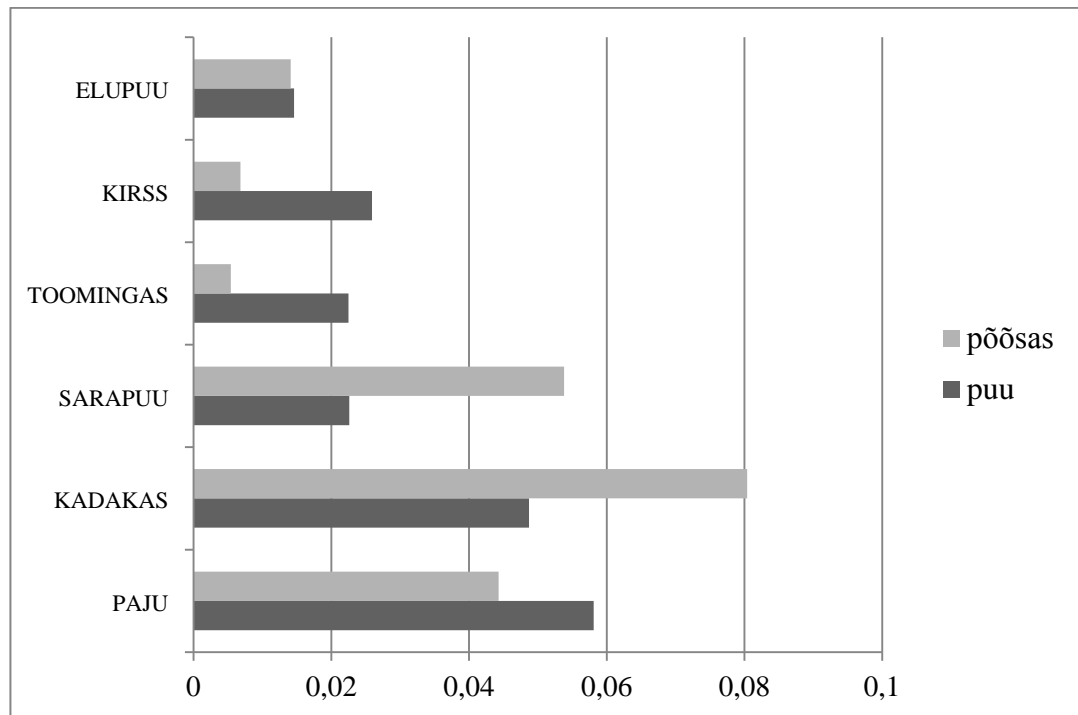

Tabel 15. *Sõstra*-tabel terve Eesti ühtlustatud andmete põhjal, kõik, mida nimetati min. 4 korda.

Põhikategooria nimetusteks võib viimase terve Eesti materjali baasil tehtud ühtlustatud tabeli andmeil tuua: *sõstrad*, *tikri*, *sireli* ja *kibuvitsa*. *Sarapuu*, *kadakas* ja *paju* võiks olla loetud nende hulka, aga kuna need on ka puude loeteludes esinenud, siis need ei saa olla põõsaste põhিনিimetused.

Need nimetused, mida ühtlustatud tabeli andmeil esitati nii puude kui ka põõsaste kategooria liikmeina on järgmised: *kadakas*, *paju*, *sarapuu*, *elupuu*, *kirss* ja *toomingas*.

Kognitiivse esilduvuse indeksi suuruse järgi on *paju*, *toomingas* ja *kirss* pigem puud kui põõsad, *kadakas* ja *sarapuu* pigem põõsad kui puud ja *elupuu* võib võrdselt olla mõlemat (Tabel 16). Aga need ei saa olla kummagi kategooria põhিনিimetusteks.

Tabel 16. Puude ja põõsaste kategooriate kattuvused, terve Eesti ühtlustatud andmete põhjal.

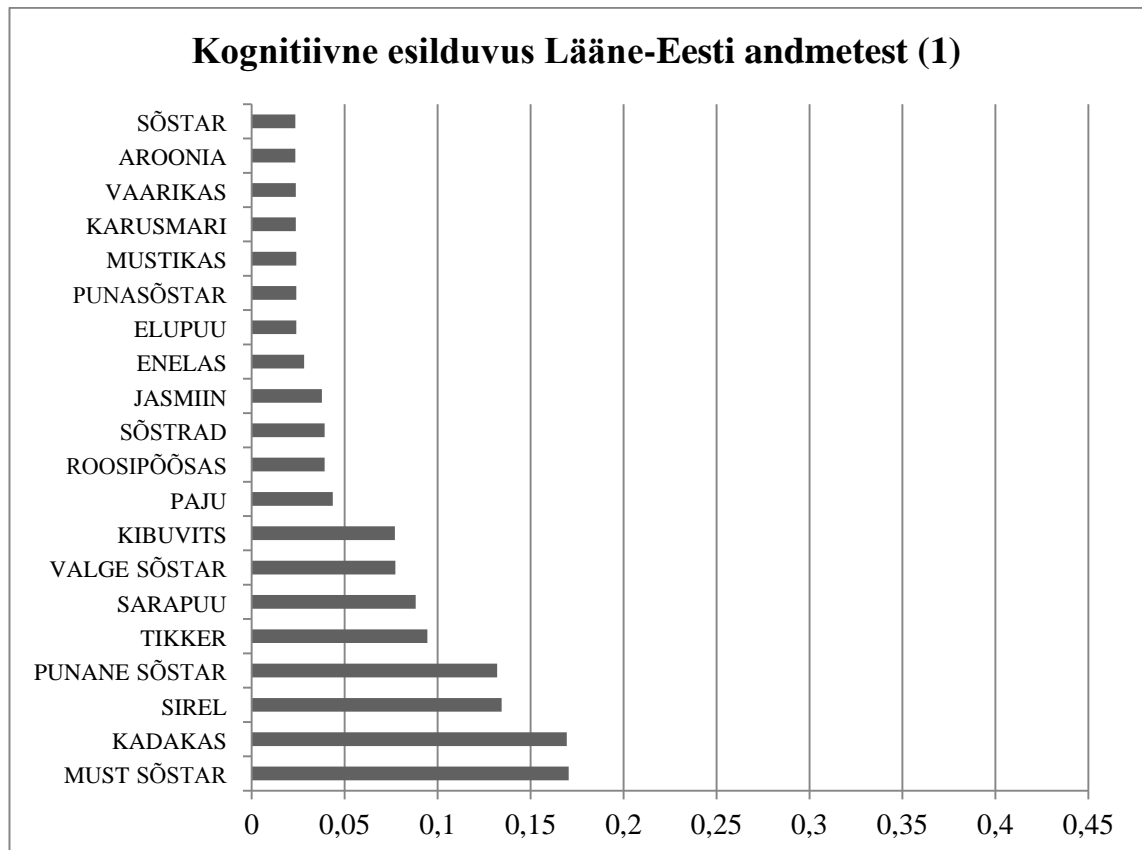
Lääne-, Lõuna- ja Põhja-Eesti keelejuhtide gruppide vastuste analüüsimisel on vaadeldud algandmeid ja keeleliselt ühtlustatud andmeid, mille põhimõtted on välja toodud selle peatüki alguses.

Tikker ja *karusmari* on ühe nimetaja alla viimata, sest neid esines kõigis Eesti piirkondades, seega ei ole üks neist näiteks läbinisti murdeline, nagu *kõivu* ja *kase* puhul *kõiv*. Ka nimetati neid ühes loetelus, mis annab alust arvata, et neid peetakse veidi erinevateks liikideks.

Sõstarde mitmekesisus on keeleliselt ühtlustatud tabelis alles, küll aga on etnobioloogilisest lähtekohast vaadeldes kõik materjalis esinenud *sõstra*-kategooria hüponüümid välja toodud peatükis 4.4.

4.3.3 Algandmed Lääne-Eesti kohta

Kokku 70 erinevat põõsanimetust (Lisa 8.1), millest 35 nimetust öeldi vaid ühel korral, seega jäid need kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamisest välja. Alles jäi 35 nimetust (Lisa 8.2), millest arvutati esilduvus (Tabel 17).

Tabel 17. Lääne-Eesti põõsanimetuste esilduvus algandmete põhjal, 20 esimest.

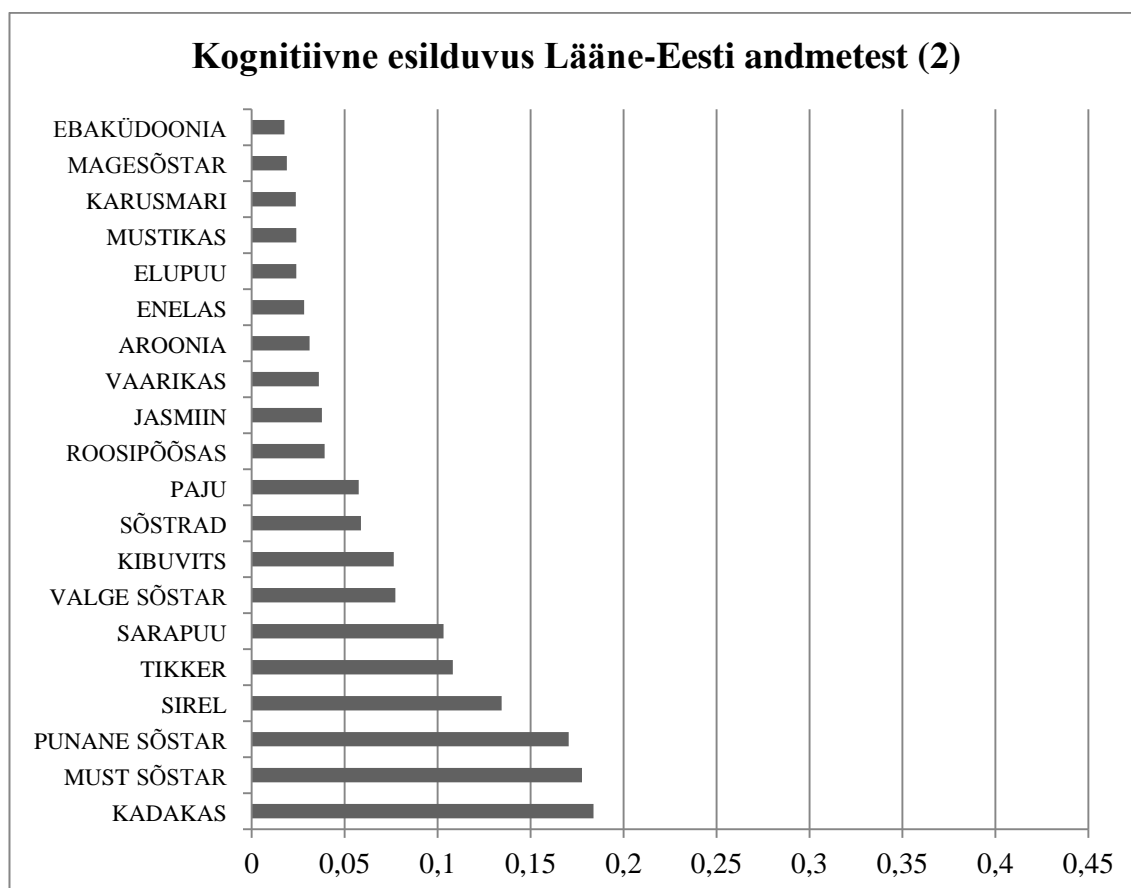
Esimesteks on võrdsete indeksitega *must sõstar* ja *kadakas*. Järgneb paar *sirel* ja *punane sõstar*. Väga väikese indeksierinevusega kõrvuti *tikker* ja *sarapuu*, nende järel kõrvuti *valge sõstar* ja *kibuvits*. Seejärel pärast üpris järsku astakut neli päris sarnase esilduvusega: *paju*, *roosipõõsas*, *sõstrad* ja *jasmiin*.

Kaheksa viimast on sarnase väikese indeksiga.

4.3.4 Keeleliselt ühtlustatud andmed Lääne-Eesti kohta

Ühtlustatud andmestikus on 50 nimetust (Lisa 8.3), millest vaid ühel korral öeldi 19 nime, seega jäi kognitiivse esilduvuse arvutamiseks alles 31 (Lisa 8.4). Erinevalt

Lõuna- ja Põhja-Eesti ühtlustatud andmestikuga võrreldes on kõige esilduvam põõsas Lääne-Eestis *kadakas*, millele järgnevad *must sõstar* ja *punane sõstar*. Seejärel üksinda *sirel* ja selle järel pea võrdsete indeksi väärtustega *tikker* ja *sarapuu*.

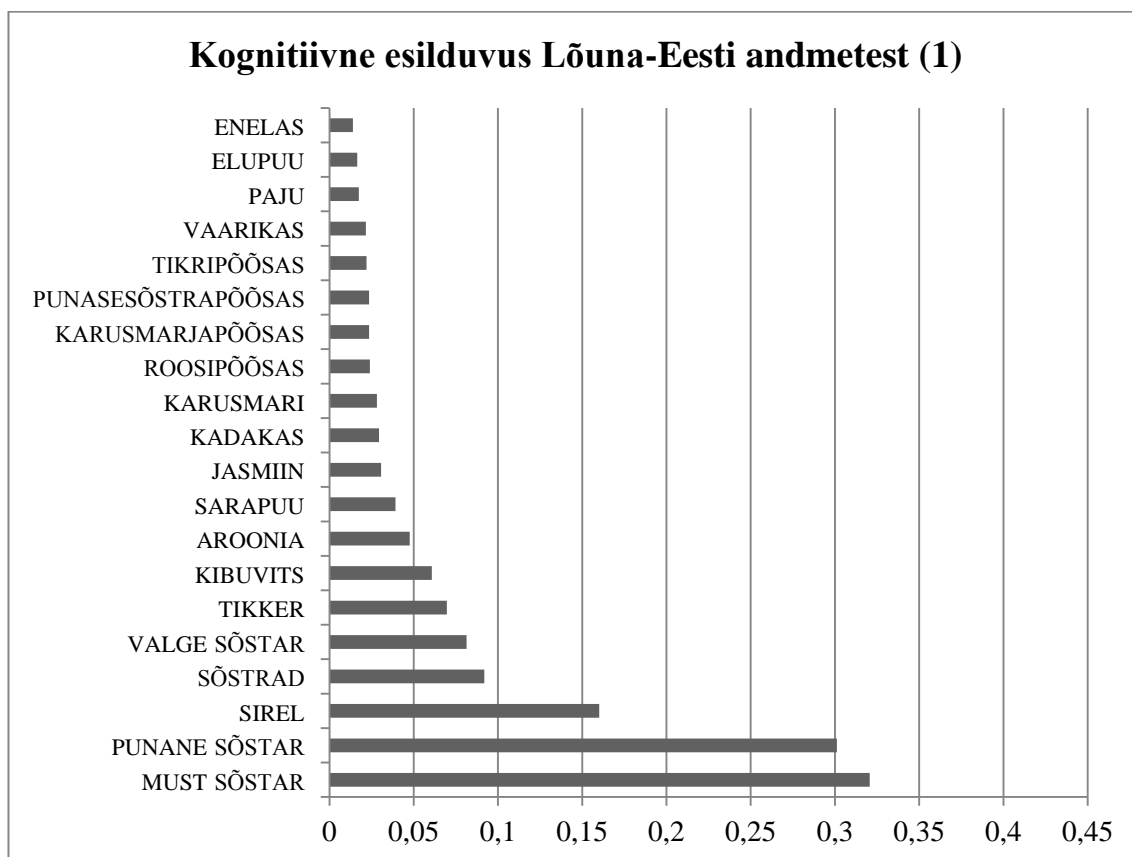
Tabel 18. Lääne-Eesti põõsanimetuste esilduvus ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

4.3.5 Algandmed Lõuna-Eesti kohta

Kokku 62 erinevat nimetust (Lisa 9.1), neist üks kord nimetati 34 nimetust, seega jäi kognitiivse esilduvuseindeksi arvutamiseks alles 28 nimetust (Lisa 9.2).

Algandmete põhjal (Tabel 19) on õige esilduvam *must sõstar*, teine *punane sõstar*. Kolmandal kohal, pea poole võrra väiksema indeksiga kui *must sõstar*, on *sirel*. Seejärel mitmuslik *sõstrad*, viiendana *valge sõstar*. Järgnevad kahaneva indeksiga *tikker*, *kibuvits*, *aroonia* ja *sarapuu*. Neist järgmised on ühtlase väikese indeksiga.

Mitmed nimetused on *põõsa*-osisega: roosi-, karusmarja-, punasesõstra- ja tikripõõsas. Nende tulemused annavad ühtlustatud tabelis *põõsa*-osiseta nimetustele sagedust juurde.

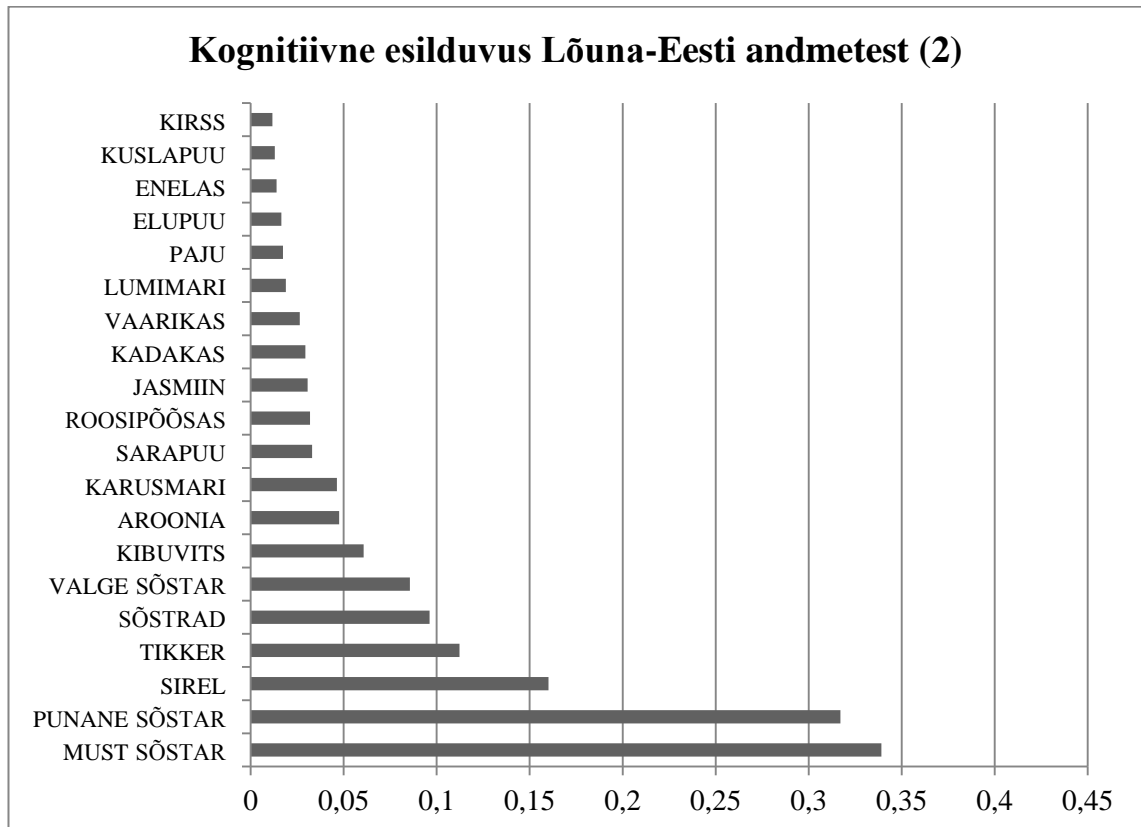
Tabel 19. Lõuna-Eesti põõsanimetuste esilduvus algandmete põhjal, 20 esimest.

4.3.6 Keeleliselt ühtlustatud andmed Lõuna-Eesti kohta

Ühtlustatud andmetes on 44 erinevat nimetust (Lisa 9.3), millest 19 nimetati ühel korral, seega kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamiseks jäi alles 25 nimetust (Lisa 9.4).

Keeleliselt ühtlustatud tabelis (Tabel 20) on esimesed kolm – *must sõstar*, *punane sõstar* ja *sirel* – samadel positsioonidel, mis algandmete tabelis, kuid neljandale kohale on tõusnud *tikker*. Seejärel samas järjestuses kui algandmete tabelis *sõstrad* ja *valge sõstar*. Seejärel kahanevate indeksi väärtustega *kibuvits*, *aroonia* ja *karusmari*, viimane on mõne koha võrra esilduvamaks tõusnud.

Lõuna-Eestis on *kadaka* esilduvus põõsana nii algandmete kui ka ühtlustatud andmetega tabelis üle kümne koha väiksem kui Lääne-Eesti andmestikes.

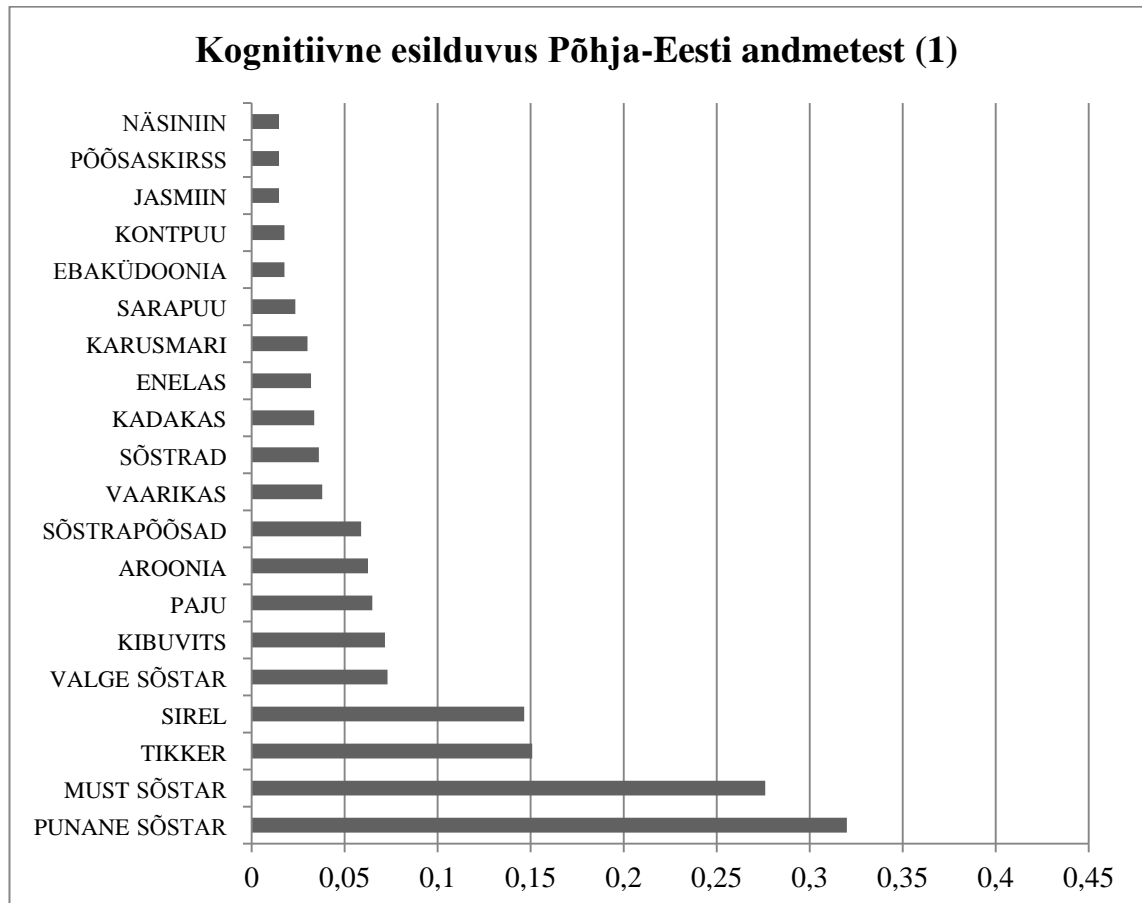
Tabel 20. Lõuna-Eesti põõsanimetuste esilduvus ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

4.3.7 Algandmed Põhja-Eesti kohta

Kokku nimetati 57 erinevat põõsanimetust (Lisa 10.1), neist ühel korral 34 nimetust, mis kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamisest välja jäid, see arvutati seega 23 nimetusest (Lisa 10.2).

Vastupidiselt Lõuna-Eesti algandmetele, on esimesel kohal *punane sõstar* ja teisel *must sõstar*. Kolmandal kohal *tikker*, Lääne- ja Lõuna-Eestis aga *sirel*. Seevastu on *sirel* kohe neljas ja pea-aegu samasuguse indeksiga nagu *tikker*. Lõuna-Eestis on *tikker* kuuendal ja Lääne-Eestis viiendal positsioonil. Järgnevad sarnaste indeksitega, kuid mitte enam nii esilduvalt kui neli esimest, *valge sõstar*, *kibuvits*, *paju* ja *aroonia*.

Ka Põhja-Eestis nimetati *sõstraid* mitmuses loeteludes teiste, ka sõstraliike täpsustavate nimetuste vahel, seepärast on see teistest veidi hälbiv nimetus ka analüüsi jäetud.

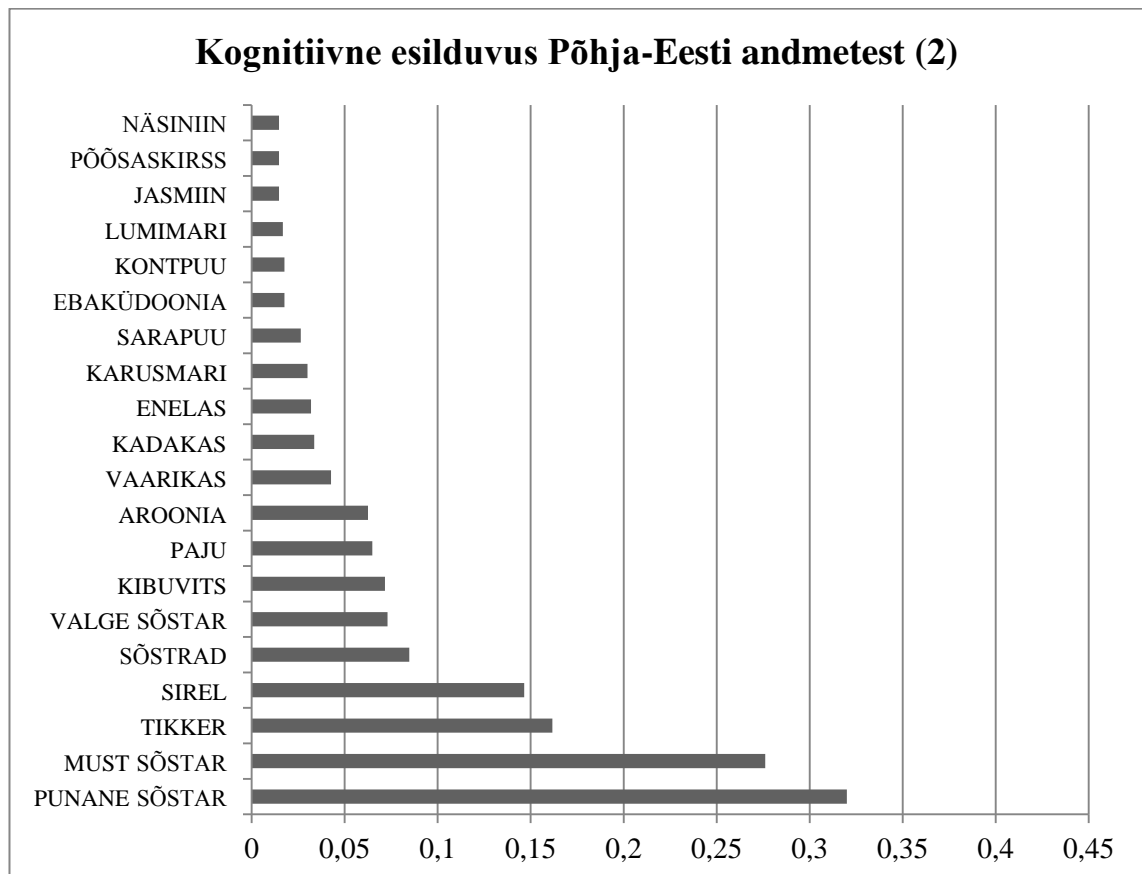
Tabel 21. Põhja-Eesti põõsanimetuste esilduvus algandmete põhjal, 20 esimest.

4.3.8 Keeleliselt ühtlustatud andmed Põhja-Eesti kohta

Ühtlustatud andmetesse moodustus kokku 48 erinevat põõsaliigi nimetust (Lisa 10.3), neist vaid ühel korral nimetati 23 nimetust, seega jäi kognitiivse esilduvuse indeksi arvutamise jaoks alles 25 nimetust (Lisa 10.4).

Põhja-Eesti algandmete ja ühtlustatud andmete esinelik – *punane sõstar*, *must sõstar*, *tikker* ja *sirel* – jäid samadele positsioonidele. Viiendaks tõusis mitmuslik sõstrad ja seejärel on nimekiri seesama, mis algandmetegi puhul ehk kahanevalt *valge sõstar*, *kibuvits*, *paju* ja *aroonia*.

Huvitav on, et Lääne-Eestis esimeseks positsioneerunud *kadakas* on Põhja-Eesti ühtlustatud tabelis alles 11. kohal.

Tabel 22. Põhja-Eesti põõsanimetuste esilduvus ühtlustatud andmete põhjal, 20 esimest.

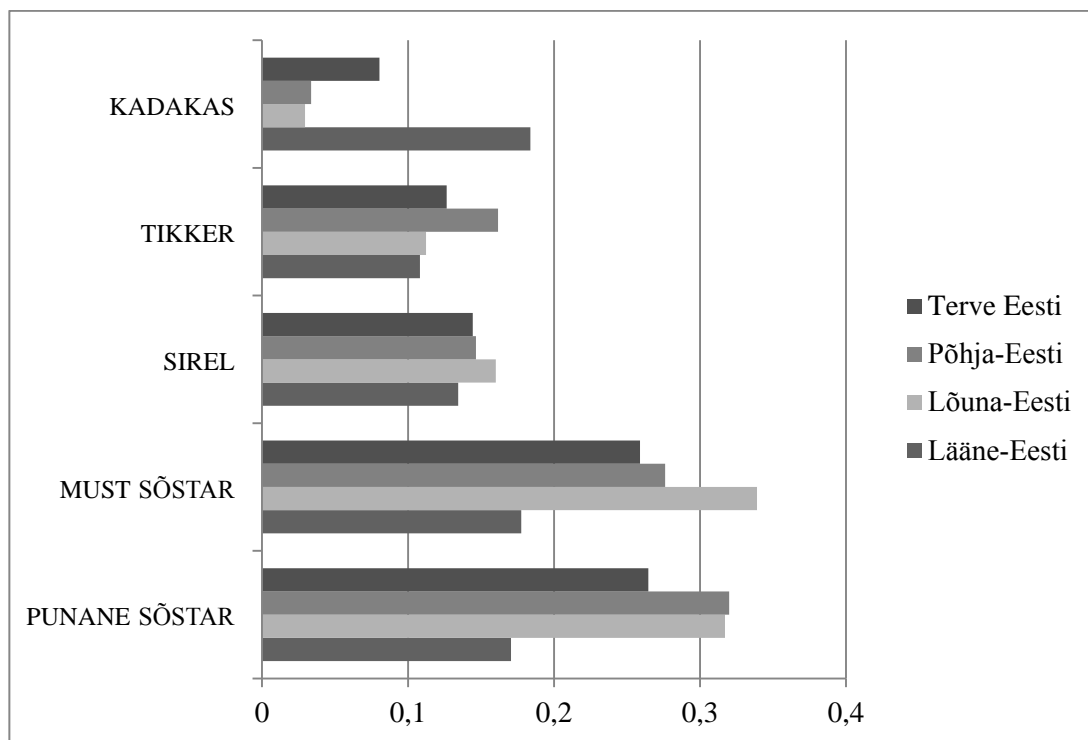
4.3.9 Kuue esilduvama *põõsa* võrdlus piirkonniti

Kolme piirkonna ühtlustatud andmete põhjal võib öelda (Tabel 23), et esiviisiku moodustavad *punane sõstar*, *must sõstar*, *sirel*, *tikker* ja *kadakas* – viimane oli kõige esilduvam Lääne-Eestis, ja seega siiski väga tähtis.

Olgu aga öeldud, et *kadakat* esines palju rohkem ka Põhja- ja Lõuna-Eestis, kuid seal loeti *kadakat* pigem puuks kui põõsaks. Viimase ajasolu tõttu ei saa tegelikult *kadakat* kõige esilduvamaks põõsanimetuseks lugeda, sest see võib olla nii puu kui ka põõsas.

Samas võib kategooria olla võrdne mõlemate, nii puude kui ka põõsaste jaoks, olles lihtsalt teatud tunnuste poolest rohkem puu ja mõne teise tunnuse poolest rohkem põõsas, see, kas mõni liik tegelikult botaaniliselt on kirjeldatud kui puu või põõsas, ei

oma rahvakategoorite aspektist tähtsust. Tähtis on see, mida loetelukatses spontaanselt vastatakse ja nagu jooniselt võib näha, siis *kadakas* on selline kategooria, mida kirjeldatakse Lääne-Eestis teisiti kui Lõuna- ja Põhja-Eestis.

Tabel 23. Kuus esilduvamat põõsakategooriat ühtlustatud andmete põhjal.

4.4 Etnobioloogiline põõsa liikide kategooriateks jagunemine

Töö algmaterjalist lähtudes joonistusid välja järgmised kategooriad ja nende alamliikmed ehk hüponüümid, millele kategooria kõige esilduvam liige on hüperonüüm ja nende vahel on hierarhiline tähendussuhe.

Põõsaste kategooriaid ja all-liikmeid leidus terve Eesti materjalis veidi vähem kui puude omi (Tabel 24). Siiski on huvitav märkida, et *sõstrad* on mingil moel kollektiivsemad, sest juba eelnevalt silma hakanud *sõstra* mitmuslik vorm esines kõigis Eesti piirkondades ning seda võib lugeda selle kategooria nimetajaks. *Sõstarde* kategooriasse kuuluvad ka kõige esilduvad põõsad, *must* ja *punane sõstar*.

Ka *tikri* ja *karusmarja* kategooria nimetajaks võiks lugeda *tikri* mitmusliku vormi, ehkki seda esines terve Eesti materjali peale kokku vaid kolm korda. Selles tabelis on niisiis ka *karusmari tikri* kategooria alla paigutatud, kuigi nagu eelnevalt välja toodud, on võimalik, et keelejuhid näevad siiski neid kaht veidi erineva liigina.

sirel (47)	amuuri sirel (1) jaapani sirel (1) ungari sirel (1)	enelas (13)	pihlenelas (1) jaapani enelas (1)
		elupuu (7)	kollane elupuu (1)
paju (22)	punane paju (1)	kirss (4)	põõsaskirss (2) murel (2)
sõstrad (17)	punane sõstar (76) must sõstar (75) valge sõstar (36) mage sõstar (4) roheline sõstar (4) kuldsõstar (1)	tikrid (3)	tikker (56) karusmari (19) mägitikker (1)
		(mänd)*	mägimänd (1) ronimänd (1)

Tabel 24. Terve Eesti materjalis esinenud põõsaliikide kategooriad ja nende liikmed.

* Materjalis ei esinenud konkreetset kategooria nimetust, küll aga kaks alaliiki.

5. Esilduvamate puude ja põõsaste nimetustest

5.1 Puunimetustest eesti keeles

Kognitiivselt kõige esilduvad puunimetused selle töö tulemuste järgi olid *kask*, *mänd*, *tamm*, *kuusk*, *lepp* ja *vaher*. Järgnevalt lühidalt nende liikide kohta üldiselt ning ka nimetuste murdelistest variantidest ja etümoloogiast.

5.1.1 Kask

Kask (*Betula*) on Eesti metsade kõige olulisem metsapuu, moodustades umbes 20% kõigist metsadest (KAÕ). Eestis kasvab peamiselt kaht liiki kaski: arukask (*Betula pendula*) ja sookask (*Betula pubescens*), aga leidub ka maarjakaske (*B. pendula* var. *carelica*). Arukase nimetused teistes keeltes: soome *rauduskoivu*; vene *Берёза бородавчатая*; inglise *Silver Birch*; saksa *Weiss-Birke*. Arukask on Soome ja Venemaa rahvuspuu. (KAÕ)

Sõna *kask* on põhjaeestiline ja samas tähenduses ka vadja keeles. Esialgu oli see alepõletuse nimetuseks, teistes läänemeresoome keeltes tähendabki see siiani alemaad ja aletegemiseks langetatud lehtmetsa. Kaugemate sugulaskeelte sarnased sõnad ei sobi läänemeresoome sõnaga häälikuliselt. (Rätsep 2002: 121)

Vasteid sugulaskeeltes: vadja *kahtši* 'kask', soome *kaski* 'ale'; murdes 'noor lehtmets; noor kask', isuri *kaski* 'ale', Aunuse karjala *kaski* 'ale'; kaasik, kasevõssa kasvanud endine alemaa', lüüdi *kašk*, *kask(i)* 'ale', vepsa *kašk* 'ale'. On oletatud, et indoeuroopa laen, ← indoeuroopa **h₂azg^(h)*-, mille vasted on vanaislandi *aska* 'tuhk' ja gooti *azgo* 'tuhk'. On oletatud ka, et tüvi pärit vanast uurali tüvest, aga sel juhul on ka selle tüve algupära ikkagi indoeuroopa päritolu. (EES)

Kase sünonüüm on *kõiv*, millel vasteid ugri ja samojeedi keeltes. (Viires 2000: 105) Sõnal on uurali tüvi ja vasteid leidub nii lähemates kui ka kaugemates sugulaskeeltes: liivi *kõvaz*, *kõuv* 'kask', soome *koivu* 'kask', isuri *koivu* 'kask', Aunuse karjala *koivu* 'kask', lüüdi *koiv* 'kask', vepsa *koiv* 'kask', ersa *ki-* sõnas *kilej* 'kask', mokša *ke-* sõnas

kelu ‘kask’, *kuj-* sõnas *kujgor* ‘kasetoht’, mari *kue* ‘kask’, ? mansi *χāl* ‘kask’, neenetsi *χo* ‘kask’, eenetsi *ko* ‘kask’, nganassaani *kūo* ‘kask’, sõlkupi *ķūə* ‘kask’, kamassi *kujuu*, *kojuu* ‘kask’, matori *kua*, *kuga* ‘kask’. (EES)

Kase nimed võib seega rühmitada kaheks: Põhja-Eesti *kask* ja Lõuna-Eesti *kõiv*. Neis on mitmeid murdelisi teisendeid. Rahvas ei oska alati teha õiget vahet kase liikide vahel, eriti aru- ja sookase vahel. Kuid seevastu on rahva seas mitmeid vahetegemisi kasvukõrguse, puidu välimuse ja kirja, okste ja lehtede asendi alusel. Seejuures ei ole need järjepidevad vahetegemised ja sama nime kasutatakse eri liikide juures. Keeleliselt väärivad tähelepanu *maheru kask* (Muh) ja *naariskõiv*, *naeriskõiv* (Har Mõniste). (Vilbaste 1992: 192) Selle töö materjalis viimaseid nimetusi ei leidu.

5.1.2 Mänd

Mänd (*Pinus sylvestris*) on Eestis arvukas puu. 1/3 Eesti metsadest moodustavad männikud. Eestis leidub üksikult ja mitte looduslikult ka musta (*Pinus nigra*) ja valget mändi (*Pinus strobus*). Mänd on igihaljas okaspuu. Männi nimetused teistes keeltes: soome (*metsä*)mänty; vene *Сосна обыкновенная*; inglise *Scots Pine*; saksa *Gemeine Kiefer*. Mänd on Šotimaa rahvuspuu ja Elva linna vapil. (KAÕ)

Männi nimetus on seotud ühe vana tarberiistaga, noore okaspuu ladvast valmistatud 4–7 oksaharuga jahupudru jms. segamisvahend, mida Põhja-Eestis nimetatakse *mänd* (gen *männna*). See nimetus on laenatud balti keeltest. (Viires 2000: 73) Leedu *mente* ‘kellu; laba’ ja läti *mente* ‘segamisriist; aer; väike kartulivõtmislabidas’; vadja *mäntä* ‘toidu segamise v kloppimise riist’; soome *mäntä* ‘toidu segamise v kloppimise riist’. (EES) Nimelt tehti pudrumännad sageli noorest männist, mille latv sobis oma pikkuse ja tugevusega pudrutambiks. Noor mänd oli „männapuu”, millest saigi liigi nimetus. (Viires 2000: 74) Liivi keeles ongi see tähendus olemas: liivi *mänd* ‘noor mänd’, vadja *mäntü* ‘mänd, mastimänd’, soome *mänty* ‘mänd’, isuri *mändü* ‘kidur mänd’, Aunuse karjala *mändü* ‘jändrik, kõva, vaigune (mänd); jändrik mänd’, lüüdi *mänd* ‘mänd’, vepsa *mänd* ‘soos kasvav männik; (männi) pehme maltspuit’. (EES)

Lõuna-Eestis ja saartel tehti männad harilikult kuuseladvast või kadakast. Lõuna-Eestis ongi männa nimetus *pööris* ja männil on seal säilinud vana nimetus *pedajas*. (Viires 2000: 74) Lõuna-eestiline nimetus pärineb vanast läänemeresoome-permi tüvest. Tänapäeval on küll Lõuna-Eestis mõlemad kasutusel, aga eristatakse, et *mänd* on väiksem ja *pedajas* suurem puu. Liivi *piedāg* 'mänd', vadja *petājā* 'mänd', soome *petäjä* 'mänd', isuri *pettäjä* 'mänd', Aunuse karjala *pedäi* 'mänd', lüüdi *pedai* 'mänd', vepsa *pedei* 'mänd', saami *beahci* 'mänd', ersa *piče* 'mänd', mokša *pičā* 'mänd', mari *püñčö* 'mänd', udmurdi *pužim* 'mänd', komi *požem* 'mänd'. (EES)

Hariliku männi nimetused Põhja-Eestis on *mänd*: *männi*, aga ka *mänd*: *männa*. Lõuna-Eestis valdavalt *pedakas* ja selle teisendid *pettäi*, *petäi* ja teised samatüvelised nimed. Teised nimetused on rahvapärased vahetegemised ühe või teise nähtuse väljendamiseks, kas siis puu kasvukoha või selle sisemist ehitust silmas pidades. Nimetus *ong* või *hong* on enamasti vanade jämedate puude märkimiseks. (Vilbaste 1993: 475)

5.1.3 Tamm

Tamm (*Quercus robur*) on üks pikaalisemaid Eestis kasvavaid puid, võib elada kuni 1500 aastat. Kasvatatakse parkides kui ka üksikpuudena ja alleedena. Nimetused teistes keeltes: soome (*metsä*)*tammi*; vene *Дуб обыкновенный*; inglise *Common Oak*; saksa *Stieleiche*. Eestis on tamm looduskaitse sümboliks ja tammeleht on looduskaitsemärgil. Looduskaitse all on 284 üksikut tamme ja puudegruppi. Tamm on Tamsalu linna ja valla vapil, tammelehed on Kilingi-Nõmme, Saue linna ja Tartumaa vapil. Harilik tamm on Inglismaa, Moldova ja Saksamaa Liitvabariigi rahvuspuu. (KAÕ)

Tammelehed on ka Eesti Vabariigi suurel riigivapil.

Eesti asub tamme leviku põhjapiiril, veelgi enam põhjapoole vaadates, kasvab tamme ainult Lõuna-Soome rannikvöötmes. Vanadele tammikukohtadele viitavad kohanimed nagu Tabasalu, Tammistu, Tammiku, Tammsaare, Tammispää, Tammaru jpt. Tammeputki on väärtustatud ehitus- ja tarbepuuna. Neid oli aga 17. sajandi keskpaigaks Eestis üpris väheks jäänud, sest tammed kasvasid viljakal pinnasel, mida hakati kasutama põllumaana. (Viires 2002: 132)

Tamm on kas läänemeresoome-volga või läänemeresoome-permi tüvi. Vasteid sugulaskeeltes: liivi *tām* ‘tamm’, vadja *tammi* ‘tamm’, soome *tammi* ‘tamm’, isuri *tammi* ‘tamm’, Aunuse karjala *tammi* ‘tamm’, lüüdi *tammi* ‘tamm’, ersa *tumo* ‘tamm’, mokša *tuma* ‘tamm’, mari *tumo* ‘tamm’. (EES)

Nimetus *tamm* on vana ja ühtlane terves Eestis. Mõnel pool tehakse nimetustes vahet vaid selle järgi, millise iseloomuga on puulehed: kui kuivanud lehed jäävad talvel kauemaks ajaks puule, siis: *talitamm*, *lesetamm*, *raudtamm*, ka *leinatamm*. Suvitammel langevad lehed sügisel maha. (Vilbaste 1993: 518)

5.1.4 Kuusk

Kuusk (*Picea abies*) on keskmise eluaga puu, elades harva üle 200 aasta vanaks. Eesti metsadest moodustuvad kuusemetsad ~18-20%. Kuusk on igihaljas okaspuu. Nimetusi teistes keeltes: soome (*metsä*) *kuusi*; vene Ель *обыкновенная*; inglise *Norway Spruce*; saksa *Gemeine Fichte*. Kuuske peetakse Põhja-Euroopa tuntuimaks jõulupuuks. Kuusk on Jõhvi ja Võru linna vapil. (KAÕ)

Kasega paaris käib eesti keeles sageli *kuusk*, sõna päritolu on sarnane *kõivu* omaga, mõlemad põlvnevad vanast uurali tüvest. Keelelises mõjusuhtes on sõna *kuusk* aga sõnaga *kask*, millelt on see saanud sõnalõpulisel *k*. Et tihti koos esinevad **kuus–kask* ei sobinud kõlalt kokku, pandi **kuus* kõlama nagu *kask*: *kuusk–kask*. On ka vastassuunaline analoogiline areng, nimelt *kuusk* eeskujul sai sõnast *kasik kaasik*, nii, et paremini kõlaks: *kuusikus* ja *kaasikus*. (Rätsep 2002: 121–122)

Vasteid sugulaskeeltes: liivi *kūzōz* ‘kuusk’, vadja *kuusi* ‘kuusk’, soome *kuusi* ‘kuusk’, isuri *kuusi* ‘kuusk’, Aunuse karjala *kuuzi* ‘kuusk’, lüüdi *kuuž* ‘kuusk’, vepsa *kuž* ‘kuusk’, saami *guossa* ‘kuusk’, ersa *kuz* ‘kuusk’, mokša *kuz* ‘kuusk’, mari *kož* ‘kuusk’, udmurdi *kij* ‘kuusk’, komi *koz* ‘kuusk’, handi *χol* ‘kuusk’, mansi *χōwt* ‘kuusk’, neenetsi *χadi* ‘kuusk’, eenetsi *kaziku* ‘kuusk’, nganassaani *koʔ* ‘mänd; kuusk’, sõlkupi *kūt* ‘kuusk’, kamassi *kod* ‘kuusk’. (EES)

Kuuske on kasutatud mitmeti, oma hea kõla tõttu, kasutati kuuske ka muusikariistade valmistamisel. Eestlaste ja teiste läänemeresoomlaste vana keelpill kannel tehti enamasti

kuivanud kõvast kuusepuust. Ja kui vanal ajal karja kojukutsumiseks või inimeste põllutöölt lõunale kutsumiseks *lokku löödi*, siis oli *lokulaud* ehk *kola*, millele kasest või tammest vasaratega koputati, samuti kuusest. (Viires 2002: 91–92)

Selle puu nimetused jagunevad üldiselt kaheks: Põhja-Eestis *kuusk*: *kuused* ja Lõuna-Eestis *kuus*: *kuuse*. (Vilbaste 1993: 471)

5.1.5 Lepp

Lepp (*Alnus*) võib elada kuni 150 aastaseks, harva kuni 300 aastat. Eestis on kaht liiki leppa: must lepp ehk sanglepp (*Alnus glutinosa*) ja valge lepp ehk hall lepp (*Alnus incana*). Sanglepa nimetusi teistes keeltes: soome *tervaleppä*; vene *Ольха клейкая*; inglise *Common Alder*; saksa *Schwarz-Erle*. (KAÕ)

Lepal on olnud mitmeid kasutusalasid, lapsed sõid kevadeti punakat mähka, mis leppade koore all oli. Lepapuud kasutati kala ja liha suitsutamisel. Lepakoorega värviti riidet. Lepast tehti või- ja piimanõusid. Sõna *lepp* on läänemeresoome keeltes olnud vere eufemistlik sünonüüm, ka punase värvuse tähistaja. Ka *lepatriinu* on oma nime saanud lepa punase värvuse järgi. Väljend „läheb kui lepase reega” on aga petlik, sest lepp on nii rabe puu, et sellest ei tee keegi rege; ka on öeldud puuduliku aruga inimese kohta, et too on, „na lepne”. Lepp on üsna mitmepalgeline puu, vajalik, kuid samas ka võsapuuna põlatud, ikkagi oma punase verega salapärane ja püha. (Viires 2002: 125–129)

Arvatakse, et tegemist on balti tüve laenuga, ? ← balti **leipā*, kuigi balti keeltes on see tüvi pigem seotud pärnaga, leedu *liepa* ‘pärn’, läti *liepa* ‘pärn’, preisi *leipa* ‘pärn’. Vasteid sugulaskeeltes: liivi *liepā* ‘lepp; veri’, vadja *leppä* ‘lepp’, soome *leppä* ‘lepp; veri’, isuri *leppä* ‘lepp’, Aunuse karjala *leppü* ‘lepp’, lüüdi *lepp* ‘lepp’, vepsa *lep* ‘lepp’, ersa *lepe* ‘lepp’ ja mokša *lepä* ‘lepp’, kuid viimased kaks võivad olla läänemeresoome keeltest laenatud. (EES)

Lepp on kogu Eestis üldine nimetus, esineb väikeseid erinevusi murretes. Murretes leidub nimetusi *isalepp* ja *emalepp*, alati ei ole selge, kumb liik kumba tähistab. Sageli on *emalepp* musta lepa nimetus ja *isalepp* halli lepa oma. Esineb ka nimetust *pasklepp*, kuid sellegi kasutus on kõikuv. (Vilbaste 1993: 144–145)

5.1.6 Vaher

Vaher (*Acer*) on Eestis enimkasutatud pargipuu, mida leidub kõikjal vanades parkides. Eestis leidub mitmeid vahtraliike: harilik vaher (*Acer platanoides*), vasteid teistes keeltes: soome (*metsä*)*vaahtera*; vene *Клен остролистный*; inglise *Norway Maple*; saksa *Spitz Ahorn*; mägivaher (*Acer pseudoplatanus*), vasteid teistes keeltes: soome *vuorivaahtera*; vene *Клен ложноплатановый*; inglise *Great Maple*; saksa *Berg-Ahorn*; hõbevaher (*Acer saccharinum*), vasteid teistes keeltes: soome *hopeavaahtera*; vene *Клен серебристый*; inglise *Silver Maple*; saksa *Silber-Ahorn*. Eesti jämedaim harilik vaher kasvab Tartu Botaanikaaias, ja selle rinnasümberrõõm on 434 cm, Hiiumaal Vaemla pargis kasvab ja on looduskaitse all üks mägivaher, ning Eesti kõige suurem hõbevaher kasvab samuti sealsamas pargis, ja on ka looduskaitse all. (KAÕ)

Eestis on vaher pigem tuntud kui pargi- või õuepuu. Tarbepuuna on vaher väga hinnatud ja tugevam tammepuidust. Näiteks tehti vahtrast reele jalaseid ja muid tarberiistu, mis pidid vastupidavad olema nagu kirvevarred jms. (Viires 2002: 145–146)

Keeles on *vaher* läänemeresoome-volga tüvest arenenud, vasteid sugulaskeeltes: liivi *võ'dõr* 'vaher', vadja *vahtõra* 'vaher', soome *vaahtera* 'vaher', isuri *vaaher* 'vaher', karjala *voahteri* 'vaher', vepsa *vahtar'* 'vaher', ersa *ukštor* 'vaher', mokša *uštər* 'vaher', mari *ḡaštər* 'vaher'. (EES)

Vahra kohta öeldud murdeline vaste *läänepuu* on laensõna saksa keelest, murdelised *Lenne*, *Löhne* aluseks. (Vilbaste 1993: 64)

5.2 Põõsanimetustest eesti keeles

Kognitiivselt kõige esilduvamad põõsanimetused eesti keeles selle töö tulemuste järgi olid *punane sõstar*, *must sõstar*, *sirel*, *tikker* ja *kadakas*. Kuna mitmuslik *sõstrad* oli üpris esilduv, siis on üks alapeatükk ka sellest sõnast. Järgnevalt lühidalt eelpool nimetatute murdelistest variantidest ja etümoloogiast.

5.2.1 Sõstrad

Sõstrad (*Ribes*) on sõstraliste perekond, kuhu kuuluvad mitmed erinevad sõstraliigid. Tööst ilmnesisid: must sõstar, punane sõstar, valge sõstar, mage sõstar ja kuldsõstar.

Nimetused teistes keeltes: soome *herukat*; vene *Сморódина*; inglise *Currant*; saksa *Johannisbeeren*.

On läänemeresooe või läänemeresooe-mordva tüvi. Eesti keelest on laenatud läti murdeline mitmuslik *sustarenes* 'sõstrad'. Kirderanniku murdes *sester*, vadja *sõssar* 'sõstar', soome mrd *siestar* 'must sõstar', isuri *seestara* 'sõstar', lüüdi *sestoi* 'punane sõstar; (kohati) must sõstar', vepsa *sestriKäine* 'punane sõstar', ? ersa *šukštorov*, *čukštorov* 'sõstar', ? mokša *šukštəru* 'sõstar'. (EES)

5.2.2 Punane sõstar

Punane sõstar (*Ribes vulgare*) on punaste marjadega põõsas.

Nimetused teistes keeltes: soome *punaherukka*; vene *Сморódина красная*; inglise *Red Currant*; saksa *Rote Johannisbeere*.

See jõudis Eestisse eeskätt Kesk-Euroopast. Eestis võeti kasutusele saksakeelne nimetus *Johannisbeere*, mis oli omakorda kasutusele võetud sest marjad said Saksamaal valmis jaanipäeva paiku. Edela-Eestis levis nimekuju *jaanimari* (läti keeles *janoga*), saartel sai tavaliseks sama nime teistsugune teisendus *ansper*, *antsper*. (Viires 2000: 180)

Niisiis esineb punasel sõstral mitmeid nimeteisendeid, *sostrad* (Emm Mänspe), *soostrid* (Phl Kukk, Suuremõisa), Põhja- ja Kesk-Eestis *sõstar*, Lõuna-Eestis *hõrak*, kohati ka *jaanimari* ja Saaremaal *ansper*, ja neil on veel omakorda mitmeid murdeteisendeid.

Hõrak näib olevat vana nimetus, vanema kirjanduse mõjul sageli muutunud *harakuks* või *harakamarjaks*. Setumaal ja Kagu-Võrumaal on levinud aga *punane* või *verrev sitik*. (Vilbaste 1993: 534–535)

5.2.3 Must sõstar

Must sõstar (*Ribes nigrum*) on mustade marjadega põõsas.

Nimetused teistes keeltes: soome *mustaherukka*; vene *Сморódина чёрная*; inglise *Blackcurrant*; saksa *Schwarze Johannisbeere*.

Neid põõsaid kasvab Eesti metsades metsikult ja on arvatud, et need on siin juba kaua aega kasvanud. *Sõstar* on läänemeresoome päritolu, millel leidub vasteid tähenduses 'must sõstar'. On võimalik, et tegu on soomeugrilise sõnaga. (Viires 2000: 177)

Musta sõstra põhinimetused on samad, mis punasel sõstral, erinev on lõunaeestiline täiend *sitik*, *sitke* ning teisendid, mis ilmselt on tekkinud võrdlusel sitikate ehk mardikatega, mil läikivmustad kuued. (Vilbaste 1993: 533)

5.2.5 Sirel

Sirel (*Syringa vulgaris*) on laialdaselt levinud ilupõõsas, mis levis Euroopasse juba 16. sajandil. Nimetused teistes keeltes: soome *pihasyreeni*; vene *Сирень обыкновенная*; inglise *Common Lilac*; saksa *Gemeiner Flieder*. (KAÕ)

Sirel on pärit Lähis-Idast. Põhja- ja Ida-Euroopasse levis aga Saksamaa kaudu. Euroopas pandi taimele ladinakeelne nimi *Syringa*, põhjusega, et sireli noortest võrsetest tehti piibuvarsi ja muid peeni torusid, *syrinx* tähendab ladina keeles 'toru'. Ladina nimetus sai aluseks saksa nimetusele *Syringe*, *Sirene*, mis levis ka Venemaale ja sai seal nimeks *сирень*, siis üle Rootsi Soome, kus nimetus *syreeni*, *sireeni*, edasi levis ka Baltimaadesse. (Viires 2000: 183)

Murdelisi variante eesti keeles: *sirin(as)*, *siriin*, *sireen*, *sil(l)er*, *tsir(r)el*, *tsirrin*, *riin(ipuu)*, *triin*; kõik on tulnud baltisaksa nimetusest *Syrene*, *Sirene*. Paljudes keeltes on sõna algselt pärit ladinakeelsest nimetusest *syringa*. (EES)

Eestisse on jõudnud ka sireli algupärane pärsia nimi *laylāk* (türgi *lâjlak*), mis araabia keele kaudu võeti sireli nimetuseks Lääne-Euroopas, nt inglise *lilac*, prantsuse *lilas*. Prantsuse nimetusel oli ka tähendus 'sirelikarva', mis levis 18.–19. sajandil saksa keelde värvinimena *lila*, 19. sajandi keskpaiku on selles tähenduses värvinimi *lilla* olemas ka eesti keeles. (Viires 2000: 184)

Niisiis kuna sired on üpris noor ilupuu Eesti aedades, siis pole taimel ka vanu rahvapäraseid nimetusi. Kõik on kas ladinakeelse *Syringa*, venekeelse *сирень* või saksakeelse *Flieder*'i teisendid. Aga võib näha mõningast korrapära: Põhja-Eestis pigem *sirin*, *siril* või *sirel*; Lõuna-Eestis *tsirel*; Saaremaal *riin* või selle teisendid. Esineb ka väga kitsa levikuga nimekujusid. (Vilbaste 1993: 611)

5.2.5 Tikker

Tikker (*Ribes uva-crispa*) on sõstraliste perekonda kuuluv marjapõõsas. Nimetusi teistes keeltes: soome *karviainen*; vene *Крыжовник обыкновенный*; inglise *Gooseberry*; saksa *Stachelbeere*.

Teise nimetusega *karusmari*, mida ka selles töös esines, kuid mitte nii sageli kui *tikrit* (vt nt Tabel 14) ja kuna neid esines sageli samas loetelus, siis võib arvata, et keelejuhid näevad *tikrit* ja *karusmarja* mingite tunnuste alusel erinevate liikidena.

Tikker on Eestisse Kesk-Euroopast sisse toodud. Laialt on levinud nimetused *tikerber*, *tikker*, *kikerber* jm, läti keeles *stīķene*, *stīķenbēre*, pärinevad alamsaksa keelest, *stickelbeer*. Algselt peamiselt Lõuna-Eestis levinud nimetus *karusmari*, aga ka *karune mari*, viitab sellele, et marjad on sageli karvased. (Viires 2000: 180)

Nimetuse *tikerber* laenuallikas on liitsõna, *sticken* 'pistma, sisse torkama' + *bere* 'mari'. Laenu mugandumisel on sõna lõpuosa *r*-i mõjul *l* asendunud *r*-iga. *Tikker* on lühenenud sõnakuju, kus laenuallika järelosisele vastav element *-ber* on ära jäetud. (EES)

Mõnel pool on nimi *karumari* ühendatud ka karu mõistega, mida näitab Paistus üles tähendatud *kahrumarjad*. Muhus ja selle läheduses on levinud ka nimetus *okk-mari*,

kirjanduses *okasmari*, mis näib olevat omapärane ja vana, esinedes isegi perekonnanimena. (Vilbaste 1993: 346)

5.2.6 Kadakas

Kadakas (*Juniperus communis*) on igihaljas okaspuu või -põõsas. Nimetus teistes keeltes: soome *kataja*; vene *Можжевельник обыкновенный*; inglise *Common Juniper*; saksa *Gemeine Wacholde*.

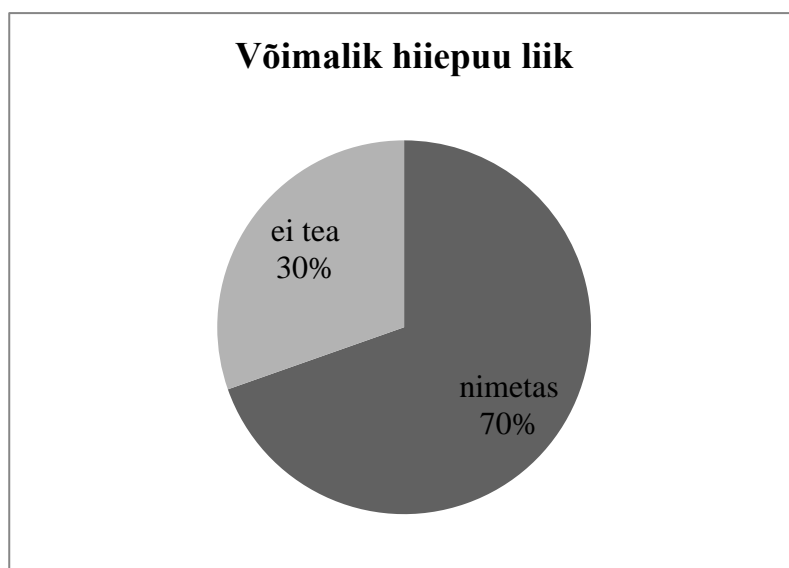
Küpresside tagasihoidlik põhjamaine sugulane kadakas on üks Eesti kõige lugupeetavamaid puid. Marjadel on ka rist, mille tõttu teda eriti Ida-Eestis pühaks peeti. Tarbepuuna on kadakas olnud hinnatud eriti saartel ja Loode-Eestis, kus seda ka arvukalt kasvab. Arvatakse, et kadarike tekkele on inimene alepõletamise ja metsa raadamisega ise kaasa aidanud, nii, et see pärast ainult vähenõudlikule kadakale sobis. Kadakapuust tehakse aiateibaid, puulusikaid jm; kasutatakse liha suitsutamisel ja õlletegemisel. Kadakas on tuntud ka arstimina. (Viires 2000: 98–103)

Tegemist on läänemeresoome või isegi soome-ugri tüvega. Vasteid sugulaskeeltes: liivi *kadāg* ‘kadakas’, vadja *kataga*, *kataja* ‘kadakas’, soome *kataja* ‘kadakas’, isuri *kattaaaja*, *kadajoin* ‘kadakas’, Aunuse karjala *kadai*, *kadajaine* ‘kadakas’, lüüdi *kadai* ‘kadakas’, vepsa *kadag*, *kadağ* ‘kadakas’. Ja arvatavad seosed kaugemates sugulaskeeltes: ? saami *goahcci* ‘(okaspuu) okas’, ? mansi *χūs* sõnaühendis *χūs ūl’pa* ‘kõrge, jäme, oksaharudeta ja tiheda ladvaga seeder’. Saami ja mansi vaste asemel on kaugemate sugulaskeelte vasteks peetud ka komi *kač* liitsõnas *kač-pomel’* ‘kadakas’. Aga on ka oletatud, et tüvi on balti laen, mille vasted on leedu *kadagys* ‘kadakas’, läti *kadiķis* ‘kadakas’ ja preisi *kadegis* ‘kadakas’, sellisel juhul on kaugemate sugulaskeelte sõnad teise päritoluga. Aga pigem on siiski balti tüvi läänemeresoome keeltest laenatud. (EES)

Kadakas on vana nimetus, mis tõenäoliselt on pärit läänemeresoome algkeelest. Põhja-Eestis on levinud *kadakas* ja selle teisendid, Lõuna-Eestis aga *katai*, *kattai* ja nende teisendid. Peale nende nimede teisi pea-aegu ei esinegi. Sõna *kadakas* on osaliselt levinud ka baltisaksa keelde. (Vilbaste 1993: 380)

6. Hiiepuu

Puuliikide temaatika alla kuulub ka küsimus hiiepuu liigist. Viimase küsimusega viiest paluti keelejuhtidel nimetada ja/või kirjeldada võimalikku hiiepuu liiki või hiiepuu liike. 102st keelejuhust 31 vastas, et ei tea, mis liiki võiks hiiepuu olla. Seevastu 71 keelejuhti nimetas kas ühe või isegi mitu võimalikku ja ka olemasolevat hiiepuu liiki.

Tabel 25. Terve Eesti keelejuhtidest kolmandik ei nimetanud konkreetset hiiepuu liiki.

Mõned neist, kes liiki ei nimetanud, kirjeldasid aga oma vaimusilma ette kerkinud puud, näiteks võis arutluskäik olla selline: „*Ei tea ... Mingi suur puu? Hiie, hiid, kas siis mingi suur puu? Lehtpuu, väikesed lehed, nagu kasel, leinakase moodi oksad. Ümbermõõdult suur.*“ Nii arutles üks 17-aastane poiss Lõuna-Eestis. Või siis: „*Lehtpuu. Sarnane kahele puule, natuke ühte ja natuke teist. Mitte väga suur, väiksem, pihlakasarnane aga kase lehtedega.*“ Niimoodi mõtiskles 37-aastane naine Põhja-Eestis. Üks 57-aastane mees Lääne-Eestis oli aga kindel: „*Hiiepuu on olemas, lehtpuu, välja näeb nagu tamm, õrnemad lehed. Eraldi liik, krooni poolest tamm, mõne teise puu liik, ei oska öelda ... aga ei ole kaseline nagu maarjakask.*“ Erinevaid kujutluspilte tekkis niisiis kõigi piirkondade keelejuhtide vaimusilma ette.

Kujutluste hiiepuu võis olla nii leht- kui ka okaspuu. Mõned lehtpuu kirjeldused: *hiiepuu on rohkem lehtpuu, aga täpset liiki ei tea; kasesarnane, peenikese tüvega,*

tilgakujuliste lehtedega, liiki ei tea. Mõned okaspuu kirjeldused: suur, okkeline, marjadega; igihaljas ja okastega, liiki ei tea; roheline, okastega, 6–7 meetri kõrgune ja kuuse moodi, aga mitte kuusk; haljas ja okkeline mingisugune.

Oma roll võis sellistes fantaasiarikastes vastustes olla ka sellel, et inimesed tõesti ei tea, mida üldiselt siis peetakse hiiepuuks. Eesti keele seletav sõnaraamat annab järgneva vastuse: *hiies kasvav või muistsest hiiest säilinud puu*. Sellele, mis on hiis, annab EKSS vastuseks: *MÜT muistsel ajal pühaks peetud mets, salu, kus käidi palvetamas või ohverdamas*. Etümoloogiline sõnaraamat näitab seoseid ka sõnade *hiid*, *hiigel*-, *iidne* tüvede ja *hiie* sõna tüve vahel, seega oli 17-aastase lõunaestlase tuletuskäik – *hiie*: *hiid*, *kas mingi suur puu?* – vägagi nutikas.

Tegemist on ilmselt läänemeresoome tüvega, vasteid sugulaskeeltes: vadja *id'jee*-liitsõnas *id'jee-mätši* 'hiiemägi (kohanimi)'; soome *hiisi* 'hiis; metsavaim; põrgu; kurivaim, vanapagan, kurat'; Aunuse karjala *hiizi* 'raisk, kurat, pagan'. (EES) Tänapäeva eestlase jaoks on mõiste „hiis“ kujunenud sünonüümseks nn „Taara tammikuga“, kuid tähistab ka kõiki looduslikke pühapaiku. *Hiie*-mõiste hõlmab sealpoolset, *mütoloogilist paika* või *valdust*, samuti *jumalat* ning ilmselt selle jumaluse või valdkonnaga seotud *vaimolendeid*. *Hiie*-sõnaga on tõlgitud vanu jumalusi nii soome- kui ka eestikeelses esimeses Piiblis. Sõna kuulumisest mütoloogilisse maailmapilti annab tunnistust selle esinemine teatud regilauludes. Regilauludes on kasutatud näiteks järgnevaid mõisteid: *hiiekoerad*; *hiiekuked*; *hiiehobune*; *hiienoormees*; *hiieneitsi(d)*, *-neiud*; *hiela*, *hielaul*, *iiepidu*, *hiietantsijad*. Arvatavasti ei olnud hiis mitte kiriku kui paiga teisend, vaid jumalus/vägi ise või ka väe avaldumise koht. Puud või kaju nimetati hiieks ilmselt kujundlikult, nii nagu setud võrdsustasid ikooni pühakuga. Võiks oletada, et *hiis* on esmalt olnud teispoolsusega seonduv nimi, mille järgi on nimetatud sobilikke paiku. Toponüümikas ja juttudes ei esine aga sõna *hiis* pea kunagi nimetavas käändes. (Remmel 2008: 246–247)

„Kaasaegses eesti kultuuris on sõna „hiis“ saanud märgiks, mis tähistab sügavat ja põlist pühadust. Nii ehk teisiti kuuluvad hiied jt ajaloolised looduslikud pühapaigad lahutamatuult põlisrahvaks ja eestlaseks olemise juurde, meie identiteeti.“ (Kaasik 2008:

23) Looduslikud pühapaigad on Eestis kaitse all. Looduskaitsemälestisi, mille nimes leidub sõnu *hiis*, *hiie*- või *püha* on kaitse all umbes 50. Aga kaitse all on ka neid, mille nimes need sõnad ei kajastu. Kohad võivad küll kuuluda looduskaitse alla, kuid looduskaitseseadus ei kehti vanade hiiepuude kohta, mida kuivamise korral võib kaitse alt ära võtta ja ka hävitada. Kõige kurvem on olukord ristipuudega, mida pole ka muinsuskaitse väärilisteks peetud. (Kaasik 2008: 55)

Ristipuid leidub Lõuna-Eestis ja üks Võru keelejuht (M 73) rääkis hiiepuu küsimuse peale oma ristipuu teadmistest järgnevalt: „*Need on mälestuspuud, kui kedagi ära saadetakse, siis tehakse männi sisse rist. Vahel istutatakse puu ka lahkunu teeotsa.*“ Hilise ajani on säilinud *ristikuused* ja *-männid*, mille juures matuserongiga surnuaiale minnes peatatakse, lõigatakse puu tüve sisse ristimärk ja juuakse naps viina surnu mälestuseks. (Viires 2000: 69)

Hiiepuud ja üksikult kasvavad pühad puud ja põõsad ei pea olema ilmtingimata mingit kindlat liiki. Siiski on tehtud uurimusi ja leitud, et 347 Eesti eri paigus kasvanud pühapuud liigitati nii: tamm 25%, mänd 15%, pärn 12%, kask 8%, kuusk 8%, pihlakas 4%, kadakas 4%, jalakas 3%, lepp 3%, remmelgas 3%, liik teadmata 7%. Muudest liikidest pühapuid leidis 11%, nt haab, künnapuu, saar, metsõunapuu, tärnpuu, toomingas, sarapuu jt. (Puss 1995: 7) Selle töö materjalist ehk 71 keelejuhi vastustest ilmnenu võimalikud hiiepuu liigid on: *tamm* (63), *pärn* (20), *mänd* (9), *kask* (3), *haab* (3), *paju* (2), *vaher* (2), *kuusk* (2), *pihlakas* (2), *jalakas* (1), *kastan* (1), *metsõunapuu* (1), *remmelgas* (1), *künnapuu* (1) ja *toomingas* (1). (vt ka ptk 6.1)

Hiies kasvasid enamasti lehtpuud, samad, mida üksikpuudenagi austati, vahel võis olla ka okaspuutukk hiieks. Sageli kandsid üksikud pühad puud, mis palju kauem säilisid kui hiied, nimetust *hiiepuu* või ka puuliigiliselt *hiietamm*, *hiiepärn*, *hiiemänd* jne. Mõned neist kasvasidki vanade hiite kohtadel. (Viires 2000: 64) Seega oluline ja ka nimetuse läbi kaasaskäiv oli ikkagi puu funktsioon, mitte selle kindel ja ainuline liik.

Seitse keelejuhti, kõigist kolmest piirkonnast, kes ilmselt mingisugust ettekujutust hiiepuu *olemusest* omasid, ütlesid, et hiiepuu võib olla ükskõik mis liiki puu. *Igal*

inimesel on oma puu, kelle juures vahel käid, võtad ümbert kinni, lased kõik selle jama välja (M 47); Kui ma nüüd mõtlen, siis võib olla iga puu (N 25); Hiiepuu võib olla ükskõik mis liigist, aga see on puu, mille juurde minnakse oma muredega (N 54); See on ikka kokkuleppeline, kuskil on suur puu, lohk või auk sees, vana ja eraldatud, siis see on (M 26); Võiks olla nagu midagi ürgset, ei saa öelda, et peaks olema kindel puu. Igale inimeste grupile erinev, mis just talle armas (M 28); Iga puud võib pidada pühaks. Põliseid puid. Neid ei tohiks põletada! Võib-olla ainult kommunistid põletavad ... (N 89); Ükskõik, mis liiki. Peab olema vana ja teatud kohas, hiiepaigas (N 28).

Keelejuhtidele esitatud küsimus koosnes niisiis kahest osast: mis liiki ja missugune võiks olla hiiepuu. Nagu eelnevalt öeldud, siis mitmed neist 31st keelejuhust, kes ei osanud nimetada kindlaid hiiepuu liike, kirjeldasid oma vaimusilmas olnud hiiepuid. Aga hiiepuid kirjeldasid ka need, kes nimetasid ühe või isegi rohkem võimalikku hiiepuu liiki ning nende vastustest (vt Lisa 11) sagedasemad omadussõnad olid: *suur* (28), *vana* (23), *püha* (11), *võimas* (10), *jäme* (9), *iidne* (5), *tugev* (5), *üks* (4), *haruline* (4), *põline* (4), *eakas* (3), *tark* (2), *kõrge* (2), *eraldatud* (1), *vastupidav* (1), *vinge* (1) jt.

Kõige tüüpilisem vastus oli seega: ***suur, vana, püha ja võimas tamm***.

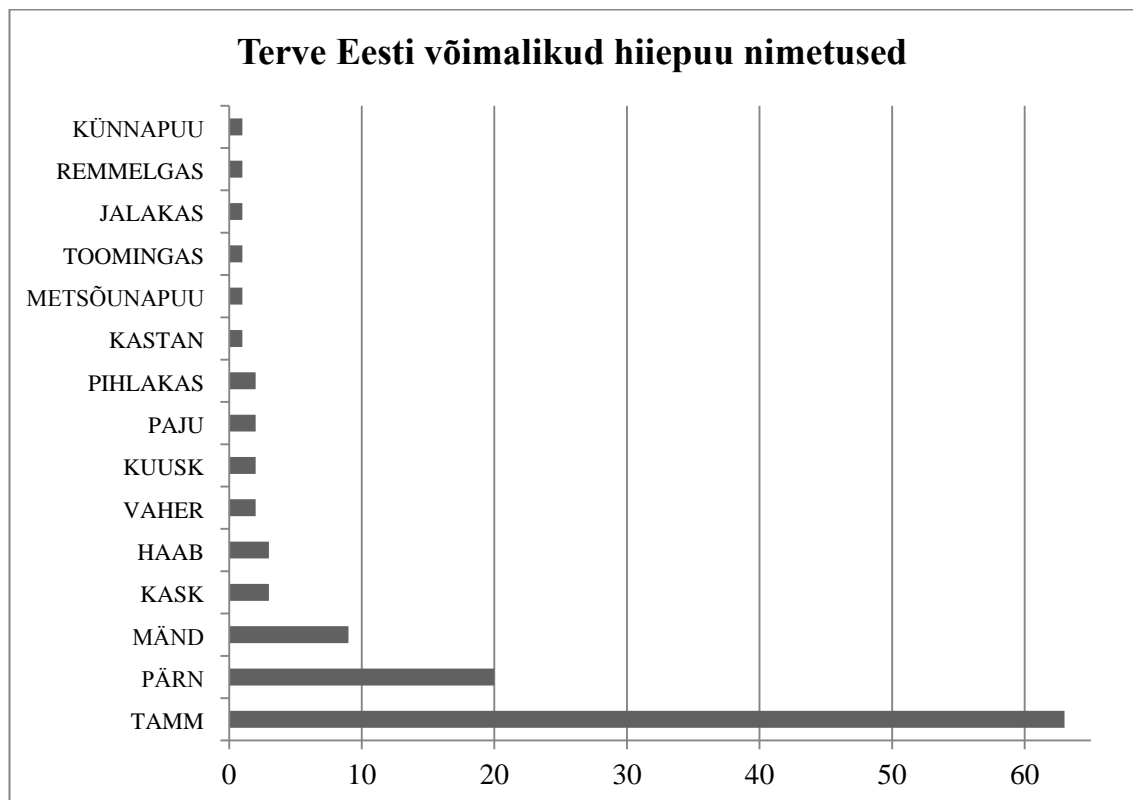
6.1 Hiiepuu liigid piirkonniti

Terve Eesti materjalist ilmnes, et kõige sagedasem hiiepuu liik on *tamm*. See ühtib ka eelmise peatüki kõige tüüpilisema hiiepuu kirjeldusega. Järgnevalt aga vaadeldakse ka piirkonniti, mis puuliike nimetati Lääne-, Lõuna- ja Põhja-Eestis. Olgu öeldud, et hiiepuu nimetustest ei arvatud kognitiivse esilduvuse indeksit, sest hiiepuu liike ei palutud keelejuhtidel loetleda, vaid vastused olid jutustavamad laadi. Seega on võimalike liikide nimetused välja toodud sageduse alusel.

Kolme piirkonna keelejuhtide vastustest, kes hiiepuu liiki pakkusid, joonistus välja (Tabel 26), et *tamm* on ülekaalukalt kõige sagedasem, järgneb *pärn*, *mänd* on kolmandal kohal, ent juba üle poole võrra väiksema sagedusega kui *pärn*. Võrdselt *kask* ja *haab*, neile järgnevad aga vaid ühel korral mainitud *vaher*, *kuusk*, *paju*, *pihlakas*, *kastan*, *metsõunapuu*, *toomingas*, *remmelgas* ja *künnapuu*.

Huvitavaks osutub, missugused on piirkondlikud üksikmainimised ja milline on kolme piirkonna nimetuste jaotus täpsemalt. Võrdlevas tabelis (Tabel 27) on kolme esimese hiiepuu nimetuse pilt täpselt samasugune kui terve Eesti omas ehk esimesel kohal on ülekaalukalt *tamm*, seejärel *pärn*, kolmandal kohal *mänd*, aga ülejäänud liikide aspektist leidub kolme piirkonna võrdluses ka eripärasid.

Lääne-Eestis nimetati esikolmikuna *tamme* (25), *pärna* (10) ja *mändi* (3), seejärel võrdselt kahe nimetamisega *haab* ja *paju*. Üks kord nimetati seal ka järgnevaid puid: *kask*, *kuusk*, *jalakas*, *remmelgas*, *künnapuu* ja *metsõunapuu*.

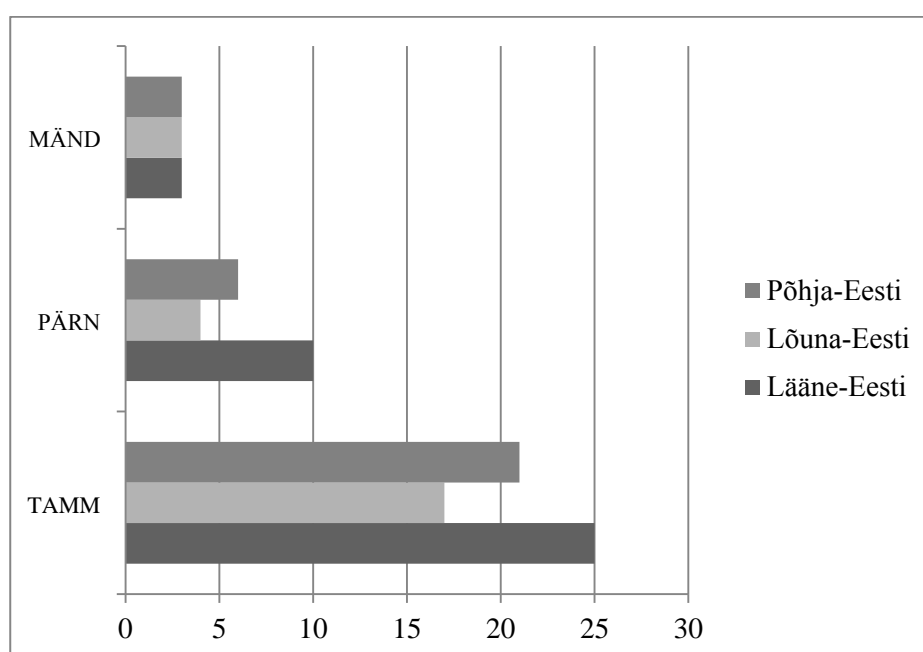

Tabel 26. Terve Eesti keelejuhtide nimetatud võimalikud hiiepuu liigid.

Lõuna-Eesti andmete najal ilmnes, et seal nimetati vähem liike kui Lääne-Eestis, aga esikolmik oli täpselt sama, ehk ülekaalukalt esimene *tamm* (17), seejärel juba palju väiksema sagedusega *pärn* (4) ja veel harvem ehk kolme nimetamisega *mänd*. Ühel korral nimetati Lõuna-Eestis võimaliku hiiepuuna *haaba*, *kuuske* ja *kastanit*.

Erinevalt teistest piirkondadest nimetati Põhja-Eestis võimaliku hiiepuuna kaks korda ka *pihlakat* ja *vahert*. Ja ühel korral *toomingat*. Esikolmik oli sama: *tamm* (21), *pärn* (6)

ja *mänd*. Kusjuures viimast nimetati kõigis piirkondades ühepalju ehk kolm korda. Lääne-Eestiga kattus *kase* nimetamine võimaliku hiiepuu liigina, seda tehti kahel korral. Esikolmiku puude – *tamm*, *pärn* ja *mänd* – nimetamine piirkonniti oli niisiis sama, ehkki väikeste sageduslike erinevustega, nimelt oli arvukaim nimetajate piirkond Lääne-Eesti, sellele järgnes Põhja- ja viimasena Lõuna-Eesti. See kehtib kahe esimese – *tamme* ja *pärna* kohta, kuid *männi* sagedus, nagu juba varasemalt öeldud, oli kõigis piirkondades sama. Teised nimetatud puuliigid olid väiksema sagedusega.

Tabel 27. Võrdlev tabel kolme piirkonna keelejuhtide esikolmikuna nimetatud hiiepuudest.

6.2 Arutelu

Kui eelnevalt on keelejuhid kirjeldanud oma kujutluste hiiepuid ja nimetanud ka olemasolevate puuliikide seast võimalikke hiiepuude liike, siis tegelikult joonistus välja ka kolmas rühm vastajaid, kes lisasid veel ka endale olulisi puid ja puuliike, mis ei pidanud olema konkreetselt hiiepuud. Kolmest piirkonnast kokku oli 11 inimest, kes rääkisid midagi pärast hiiepuu küsimust lisaks.

Liigiti nimetati olulisteks *tamme*, *mändi*, *pihlakat*, *kaske*, *toomingat* ja *vahert*.

Kolm keelejuhti ütles ka, et talle on kõik kodupuud võrdselt tähtsad: „*Kodupuud on mulle võrdselt tähtsad. Ühed kased emakodus, mis on isa istutatud, on olulised. Paistavad silma.*“ (N 53); „*Kodu juures on palju puid, need on tähtsad, aga mitte eraldi, vaid koos. Need moodustavad ikkagi koosluse. Näiteks on seal seitse eri liiki tammesid ja 30meetiline nulg.*“ (M 56) ja „*Minul on koduõues ka üks tamm, aga kõik puud on omamoodi – pihlakas, toomingas, vahe oma lehtedega.*“ (N 49)

Männi kohta öeldi järgnevat: „*Kui ta kasvab, siis alumised oksad kuivavad ära, nagu inimene – armid jäävad koore alla, seda teavad kõik, kes on oksakoha peale sattunud saagima. Lisaks vaigu lõhn. Mina olen männiustku.*“ (N 49); „*Mulle meeldib mänd, männimets. Hiidusest ei ole aru saanud, ei huvita.*“ (M 30)

Kase kohta öeldi: „*Aga mulle endale oli lapsepõlves oluline hoopis üks kask, kuhu alla ma tegin kividest pingi ja käisin seal istumas.*“ (M 69)

Tammega seotud mälestus: „*Üks vanaisa istutatud tamm, sama vana kui kodu, on tähtis. Pingike on seal all, kui väsimus, siis istun sinna alla. Vanaisa jäi seal all sigurikohvi, muud, kangemat seal all ei jooda. Suitsu võib teha, sest vanaisal oli piip. Aga muidu alkoholi ei jooda seal all kunagi.*“ (M 60)

Neist vastustest ja sellest, et *puu* loetelukatse loetelu keskmine pikkus oli 7,6 nimetust, võib järeldada, et nii Lääne-, Lõuna- kui ka Põhja-Eestis teavad inimesed kõiki põhilisi puunimetusi ja suurem osa inimestest tahab ja oskab midagi rääkida ka hiiepuudest.

Puud on eestlastele veel hästi teada, milliseid tendentse toovad kaasa järgmised kümnendid, ei oska ennustada. „Oleme ju Põhja-Euroopa metsavööndi võsud. [...] See peab olema jätnud jälje meie geenidesse, või hinge, nagu varem oli kombeks öelda. Sellepärast meeldibki meile minna tagasi metsa, kas või mõneks tunniks, ikka ja jälle.“ (Viies 2000: 5) Selle töö keelejuhid tõepoolest vastasid kõik ka küsimustele metsa kohta, mitte keegi 102st ei öelnud, et ta ei tea, mis on mets või et ta ei tea, mis metsas on. „Mets on elusorganism, pürgides kõrgustesse, valguse kätte ja levides laiuti mööda maad, kuhu võimalik. Ta on suur raamat, mille lehekülgedel avaneb metsaühiskonna suur rikkus ja poeetiline ilu.“ (Põldmaa 1975: 8) Järgmine peatükk tegelebki metsaga.

7. Metsakirjeldused

Välitöödel küsiti keelejuhtidelt viis küsimust, millest kaks tegeles metsaga. Peamiselt seepärast, et teada saada, milliste keeleliste vahenditega inimesed metsa kirjeldavad ja millist sõnavara kasutavad. Aga mitte vähem oluline ei olnud ka metsa kui koosluse põhiliste osade kaardistamine. Tuletades meelde sissejuhatavat peatükki, leidis T. Lippmaa (vt lk 8), et on teatud taimekooslused või assotsiatsioonid, näiteks metsa-assotsiatsioon, kus on eristatavad rinded, nagu puurinne, põõsarine, rohurinne ja samblarinne. Neis on ühingud, mis saavad oma nimetuse sealse sagedasema taime järgi, nt võib salulehtmetsades olla jalaka-vahtra-pärna ühing, sarapuu ühing ja kuslapuumagesõstra ühing, rindeti kõrgemalt maapinna poole. Selles töös ei selgitata välja konkreetseid rindeid ega ühinguid, vaid esitatakse keelejuhtide sagedasemad vastused küsimusele – *mis metsas on?* – et näha, kas vastustest joonistuvad välja mingid korrapärad, midagi, mis võiks meenutada ka T. Lippmaa assotsiatsioone.

Teiseks püütakse vastata küsimustele – *mis on mets?* – tehes seda keelejuhtide vastuseid kõrvutades, neis sarnasusi ja mustreid leides. Ka erilised on välja toodud.

7.1 Mis metsas on?

Metsaga seotud küsimuste vastused olid jutustavamad laadi ja kõik sõnad, mida metsa kirjeldamisel kasutati, on keelejuhtide vastustest välja korjatud ning sageduse alusel esitatud. Kuna ei toimunud loetelukatset, ei ole võimalik ka nn metsasõnavara esilduvust arvutada. Küll aga annab ka sagedus mingit laadi vastuse.

Sõnade liigitamine on töö autori tunnetuse alusel tehtud ning keelejuhtidel ei palutud metsa kuuluvaid entiteete ise mingilgi moel kategooriatesse jagada.

Nimetati üldisemaid, eluslooduse abstraktsemaid kirjeldusüksusi: *elu* (2), *kõkkõ'* (1), *floora* (1), *fauna* (1), *ilus loodus* (1), *eri liigid* (1), *huvitavad taimed* (1), *roheline* (1).

Väga sage, mida öeldi metsas olevat, on *puud* (64). Puude kategooriasse kuuluvad veel erinevad *puud* (1), *lehtpuud* (2), *okaspuud* (2), *suured puud* (1), *keskmised puud* (1), *väikesed puud* (1), *mahalangenud puud* (2), *mahakukkunud puud* (1), *murdunud puud* (1), *küttepuud* (4), *kännud* (4), *palgivirnad* (1).

Põõsakategooriasse võiks kuuluda: *põõsad* (40), ja teisendid: *mõned põõsad* (1), *põõsastaimed* (1), *põõsastik* (1), *võsastik* (1).

Väiksemad taimed on: *taimed* (13), *taimestik* (3), *alustaimed* (2), *alustaimestik* (1), *metsataimestik* (1), *taimkate* (1), *puhmad* (1), *rohttaimed* (3), *rohostik* (1), *roht* (6), *hein* (2), *metsahein* (1), *sõnajalad* (2), *lilled* (6), *metsalilled* (1), *samblad* (13), *sammal* (12).

Metsa-annid: *seened* (42), *puuseened puude küljes* (1), *samblikud* (17), *marjad* (39), *kivipuravikud* (1), *mustikad* (3), *jõhvikad* (2), *pohlad* (2), *murakad* (1), *põldmarjad* (1), *kanarbikud* (1), *jänese kapsad* (1), *sinikad* (1), *pähklid* (1), *viljad* (1).

Maapinnal on: *kivid* (9), *allakukkunud oksad* (1), *oksarisu* (1), *kuivanud oksad* (1), *puujuured* (1), *juured* (1), *käbid* (4), *okkad* (2), *muld* (3), *liiv* (3), *huumus* (1), *hallitus* (1), *hunnikud* (1), *puudelehed* (1), *kõdutaimed* (1), *prügi* (3).

Veestik: *veekogud* (2), *vesi* (1), *järved* (4), *tiigid* (2), *jõed* (4), *ojad* (5), *kraavid* (3), *lombid* (1), *soo* (5), *raba* (1), *kraavid* (3), *allikad* (1).

Kõige suurema grupi moodustasid loomad ja nendega seonduv: *loomad* (80), *metsloomad* (6), *mõned loomad* (1), *eläjä'* (2), *imetajad* (1), *kiskjad* (2), *ulukid* (1), *kahepaiksed* (2), *kalad* (1), *roomajad* (4), *ussid* (3), *ussikesed* (1), *vaskussid* (1), *närilised* (1), *mutid* (1), *sitikad* (1), *liblikad* (2), *konnad* (1), *pisielukad* (1), *putukad* (18), *putukalised* (1), *põrnikad* (1), *sipelgad* (2), *sipelgapesad* (2), *siilid* (1), *põdrakärbes* (1), *metsmesilased* (1), *ämblikud* (1), *ämblikuvõrgud* (3), *sääsed* (4), *üraskid* (2), *rästikud* (1), *metsloomade kaka* (1), *metsloomade jäänused* (1), *loomade pesad* (1), *loomajäljed* (1), *loomarajad* (1), *loomasöögikohad* (1), *karukoopad* (1).

Suure grupi moodustasid linnud, nimeti: *linnud* (33), *vint* (1), *öökullid* (1).

Metsas on palju inimesega seonduvat: *inimene* (3), *inimesed* (5), *teerajad* (3), *inimeste jäljed* (1), *jalgrajad* (1), *suusarajad* (1), *metsateed* (2), *marjulised* (1), *seenelised* (1), *jahimehed* (3), *metsamees* (1), *metsavaht* (1), *metsatöölised* (1), *arboristid* (1), *metsatöömasinad* (1), *masinad* (1), *saed* (1), *raiesmikud* (1), *onnid* (2), *jahionnid* (1), *metsaonnikesed* (1), *majakesed* (1), *maja* (1), *lapse kiik* (1), *võrkkiik* (1), *turnimispuud* (1), *RMK telkimisplatsid* (1), *vanad kaitserajatised* (1).

Pinnavormid või keskkond, mida kirjeldati: *orud* (3), *mäed* (3), *kõrgendikud* (1), *voored* (1), *liivaküükad* (1), *küükad* (1), *raskesti läbipääsetavad kohad* (1), *põllud* (1), *lagendikud* (1), *urud* (1), *koopad* (1), *rahnud* (1).

Metsas on teistmoodi õhk: *puhas õhk* (3), *puhas värske õhk* (1), *värske õhk* (4), *hea õhk* (1), *O3 – osoon* (1), *lõhnad* (3), *niiskuse lõhn* (1), *mõnus lõhn* (1), *vaigu lõhn* (1).

Metsas on omamoodi helipilt: *vaikne keskkond* (1), *vaikus* (10), *tuulevaikus* (1), *hääled* (1), *helid* (1), *linnulaul* (5), *linnuhääled* (1), *loomahääled* (1), *puudesahin* (1), *puudemühin* (1), *puudekohin* (1).

Mets tekitab häid emotsioone, metsa kirjeldati positiivsena: *rahu* (6), *puhkus* (1), *ilusad asjad* (1), *hea tuju* (1), *meeldiv* (1), *maandamise koht* (1), *hea jalutada* (1), *puhtus* (1).

Metsal on teatav fantaasialik külg, seal on: *haldjad* (2), *haldjakoopad* (1), *tondid* (1), *metsavaimud* (1), *metsamoorid* (1), *kollid* (1), *päkapikud* (1), *vanakesed* (1), *maagia* (1), *mets on muistenditega seotud* (1).

Kõrvutades kõige sagedasemad vastuseid saab järgneva kirjelduse: ***Metsas on loomad, puud, seened, põõsad, marjad, linnud, putukad, samblikud, samblad, taimed, sammal, vaikus ja rahu.***

7.2 Mis on mets?

Metsa definitsioon võib koosneda ka selle komponentidest ehk vastuse küsimusele, *mis on mets*, annab ka eelneva alapeatüki viimane lause, milles on loetletud keelejuhtide

sagedasemaid metsa kuuluvaid elusaid (nt *loomad, linnud*) ja ka abstraktseid (*vaikus, rahu*) entiteete. Mõnel korral loetletigi metsa kuuluvat juba – *mis on mets?* – küsimuse vastusena, sest see oli eelnev, ja seejärel esitatud küsimus – *mis metsas on?* – tundus üleliigne või kordav. Siiski kordasid keelejuhid meelsasti juba öeldut ja lisasid sellele veel metsaga seostuvaid sõnu, mis on analüüsitud eelmises alapeatükis. Selles alapeatükis käsitletakse jutustavaid vastuseid (Lisa 12) küsimusele – *mis on mets?*

Metsa kõige sagedasem spontaanne definitsioon on, et *see on koht, kus on puud*, nii formuleeriti metsa tähendus 85 korral. Ülejäänud 17 keelejuhti ei nimetanud konkreetselt *puid*, ehkki neist 7 nimetas *taimi*, mis metsas kasvavad. 10 keelejuhti ei nimetanud ei *puid* ega *taimi*, vaid defineeris metsa mingitel teistel alustel. Järgnevalt on need kümme vastust ka ära toodud.

Kõige vähem defineeriv vastus oli: „*Mets on mets.*“ (M 33). Siis kolm väga lühikest vastust, ent need on siiski veidi rohkem seletust pakkuvad: „*Kooslus.*“ (M 42), „*Osa loodusest.*“ (M 54), „*Raha-allikas, kellel teda on.*“ (M 62). Metsa abstraktseid väärtusi rõhutab aga see lühike definitsioon: „*Suur ja rahulik.*“ (N 32)

Järgmised neli olid veidi pikema loomuga: „*Mets on loomulik asi. Sama loomulik kui meri meile.*“ (M 47), „*Mets on, öeldakse, inimestele kopsud, puhastab õhku.*“ (M 56), „*Mets on koht, kus loodus on inimese poolt rikkumata kujul.*“ (M 17), „*Mets on elukoht loomadele, saab toorainet, millest midagi teha. Eluks vajalik.*“ (N 37).

Viies, mis ei maininud ei *puid* ega *taimi*, oli üpris pikk ja põhjalik: „*Mets on koht, kuhu minna, ringi käia, vaadata, puhata, trenni teha, perega aega veeta, marju korjata, vigureid otsida, jõulute ajal, kevadel ka. Tähtis koht! Olen maailmas käinud ja selliseid kohti on vähe, ka Euroopas.*“ (M 30)

Seitse vastust, kus ei olnud mainitud *puid*, kuid oli nimetatud *taimi*, on sellised, kus metsa kirjeldatakse kas *looduse, terviku, koosluse* või *ökosüsteemina*: „*Kokkuvõttes annab meile ja taimedele hapnikku. Loodus.*“ (M 50), „*Mets on mingi tervik, alusmets, kõrgmets, taimed, loomad. Pinnavormid, jõed, järved, ojad.*“ (M 57), „*Mets on suur ala, kus kasvavad ülekaalus taimed ja loomad, loomade elupaik.*“ (N 18), „*Mets on*

looduslik ökosüsteem, kus elavad loomad, taimed kooskõlas üksteisega.“ (M 26), *„Mets on kooslus, kus on taimed, samblikud, pesitsevad loomad-linnud, seemed-marjad.*“ (N 18), *„Mets on ... kus elavad elusorganismid, taimed!*“ (N 16), *„Mets on üks looduse osa, kus kasvab taimestik ning loomad elavad. Puhastab õhku.*“ (M 25)

Teise suure osa moodustasid vastused, kus metsa definitsiooni kuulusid ka *puud*. Kõige lühem ja lihtsakoelisem vastus oli, et mets on *„Puude kogum.*“ (4) või *„Puude kooslus.*“ (1). Niisugused vastused põhimõtteliselt kirjeldasid *metsa* kui *puid*. *„Mets on rohkem kui kaks puud.*“ (M 39), *„Kolm puud. Üks pole, kaks ka mitte.*“ (M 75), *„Mets on koht, kus on rohkem kui 70 puud = väike mets.*“ (M 25), *„Seal, kus puud kasvavad.* (N 73), *„Mets on, kus on palju puid.*“ (M 17). Oli ka lõbusamat lähenemist: *„Mets on puude kodu.*“ (N 42)

Sõnaga *kooslus* kasutati aga ka teisi kategooriad (*loomad, põõsad*), mitte ainult *puu* oma, näiteks: *„Mets on erinevate liikide kooslus, kus kasvavad erinevad puud.*“ (M 19), *„Mets on palju puid, kust läbi ei näe. Mets on loomade elupaik. Mets on puude ja põõsaste kooslus.*“ (M 27), *„Looduslik kooslus, erinevatest taimedest, puudest, põõsastest, loomadest, lindudest, putukatest.*“ (N 42), *„Mets on puude ja põõsaste kooslus, suhteliselt suurel maa-alal, kus inimtegevust korrastamise mõttes ei ole. Ei ole park.*“ (M 52). *„Mets on mets, kus kasuse suurõ' puu' ja väiksed puud ehk võsa.*“ (N 59)

Eraldi tuleks välja tuua need vastused, kus on nimetatud metsa tüüpi mingi liigi nimetusega, mida seal ilmselt silmnähtavalt kõige rohkem leidub. Selliseid vastuseid oli neli: *„Puukooslus, lehtmets, segamets, pedastik, männik, kuusemets.*“ (M 73), *„Palju puid, 1-2-3 ja palju-palju! Kaasikud, pärnikud, kuusikud ...*“ (N 89), *„Kus on palju puid, kasvavad kõrvuti. On segamets, kaasik, männik, kuusik, kadastik, lepik.*“ (N 92), *„Mets on kuuse-, kase-, segamets, tammikud, männikud, lepamets.*“ (N 65). Selliseid mõisteid kasutasid vanemad inimesed üle Eesti.

Vastustest saab välja lugeda, et metsa nähakse eesti keeles *kooslusena*, mille põhiline komponent on *puud*. Leidus ka selliseid vastuseid, mis andsid kooslusele kõige silmapaistvama liikme nime, nii nagu on täheldanud etnobioloogia teooria.

8. Kokkuvõte

See magistritöö tegeles tänapäeva eesti keele loodussõnavara uurimisega, keskendudes peamiselt puu- ja põõsakategooria kõige esilduvamate liikmete väljaselgitamisele. Materjali analüüsiks koguti Lääne-, Lõuna- ja Põhja-Eestis välitöödel, kokku küsitleti 102 keelejuhti. Põhiliste puu- ja põõsanimetuste väljaselgitamiseks kasutati kognitiivse esiletuleku indeksit (Sutrop 2001; 2002). Töö teoreetiline osa käsleb endas lingvistilise tüpologia, kognitiivse antropoloogia, etnobioloogia ja etnolingvistika seisukohti.

Analüüsil arvestati kahesuguseid andmeid – algandmeid ja keeleliselt ühtlustatud andmeid. Esimeste alla kuulusid kõik sünonüümsed, meronüümsed ja keeleliselt muul moel varieeruvad nimetuste vormid, mis keeleliselt ühtlustatud andmetes kõige sagedasema vormi alla kokku liideti. Mõlemat tüüpi andmestikust arvutati aga kognitiivse esiletuleku indeks, niisiis on võimalik andmeid võrrelda.

Selle töö tulemustena võib nimetada kognitiivselt kõige esilduvamaid eesti keele puunimetusi – *kask*, *mänd*, *tamm*, *kuusk*, *lepp* ja *vaher*. Lisades, et esimesel kohal olev *kask*, on teistest üle kolmandiku võrra esilduvam. Viis kõige esilduvamat põõsanimetused eesti keeles on *punane sõstar*, *must sõstar*, *sirel*, *tikker* ja *kadakas*.

Nii puu- kui ka põõsakategooria liikmeid, mida selles materjalis leidis, püüti paigutada nende endi liikide seas teatud hierarhiasse. Näiteks leidis keelejuhtide vastustes 41 korda sõna *pärn*, aga ühel korral leidis nimetamist ka *suurelehine pärn* ja *ameerika pärn*, mis kuuluvad *pärna* kategooriasse, aga on selle kategooria all-liikmed. Kuna küllalt esilduv oli ka *sõstra* mitmuslik vorm *sõstrad*, siis etnobioloogilise põõsa kategooria liikmete põhi- ja perifeersemate nimetuste kaardistamisel tõusis see mitmuslik vorm kategooria nimetajaks, sest hõlmab semantiliselt igat liiki *sõstraid*.

Teine osa tööst andis lühikese ülevaate kõige esilduvamate eesti keele puu- ja põõsanimetuste etümoloogiast ja võimalikest murdelistest eripäradest. Väike ülevaade tehti ka nende liikide kohta.

Puuliikide ja -nimetuste temaatika juurde kuulub ka küsimus hiiepoo võimalikest liikidest tänapäeva eesti keeles. Kolmas osa tööst tegeles kõige sagedamini nimetatud

hiiepuu liigi väljaselgitamisega, kuna ei korraldatud loetelukatset, ei saanud neist kognitiivset esilduvust arutada, kuid ka sagedusel on oma osa öelda. 70% vastanutest nimetas võimalikke hiiepuu liike, 30% ütles, et ei tea, mis need võiksid olla. Kõige sagedasemad nimetatud liigid olid *tamm*, *pärn* ja *mänd*. Olgu öeldud, et *tamm* oli teistest kahe kolmandiku võrra sagedasem.

Peale võimalike liikide, küsiti keelejuhtidelt ka hiiepuu väljanägemise kohta. Kõigi vastuste sagedasemate sõnade liitmisel saadi järgnev kirjeldus: *Hiiepuu on suur, vana, püha ja võimas tamm*.

Neljas osa tegeles metsakirjelduste analüüsiga, keelejuhtidelt küsiti kaks küsimust, mis olid metsaga seotud. Esimesena vaadeldakse selles töös vastusi küsimusele, mis hõlmas seda, millest mets koosneb. Keelejuhtide vastustest joonistusi välja järgmised tähenduslikud grupid: üldised abstraktsed vastused (nt *elu*, *ilus loodus*), puud, põõsad, väiksemad taimed, metsa-annid, maapinnaga seotu (*oksarisu*, *okkad*), veestik, loomad, linnud, inimesega seotu (*metsavaht*), pinnavormid (*mäed*), õhk (*värske õhk*), helipilt (*vaikus*), emotsioonid (*rahu*) ja fantaasia (*metsavaimud*).

Kõige sagedasematest vastustest ilmnis järgnev kirjeldus sellest, mis metsas on: *Metsas on loomad, puud, seened, põõsad, marjad, linnud, putukad, samblikud, samblad, taimed, sammal, vaikus ja rahu*.

Viimase osa teine pool vaatles keelejuhtide *metsa* definitsioone. Leiti, et 85 keelejuhti 102st hõlmas definitsiooni puud. Vaid 10 keelejuhti ei nimetanud ei *puid* ega *taimi*. Teine sage tendents oli sõna *kooslus* kasutamine, metsa kirjeldatakse erinevate puude, põõsaste jt kooslusena, aga ka ainult puukooslusena. Neli keelejuhti nimetas ka niisuguseid metsi, millele on nimi antud seal kõige silmapaistvama liigi kaudu, näiteks *kaasik*, *männik*, *lepik*, *kadastik* jt. See on tähelepanuväärne, sest on näide rahvakategoriatest, mis omakorda ühtib ka etnobioloogia seisukohtadega.

KIRJANDUS

- Berlin, Brent* 1994. *Ethnobiological Classification. Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
- Berlin, Brent & Kay, Paul* 1969. *Basic Colour Terms: Their Universality and Evolution*. Berkley, University of California Press.
- Brown, Cecil H.* 1984. *Language and Living Things. Uniformities in Folk Classification and Naming*. Rutgers University Press. New Brunswick, New Jersey.
- Buck, Carl Darling* 1949. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. University of Chicago Press.
- Campbell, Lyle* 1990. Indo-European and Uralic Tree Names. – *Diachronica* VII 2, lk 149–180.
- Cruse, D. A.* 1986. *Lexical Semantics*. Cambridge University Press.
- Daniel, Oskar Evald* 1935. Mets ja puu rahvatarkuse peeglis. – Akadeemilise metsaseltsi väljaanne. Tartu.
- Eessalu, Martin* 2012. Elusloodus eesti keeles: prototüüpsus ning abstraktse taksonoomia konstrueerimine. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tartu.
- EES = Eesti etümoloogiasõnaraamat* 2012. Toim Metsmägi, Iris; Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <<http://www.eki.ee/dict/ety/>> Vaadatud 19. mail 2014.
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat* 2009. Teine trükk. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Sihtasutus <<http://www.eki.ee/dict/ekss/ekss.html>> Vaadatud 19. mail 2014.

- Friedrich, Paul* 1970. Proto-Indo-European Trees: The arboreal system of a prehistoric people. Chicago, University of Chicago Press.
- Garman, Michael* 1990. Psycholinguistics. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press.
- Hakulinen, Lauri* 1968. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki, Otava.
- Hjelmselv, Louis* 2012. Sissejuhatus keeleteooria alustesse. Tõlk. Jaan Pärnamäe, koost. Urmas Sutrop. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn.
- Kaasik, Ahto* 2008. Ajaloolised looduslikud pühapaigad – väärtused looduse ja kultuuri piirimaal. – Looduslikud pühapaigad. Väärtused ja kaitse. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetised 36, lk 23–74.
- Kaplinski, Jaan* 1984. Tule tagasi helmemänd. Kirjastus Eesti Raamat. Tallinn.
- KAÕ* = Keskkonnaameti õppematerjalid. 50 tavalisemat pargipuud ja -põõsast. <<http://www.keskkonnaamet.ee/teenused/keskkonnaharidus-2/oppematerjalid-2/>> ja <http://www.keskkonnaamet.ee/public/50_tavalisemat_pargipuud_ja_poosast_200dpi.pdf> Vaadatud 18. mail 2014.
- Klemm, Jürgen* 2013. Tänapäeva eesti keele sugulussõnavara. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Kull, Kalevi* 2000. Saatesõna raamatus Ants Viires „Puud ja inimesed“. Kirjastus Ilmamaa, Tartu, lk 189–193.
- Lippmaa, Teodor* 2002. Uut taimesotsioloogilise nomenklatuuri alalt. – Ajakiri Akadeemia, lk 2633–2640. Esimest korda ilmus 1938. aastal Eesti Looduses.
- LKEA* = Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė. [Leedu keele etimoloogilise sõnaraamatu andmebaas.] Vilniuse Ülikool, Filoloogia teaduskond. <<http://etimologija.baltexus.lt/>> Vaadatud 6. mail 2014.

- Maddalon, Marta* 2004. Recognition and Classification of Natural Kinds. – Nature Knowledge. Ethnoscience, Cognition, and Utility. Toimetanud Glauco Sanga ja Gherardo Ortalli. Instituto Veneto di Scienze, lettere ed Arti, Venezia. Berghahn Books, New York, Oxford, lk 23–37.
- Masing, Uku* 2004. Keelest ja meelest. Taevapõdra rahvaste meelest ehk juttu boreaalsest hoiakust. Toim. Urmas Sutrop. Kirjastus Ilmamaa.
- Porteous, Alexander* 2002. The Forest in Folklore and Mythology. Dover Publications, INC. Mineola, New York.
- Puss, Fred* 1995. Puudega seotud pärimused ja traditsioonid eesti rahvakultuuris. Proseminaritöö. Tartu, TÜ ajaloo osakonna etnoloogia õppetool. Käsikiri Eesti Kirjandusmuuseumis. <<http://www.hot.ee/fpuss/bibl/proseminar.html>> Vaadatud 17. mail 2014.
- Põldmaa, Kustas* 1975. Kodumets. Kirjastus Valgus. Tallinn.
- Rommel, Mari-Ann* 2008. Hiiepärimuse sõnum tänases Eestis. – Looduslikud pühapaigad. Väärtused ja kaitse. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetised 36, lk 239–260.
- Rätsep, Huno* 1982. Eesti keele ajalooline morfoloogia I. Tartu Riiklik Ülikool, Eesti keele kateeder.
- Rätsep, Huno* 2002. Sõnaloo raamat. Kirjastus Ilmamaa.
- Sammallahti, Pekka* 1984. Saamelaisten esihistoriallinen tausta kielitieteen valossa. Gallén, lk 137–156.
- Sutrop, Urmas* 2001. List Task and a Cognitive Salience Index. – Field Methods, 13–1, lk 263–276.

- Sutrop, Urmas* 2002. Loetelukatse ja kognitiivse esiletuleku indeks. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. Renate Pajusalu jt. Tartu: Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4, lk 240–254.
- Sutrop, Urmas* 2004a. Eesti keele maailmapildist: meel, hing ja vaim. – Mäetagused, 24, lk. 99–108.
- Sutrop, Urmas* 2004b. Temperatuurisõnad ja -skaalad. – Emakeele Seltsi aastaraamat, lk 111–128.
- Tulving, Endel; Schacter, Daniel L.* 1990. Priming and human memory systems. *Ajakiri Science*, vol 247, nr 4940, lk. 301–306. <www.sciencemag.org> Vaadatud 2. mail 2014.
- Trass, Hans* 2002. Uut taimesotsioloogilise nomenklatuuri alalt. – *Ajakiri Akadeemia*, saatesõna T. Lippmaa artiklile, lk 2640–2642.
- Vainik, Ene* 2001. Eestlase emotsioonisõnavara. Magistritöö. Eesti Keele Instituut, Tallinn.
- Viies, Ants* 2000. Puud ja inimesed. Teine trükk. Kirjastus Ilmamaa, Tartu.
- Vilbaste, Gustav* 1993. Eesti taimenimetused. – Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr. 20 (67), Tallinn.
- Witkowski, Stanley R.; Brown, Cecil H.* 1978. Lexical universals. – *Annual Review of Anthropology*, vol. 7, lk. 427–451.

On the *puu* ‘Tree’ and *põõsas* ‘Bush’ Taxonomies, Possible Species of *hiiepuu* ‘Sacred Tree’ and Characterization of *mets* ‘Forest’ Vocabulary in Contemporary Estonian Summary

The main goal of this MA thesis is to ascertain cognitively salient members (words or names) of *puu* ‘tree’ and *põõsas* ‘bush’ taxonomies in contemporary Estonian.

It was carried out using Urmas Sutrop’s (2001; 2002) cognitive salience index $S = F/(NmP)$. A cognitive salience index (S) shows the psychological salience in the list task combining the frequency (F) and mean position (mP) of a word into one parameter. Basic names or words have invariably higher index values than other members of the same taxonomy.

Theoretical components are drawn from lexical semantics (Cruse 1986), typology (Witkowski & Brown 1978), cognitive anthropology (Brown 1984), ethnobiology (Berlin 1994) and ethnolinguistics (Maddalon 2004). The theory may be termed *folk biological taxonomy*, so named because it constitutes classificatory knowledge shared by most speakers of the language. There is a tendency that, for example, the natural world (i.e. plants and animals) is cross-linguistically named in a way that certain large plant and animal discontinuities are panculturally encoded as labeled categories. Therefore it can be concluded that a tree taxonomy exists, but it does not exist in scientific literature about biology, since it is a folk taxonomy. (Brown 1984: 1)

One of the goals of this thesis is to find the most salient members or the primary lexemes of the folk taxonomies of *puud* ‘trees’ and *põõsad* ‘bushes’, since according to the theory of ethnobiology there is a tendency that life form classes are always labeled by primary lexemes, that are usually morphologically simple and not borrowed by metaphorical extension from other semantic areas. (Cruse 1986: 146) These primary lexemes immediately include generic categories that are also labeled by primary lexemes (e.g., *oak*, *maple*). Generic categories include secondary lexemes, which is

composed of the term for the class in which the item it labels is immediately included and a modifier, e.g., *white oak*, *a kind of oak*. (Brown 1984: 6)

Forest on the other hand is an interesting system. Estonian philosopher Uku Masing has noticed that the speakers of Finno-Ugric languages tend to generalize forest like theory of ethnobiology suggests for some life form classes, e.g., they call an ‘oak forest’ *tammik*, derived from *tamm* ‘oak’. (Masing 2004: 101)

The data for this study were collected during fieldwork in North, South and West Estonia from 23rd January 2014 to 4rd April 2014. Altogether 102 informant were interviewed, 51 of them were men and 51 were women. The average age for men was 39 years and the average age for women was 49 years. The youngest informants were 16 years old and the oldest was 92 years old.

Informants were asked the five following questions: 1) *Please name all the trees that you know*; 2) *Please name all the bushes that you know*; 3) *What is a forest?* 4) *What does the forest include?* 5) *What are the possible species for a Grove Tree and how does it look like?*

The first question was a part of a list task (Sutrop 2002). ‘tree’ and ‘bush’ taxonomies include primary and secondary ‘tree’ and ‘bush’ names. The cognitively salient members of ‘tree’ taxonomy were *kask* ‘birch’ (*Betula*), *mänd* ‘pine’ (*Pinus sylvestris*), *tamm* ‘oak’ (*Quercus robur*), *kuusk* ‘spruce’ (*Picea abies*), *lepp* ‘alder’ (*Alnus*) and *vaher* ‘maple’ (*Acer*). It is necessary to point out that *kask* was almost 1/2 times more cognitively salient than others.

The basic or primary names of ‘bush’ taxonomy were *punane sõstar* ‘red currant’ (*Ribes vulgare*), *must sõstar* ‘blackcurrant’ (*Ribes nigrum*), *sirel* ‘lilac’ (*Syringa vulgaris*), *tikker* ‘gooseberry’ (*Ribes uva-crispa*) and *kadakas* ‘juniper’ (*Juniperus communis*).

The second part of this study was a brief overview of etymologies for the cognitively salient names of the ‘tree’ and ‘bush’ taxonomy shown above.

Another goal of this thesis was to elaborate on the possible species of *hiiepuu* ‘sacred tree’. It is done by using only salience, since there was no list task. People were allowed to give a more formal answer, though. 70% of the informants answered the question with some known tree species. However, 30% of the informants said that they did not know the species for a ‘sacred tree’, instead they tried to characterize the *dream tree* they had in mind.

The result for the real species frequency was: the most saliently named ‘sacred tree’ was *tamm* ‘oak’, which had over 2/3 of the frequency salience *pärn* ‘linden’ (the second tree) and *mänd* ‘pine’ (the third tree) gathered. Furthermore, the descriptions of a possible ‘sacred tree’ given by the informants were collected and analyzed. The most common answer for the question how a ‘sacred tree’ would look like, was: *suur, vana, püha ja võimas tamm*, ‘big, old, holy and mighty oak’.

The third part of this survey dealt with *mets* ‘forest’ vocabulary. For this a list task could not be used because people would rather speak about what came into their minds. The common answer or an answer put together from the most salient answers for the question about the components of a forest was: *Metsas on loomad, puud, seened, põõsad, marjad, linnud, putukad, samblikud, samblad, taimed, sammal, vaikus ja rahu*, ‘There are animals, trees, mushrooms, bushes, berries, birds, insects, lichen, mosses, plants, moss, peace and quiet in the forest’.

The last part of this survey was about the folk definition for a forest. 85 informants used the word *puud* ‘trees’ to describe a forest. 10 people used neither the word *puud* ‘trees’ nor the word *taimed* ‘plants’. Instead, they pointed out something else about the forest, e.g. that it is an ecosystem or a part of the nature. The most interesting answers were given by four informants who were over 60 years old: they named many different types of forests which were named after the most salient tree. It is common in Estonian to say *tammik* ‘oak forest’ or *kaasik* ‘birch forest’. This is a very interesting folk taxonomy and it fits nicely with theory of ethnobiology.

LISAD

Lisa 1. Küsimused

Keelejuhtidele esitati järgnevad viis küsimust:

1. Nimetage, palun, kõik puud, mida te teate!
2. Nimetage, palun, kõik põõsad, mida te teate!
3. Mis on mets?
4. Mis metsas on?
5. Missugune ja mis liiki võiks olla hiiepuu?

Lisa 2. Keelejuhtide koosseis

Keelejuhte oli kokku 102, 51 meest ja 51 naist.

nr	sugu	vanus	paiksus	haridus
1	N	32	Hiiumaa	kõrgharidus
2	N	53	Kärdla, Hiiumaa	keskharidus
3	N	18	Kärdla, Hiiumaa	põhiharidus
4	M	19	Hellamaa, Hiiumaa	põhiharidus
5	M	47	Kõrgessaare, Hiiumaa	keskeriharidus
6	M	27	s. Rapla → Hiiumaa	keskeriharidus
7	M	39	Emmaste, Hiiumaa	keskeriharidus
8	M	43	Hiiumaa	keskeriharidus
9	N	92	Suuremõisa, Hiiumaa	8 klassi haridus
10	N	25	Kärdla, Hiiumaa	kõrgharidus
11	N	54	Leisi, Saaremaa	keskharidus
12	N	67	Leisi, Saaremaa	keskeriharidus
13	M	56	Leisi, Saaremaa	keskharidus
14	N	25	Neemi, Saaremaa	keskharidus
15	M	33	Neemi, Saaremaa	põhiharidus
16	N	80	Neemi, Saaremaa	8 klassi haridus
17	M	60	Neemi, Saaremaa	keskharidus
18	N	78	Neemi, Saaremaa	kõrgharidus
19	M	16	Leisi, Saaremaa	põhiharidus
20	N	17	Leisi, Saaremaa	põhiharidus
21	M	75	Leisi, Saaremaa	kõrgharidus
22	M	39	Leisi, Saaremaa	keskeriharidus
23	N	31	Leisi, Saaremaa	keskeriharidus
24	N	54	Risti, Läänemaa	kõrgharidus
25	N	62	Haapsalu, Läänemaa	keskeriharidus
26	N	18	Palivere, Läänemaa	põhiharidus
27	M	19	Palivere, Läänemaa	põhiharidus
28	M	44	Haapsalu, Läänemaa	kõrgharidus
29	N	42	Risti, Läänemaa	keskeriharidus
30	M	59	s. Jõgeva → Haapsalu	8 klassi haridus
31	M	63	s. Tallinn → Ridala, Läänemaa	kõrgharidus
32	M	69	s. Kirde-Eesti → Taebla, Läänemaa	keskharidus
33	M	26	s. Tallinn → Haapsalu, Läänemaa	keskharidus
34	N	22	Haapsalu, Läänemaa	kõrgharidus
35	N	60	Võrumaa	kõrgharidus
36	N	32	Võrumaa	rakenduslik kõrgharidus

37	N	18	Võru, Võrumaa	põhiharidus
38	N	18	Kose, Võrumaa	põhiharidus
39	N	49	Haanja, Võrumaa	rakenduslik kõrgharidus
40	M	56	Võrumaa	kõrgharidus
41	N	69	Võrumaa	keskharidus
42	M	16	Koloreino, Võrumaa	põhiharidus
43	M	17	Põlva, Põlvamaa	põhiharidus
44	M	17	Võru, Võrumaa	põhiharidus
45	M	17	Võru, Võrumaa	põhiharidus
46	M	50	Võru, Võrumaa	keskeriharidus
47	M	33	Võrumaa	keskeriharidus
48	M	29	Obinitsa, Võrumaa	keskharidus
49	M	73	Võru, Võrumaa	keskharidus
50	N	28	Võru, Võrumaa	keskeriharidus
51	M	67	Põlva, Põlvamaa	algharidus
52	N	53	Haanja, Võrumaa	keskeriharidus
53	N	23	Võrumaa	keskeriharidus
54	M	28	Puiga, Võrumaa	kutseharidus
55	N	50	Värskas, Põlvamaa	keskeriharidus
56	N	33	Värskas, Põlvamaa	kõrgharidus
57	M	17	Värskas, Põlvamaa	põhiharidus
58	M	16	Värskas, Põlvamaa	põhiharidus
59	N	16	Värskas, Põlvamaa	põhiharidus
60	N	65	Meremäe, Võrumaa	kõrgharidus
61	N	53	Värskas, Põlvamaa	kõrgharidus
62	M	60	Valgamaa	kõrgharidus
63	N	59	Rõsna, Põlvamaa	keskharidus
64	N	43	Võõpsu, Põlvamaa	keskeriharidus
65	N	29	Räpina, Põlvamaa	keskharidus
66	M	62	Saatse, Põlvamaa	8 klassi haridus
67	M	55	Värskas, Põlvamaa	keskeriharidus
68	M	33	Podmotsa, Põlvamaa	keskharidus
69	N	24	Rakvere, Lääne-Virumaa	kõrgharidus
70	M	17	Rakvere, Lääne-Virumaa	põhiharidus
71	M	17	Sõmeru, Lääne-Virumaa	põhiharidus
72	N	16	Haljala, Lääne-Virumaa	põhiharidus
73	N	16	Sõmeru, Lääne-Virumaa	põhiharidus
74	N	43	Kadrina, Lääne-Virumaa	kõrgharidus
75	M	57	Rakvere, Lääne-Virumaa	kõrgharidus
76	N	49	Kunda, Lääne-Virumaa	keskharidus
77	M	42	s. Kiviõli → Tamsalu, L-Virumaa	kõrgharidus

78	N	31	Sõmeru, Lääne-Virumaa	rakenduslik kõrgharidus
79	M	45	Lääne-Virumaa	kõrgharidus
80	M	30	s. Elva → Rakke, Lääne-Virumaa	keskharidus
81	M	72	Lääne-Virumaa	keskeriharidus
82	N	67	s. Ida-Virumaa → Rakvere	kõrgharidus
83	N	89	Lääne-Virumaa	keskeriharidus
84	M	23	Rakvere, Lääne-Virumaa	keskharidus
85	N	57	s. Vändra → Rakvere, L-Virumaa	keskharidus
86	N	52	Rakke, Lääne-Virumaa	keskharidus
87	N	54	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	keskharidus
88	M	31	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	keskharidus
89	M	54	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	keskeriharidus
90	N	73	Rakke, Lääne-Virumaa	keskharidus
91	N	37	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	keskharidus
92	N	17	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	põhiharidus
93	M	18	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	põhiharidus
94	N	24	Tamsalu, Lääne-Virumaa	kõrgharidus
95	N	65	s. Porkuni → V-Maarja, L-Virumaa	8 klassi haridus
96	M	25	s. Aravete → V-Maarja, L-Virumaa	keskeriharidus
97	M	63	s. Pärnu → V-Maarja, L-Virumaa	kõrgharidus
98	N	42	Triigi, Lääne-Virumaa	rakenduslik kõrgharidus
99	M	55	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	kõrgharidus
100	M	42	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	keskharidus
101	M	43	Väike-Maarja, Lääne-Virumaa	keskeriharidus
102	M	25	Võsu, Lääne-Virumaa	keskharidus

Lisad 3. Terve Eesti *puu* kategooria andmete tabelid

Lisa 3.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Terve Eesti materjali andmestik.

NR	Puud	Sagedus (F)	Keskmine astak*
1	kask	95	2,55
2	mänd	93	4,86
3	kuusk	91	5,06
4	tamm	78	3,98
5	lepp	75	5,57
6	vaher	57	6,43
7	haab	48	7,56
8	pihlakas	45	7,84
9	paju	43	7,58
10	kadakas	42	8,78
11	pärn	41	7,53
12	saar	39	6,07
13	õunapuu	36	9,22
14	nulg	28	9,89
15	lehis	25	9,92
16	jalakas	23	8
17	pirnipuu	22	10,72
18	toomingas	21	9,14
19	jugapuu	21	9,47
20	sarapuu	19	8,21
21	kastan	17	9,29
22	elupuu	15	10,06
23	kirsipuu	14	11,35
24	ploom	13	12,07
25	ploomipuu	13	11
26	kirss	12	10,08
27	remmelgas	11	11,54
28	pappel	10	11,3
29	palm	9	12,77
30	seeder	7	8,14
31	pirn	6	10,16
32	hall lepp	6	8,16

33	kreek	6	11,5
34	hõbekuusk	6	13,66
35	sanglepp	6	8,83
36	must lepp	6	8
37	ahvileivapuu	6	11,16
38	pooppuu	5	13,4
39	akaatsia	4	14,5
40	viirpuu	4	11
41	ebatsuuga	4	15
42	sekvoia	4	8,75
43	pöök	4	7,75
44	apelsinipuu	4	11,5
45	pettai	3	1,33
46	künnapuu	3	6
47	paakspuu	3	10,66
48	kõiv	3	1,66
49	kreegipuu	3	13,66
50	lodgepole	3	12
51	mandariinipuu	3	17,66
52	plaatan	2	18,5
53	eebenipuu	2	13
54	kirsid	2	8
55	küpress	2	12
56	sirel	2	7
57	leinakask	2	8
58	pukspuu	2	11
59	õun	2	8
60	seedermand	2	19,5
61	must mänd	2	19,5
62	pajupuu	2	13,5
63	palmipuu	2	12
64	viigipuu	1	10
65	riidepuu	1	18
66	kastanipuu	1	6
67	harilik kuusk	1	18
68	korea kuusk	1	17
69	harilik mänd	1	16
70	leetpuu	1	10
71	maarakask	1	12
72	kattai	1	3
73	mahagon	1	14

74	saarepuu	1	16
75	mammutipuu	1	15
76	serbia kuusk	1	11
77	arukask	1	14
78	pirnid	1	8
79	harilik pöök	1	13
80	hiibapuu	1	10
81	punane tamm	1	5
82	hiidsekvoia	1	7
83	kaukaasia nulg	1	10
84	kääbusnulg	1	10
85	antoonovka	1	10
86	mägikuusk	1	17
87	eeben	1	11
88	mägimänd	1	13
89	seedripuu	1	19
90	bakaut	1	1
91	valge mänd	1	15
92	männid	1	2
93	kuslapuu	1	13
94	hõbepaju	1	6
95	kased	1	3
96	okumee	1	18
97	draakonipuu	1	7
98	oliivipuu	1	29
99	ebaküpress	1	7
100	hõlmikpuu	1	10
101	harilik kask	1	1
102	igimänd	1	8
103	põldjalakas	1	9
104	pajud	1	4
105	pärnapuu	1	15
106	astelpaju	1	13
107	eukalüpt	1	9
108	jaapani kirss	1	17
109	robiinia	1	23
110	sidrunipuu	1	12
111	saared	1	6
112	kuused	1	1
113	saksamaa kuusk	1	11
114	suurelehine pärn	1	17

115	kirsskreek	1	13
116	kreeka pähklipuu	1	29
117	lembripuu	1	11
118	türnpuu	1	7
119	lepad	1	11
120	vahtra'	1	9
121	lepavõsa	1	13
122	vahtrapuu	1	13
123	sookask	1	2
124	palsaminulg	1	20
125	ameerika pärn	1	18
126	paplipuu	1	17
127	tsuuga	1	11
128	balsa	1	2
129	kummipuu	1	12
130	banaanipuu	1	12
131	vahtrad	1	5
132	pettäja	1	2
133	valge klaar	1	9
134	pettäjä	1	1
135	valge pöök	1	12
136	baobab	1	12
137	kuradipuu	1	19
138	pihlapuu	1	5
139	kanada kuusk	1	21
140	metsõunapuu	1	11
141	murel	1	9

* Keskmine astak ehk see, mitmendana seda loetelus keskmiselt nimetati.

Lisa 3.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi

Puunimetused, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti. Terve Eesti materjalist.

Puud	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kask	95	2,55	0,3641	1
tamm	78	3,98	0,1917	2
mänd	93	4,86	0,1875	3
kuusk	91	5,06	0,1761	4
lepp	75	5,57	0,1319	5
vaher	57	6,43	0,0867	6
saar	39	6,07	0,0629	7
haab	48	7,56	0,0622	8
pihlakas	45	7,84	0,0562	9
paju	43	7,58	0,0556	10
pärn	41	7,53	0,0533	11
kadakas	42	8,78	0,0468	12
õunapuu	36	9,22	0,0382	13
jalakas	23	8	0,0281	14
nulg	28	9,89	0,0277	15
lehis	25	9,92	0,0247	16
sarapuu	19	8,21	0,0226	17
toomingas	21	9,14	0,0225	18
jugapuu	21	9,47	0,0217	19
pirnipuu	22	10,72	0,0201	20
kastan	17	9,29	0,0179	21
elupuu	15	10,06	0,0146	22
kirsipuu	14	11,35	0,0120	23
kirss	12	10,08	0,0116	24
ploomipuu	13	11	0,0115	25
ploom	13	12,07	0,0105	26
remmelgas	11	11,54	0,0093	27
pappel	10	11,3	0,0086	28
seeder	7	8,14	0,0084	29
must lepp	6	8	0,0073	30
hall lepp	6	8,16	0,0072	31
palm	9	12,77	0,0069	32
sanglepp	6	8,83	0,0066	33
pirn	6	10,16	0,0057	34

ahvileivapuu	6	11,16	0,0052	35
kreek	6	11,5	0,0051	36
pöök	4	7,75	0,0050	37
sekvoia	4	8,75	0,0044	38
hõbekuusk	6	13,66	0,0043	39
pooppuu	5	13,4	0,0036	40
viirpuu	4	11	0,0035	41
apelsinipuu	4	11,5	0,0034	42
akaatsia	4	14,5	0,0027	43
ebatsuuga	4	15	0,0026	44

Lisa 3.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Terve Eesti andmestiku põhjal.

NR	Puud	Sagedus	Keskmine astak
1	kask	101	2,63
2	mänd	100	4,77
3	kuusk	93	5,16
4	tamm	78	3,9
5	lepp	76	5,64
6	vaher	60	6,56
7	haab	48	7,56
8	paju	46	7,76
9	pihlakas	46	7,78
10	kadakas	43	8,65
11	pärn	42	7,71
12	saar	41	6,31
13	õunapuu	38	9,15
14	pirnipuu	29	10,51
15	kirsipuu	28	10,57
16	nulg	28	9,89
17	ploomipuu	26	11,5
18	lehis	25	9,92
19	jalakas	23	8
20	jugapuu	21	9,47
21	toomingas	21	9,14
22	sarapuu	19	8,21
23	kastan	18	9,11
24	elupuu	15	10,06
25	remmelgas	11	11,54
26	palm	11	12,63
27	pappel	11	11,81
28	kreek	9	12,22
29	seeder	7	8,14
30	sanglepp	6	8,83
31	hõbekuusk	6	13,66
32	hall lepp	6	8,16
33	must lepp	6	8
34	ahvileivapuu	6	11,16
35	pooppuu	5	13,4

36	ebatsuuga	4	15
37	sekvoia	4	8,75
38	apelsinipuu	4	11,5
39	akaatsia	4	14,5
40	pöök	4	7,75
41	viirpuu	4	11
42	mandariinipuu	3	17,66
43	lodgepole	3	12
44	eebenipuu	3	12,33
45	künnapuu	3	6
46	paakspuu	3	10,66
47	must mänd	2	19,5
48	pukspuu	2	11
49	plaatan	2	18,5
50	leinakask	2	8
51	seedermand	2	19,5
52	küpress	2	12
53	sirel	2	7
54	leetpuu	1	10
55	kääbusnulg	1	10
56	valge pöök	1	12
57	hiibapuu	1	10
58	antoonovka	1	10
59	lembripuu	1	11
60	ameerika pärn	1	18
61	metsõunapuu	1	11
62	draakonipuu	1	7
63	murel	1	9
64	põldjalakas	1	9
65	hiidsekvoia	1	7
66	riidepuu	1	18
67	lepavõsa	1	13
68	kirsskreek	1	13
69	mägikuusk	1	17
70	harilik pöök	1	13
71	mägimänd	1	13
72	bakaut	1	1
73	balsa	1	2
74	kanada kuusk	1	21
75	hõbepaju	1	6
76	punane tamm	1	5

77	okumee	1	18
78	ebaküpress	1	7
79	oliivipuu	1	29
80	kaukaasia nulg	1	10
81	sidrunipuu	1	12
82	robiinia	1	23
83	seedripuu	1	19
84	saksamaa kuusk	1	11
85	kreeka pähklipuu	1	29
86	korea kuusk	1	17
87	astelpaju	1	13
88	viigipuu	1	10
89	türnpuu	1	7
90	valge klaar	1	9
91	serbia kuusk	1	11
92	suurelehine pärn	1	17
93	kuradipuu	1	19
94	sookask	1	2
95	hõlmikpuu	1	10
96	kummipuu	1	12
97	igimänd	1	8
98	tsuuga	1	11
99	palsaminulg	1	20
100	kuslapuu	1	13
101	jaapani kirss	1	17
102	valge mänd	1	15
103	banaanipuu	1	12
104	eukalüpt	1	9
105	baobab	1	12
106	maarakask	1	12
107	mahagon	1	14
108	mammutipuu	1	15

Lisa 3.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi

Puuliigid, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti. Terve Eesti materjalist.

Puud	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kask	101	2,63	0,3759	1
mänd	100	4,77	0,2055	2
tamm	78	3,98	0,1917	3
kuusk	93	5,16	0,1766	4
lepp	76	5,64	0,1319	5
vaher	60	6,56	0,0895	6
saar	41	6,31	0,0636	7
haab	48	7,56	0,0622	8
paju	46	7,76	0,0581	9
pihlakas	46	7,78	0,0579	10
pärn	42	7,71	0,0533	11
kadakas	43	8,65	0,0487	12
õunapuu	38	9,15	0,0406	13
jalakas	23	8	0,0281	14
nulg	28	9,89	0,0277	15
pirnipuu	29	10,51	0,0270	16
kirsipuu	28	10,57	0,0259	17
lehis	25	9,92	0,0247	18
ploomipuu	26	11,5	0,0230	19
sarapuu	19	8,21	0,0226	20
toomingas	21	9,14	0,0225	21
jugapuu	21	9,47	0,0217	22
kastan	18	9,11	0,0193	23
elupuu	15	10,06	0,0146	24
remmelgas	11	11,54	0,0093	25
pappel	11	11,81	0,0091	26
palm	11	12,63	0,0085	27
seeder	7	8,142	0,0084	28
must lepp	6	8	0,0073	29
kreek	9	12,22	0,0072	30
hall lepp	6	8,16	0,0072	31
sanglepp	6	8,83	0,0066	32
ahvileivapuu	6	11,16	0,0052	33
pöök	4	7,75	0,0050	34
sekvoia	4	8,75	0,0044	35

hõbekuusk	6	13,66	0,0043	36
pooppuu	5	13,4	0,0036	37
viirpuu	4	11	0,0035	38
apelsinipuu	4	11,5	0,0034	39
akaatsia	4	14,5	0,0027	40
ebatsuuga	4	15	0,0026	41

Lisad 4. Lääne-Eesti *puu* andmete tabelid

Lisa 4.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Lääne-Eesti materjali algandmed.

NR	Puud	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	mänd	32	5,12
2	kask	32	2,09
3	kuusk	31	5,22
4	tamm	25	4,08
5	lepp	22	5,95
6	saar	20	5,35
7	vaher	18	6,5
8	haab	16	7,37
9	pihlakas	16	9
10	pärn	14	7,64
11	nulg	14	10,92
12	lehis	12	10,83
13	paju	12	8,16
14	õunapuu	12	9,75
15	kadakas	11	10,36
16	toomingas	10	10,2
17	jalakas	9	6,88
18	jugapuu	8	10,5
19	sarapuu	8	7,12
20	kastan	6	9,33
21	kirsipuu	6	13
22	pirnipuu	6	13,33
23	elupuu	5	10,6
24	remmelgas	5	12,6
25	ploom	5	11,4
26	sanglepp	4	9
27	ploomipuu	4	13,5
28	ahvileivapuu	3	8
29	kreegipuu	3	13,66
30	seeder	3	12,66

31	hall lepp	3	8,66
32	palm	3	19,33
33	akaatsia	3	15
34	must lepp	3	7,66
35	ebatsuuga	3	16
36	pirn	3	10,33
37	pooppuu	3	12
38	pöök	3	8
39	kirss	2	14
40	viirpuu	2	6,5
41	pajupuu	2	13,5
42	künnapuu	2	5
43	paakspuu	2	13
44	pappel	2	14,5
45	must mänd	2	19,5
46	leetpuu	1	10
47	mandariinipuu	1	28
48	türnpuu	1	7
49	ameerika pärn	1	18
50	robiinia	1	23
51	mägikuusk	1	17
52	seedripuu	1	19
53	eeben	1	11
54	valge mänd	1	15
55	männid	1	2
56	kuused	1	1
57	kanada kuusk	1	21
58	saared	1	6
59	oliivipuu	1	29
60	leinakask	1	13
61	kased	1	3
62	lembripuu	1	11
63	eebenipuu	1	15
64	vahtrad	1	5
65	pajud	1	4
66	lodgepuu	1	8
67	apelsinipuu	1	8
68	draakonipuu	1	7
69	kirsid	1	9
70	harilik mänd	1	16
71	palmipuu	1	14

72	harilik pöök	1	13
73	palsaminulg	1	20
74	saarepuu	1	16
75	paplipuu	1	17
76	hõbekuusk	1	20
77	arukask	1	14
78	seedermand	1	26
79	baobab	1	12
80	suurelehine pärn	1	17
81	korea kuusk	1	17
82	lepad	1	11
83	pirnid	1	8
84	hõlmikpuu	1	10
85	harilik kuusk	1	18
86	vahtrapuu	1	13
87	kreek	1	10
88	valge pöök	1	12
89	kreeka päklikpuu	1	29
90	õun	1	13
91	kummipuu	1	12
92	pukspuu	1	10
93	kuradipuu	1	19

Lisa 4.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi

Puunimetused, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Lääne-Eesti materjalist.

Puud	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kask	32	2,09	0,4495	1
mänd	32	5,12	0,1836	2
tamm	25	4,08	0,1802	3
kuusk	31	5,22	0,1744	4
saar	20	5,35	0,1099	5
lepp	22	5,95	0,1086	6
vaher	18	6,5	0,0814	7
haab	16	7,37	0,0638	8
pärn	14	7,64	0,0538	9
pihlakas	16	9	0,0522	10
paju	12	8,16	0,0432	11
jalakas	9	6,88	0,0384	12
nulg	14	10,92	0,0376	13
õunapuu	12	9,75	0,0361	14
sarapuu	8	7,12	0,0330	15
lehis	12	10,83	0,0325	16
kadakas	11	10,36	0,0312	17
toomingas	10	10,2	0,0288	18
jugapuu	8	10,5	0,0224	19
kastan	6	9,33	0,0189	20
elupuu	5	10,6	0,0138	21
kirsipuu	6	13	0,0135	22
pirnipuu	6	13,33	0,0132	23
sanglepp	4	9	0,0130	24
ploom	5	11,4	0,0128	25
künnapuu	2	5	0,0117	26
remmelgas	5	12,6	0,0116	27
must lepp	3	7,66	0,0115	28
ahvileivapuu	3	8	0,0110	29
pöök	3	8	0,0110	30
hall lepp	3	8,66	0,0101	31
viirpuu	2	6,5	0,0090	32
ploomipuu	4	13,5	0,0087	33
pirn	3	10,33	0,0085	34
pooppuu	3	12	0,0073	35

seeder	3	12,66	0,0069	36
kreegipuu	3	13,66	0,0064	37
akaatsia	3	15	0,0058	38
ebatsuuga	3	16	0,0055	39
palm	3	19,33	0,0045	40
paakspuu	2	13	0,0045	41
pajupuu	2	13,5	0,0043	42
kirss	2	14	0,0042	43
pappel	2	14,5	0,0040	44
must mänd	2	19,5	0,0030	45

Lisa 4.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Lääne-Eesti materjali ühtlustatud andmed.

NR	Puud	Sagedus	Keskmine astak
1	kask	34	2,47
2	mänd	34	5,35
3	kuusk	33	5,48
4	tamm	25	4,08
5	lepp	23	6,17
6	saar	22	5,86
7	vaher	20	6,75
8	haab	16	7,37
9	pihlakas	16	9
10	paju	15	8,6
11	pärn	14	7,64
12	nulg	14	10,92
13	õunapuu	13	10
14	lehis	12	10,83
15	kadakas	11	10,36
16	toomingas	10	10,2
17	pirnipuu	10	11,9
18	jalakas	9	6,88
19	ploomipuu	9	12,33
20	kirsipuu	9	12,77
21	sarapuu	8	7,12
22	jugapuu	8	10,5
23	kastan	6	9,33
24	remmelgas	5	12,6
25	elupuu	5	10,6
26	palm	4	18
27	sanglepp	4	9
28	kreek	4	12,75
29	ahvileivapuu	3	8
30	seeder	3	12,66
31	pöök	3	8
32	ebatsuuga	3	16
33	pappel	3	15,33
34	akaatsia	3	15
35	pooppuu	3	12

36	hall lepp	3	8,66
37	must lepp	3	7,66
38	eebenipuu	2	13
39	must mänd	2	19,5
40	viirpuu	2	6,5
41	paakspuu	2	13
42	künnapuu	2	5
43	lembripuu	1	11
44	apelsinipuu	1	8
45	suurelehine pärn	1	17
46	harilik pöök	1	13
47	draakonipuu	1	7
48	palsaminulg	1	20
49	seedermand	1	26
50	korea kuusk	1	17
51	mandariinipuu	1	28
52	hõbekuusk	1	20
53	valge pöök	1	12
54	kreeka päklikpuu	1	29
55	leinakask	1	13
56	kummipuu	1	12
57	oliivipuu	1	29
58	kuradipuu	1	19
59	seedripuu	1	19
60	pukspuu	1	10
61	lodgepuu	1	8
62	hõlmikpuu	1	10
63	türnpuu	1	7
64	baobab	1	12
65	valge mänd	1	15
66	mägikuusk	1	17
67	kanada kuusk	1	21
68	robiinia	1	23
69	ameerika pärn	1	18
70	leetpuu	1	10

Lisa 4.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi

Puuliigid, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Lääne-Eesti materjalist.

Puud	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kask	34	2,47	0,4047	1
mänd	34	5,35	0,1868	2
tamm	25	4,08	0,1802	3
kuusk	33	5,48	0,1769	4
saar	22	5,86	0,1103	5
lepp	23	6,17	0,1095	6
vaher	20	6,75	0,0871	7
haab	16	7,37	0,0638	8
pärn	14	7,64	0,0538	9
pihlakas	16	9	0,0522	10
paju	15	8,6	0,0512	11
jalakas	9	6,88	0,0384	12
õunapuu	13	10	0,0382	13
nulg	14	10,92	0,0376	14
sarapuu	8	7,12	0,0330	15
lehis	12	10,83	0,0325	16
kadakas	11	10,36	0,0312	17
toomingas	10	10,2	0,0288	18
pirnipuu	10	11,9	0,0247	19
jugapuu	8	10,5	0,0224	20
ploomipuu	9	12,33	0,0214	21
kirsipuu	9	12,77	0,0207	22
kastan	6	9,33	0,0189	23
elupuu	5	10,6	0,0138	24
sanglepp	4	9	0,0130	25
künnapuu	2	5	0,0117	26
remmelgas	5	12,6	0,0116	27
must lepp	3	7,66	0,0115	28
ahvileivapuu	3	8	0,0110	29
pöök	3	8	0,0110	30
hall lepp	3	8,66	0,0101	31
kreek	4	12,75	0,0092	32
viirpuu	2	6,5	0,0090	33
pooppuu	3	12	0,0073	34
seeder	3	12,66	0,0069	35

palm	4	18	0,0065	36
akaatsia	3	15	0,0058	37
pappel	3	15,33	0,0057	38
ebatsuuga	3	16	0,0055	39
eebenipuu	2	13	0,0045	40
paakspuu	2	13	0,0045	41
must mänd	2	19,5	0,0030	42

Lisad 5. Lõuna-Eesti *puu* andmete tabelid

Lisa 5.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Lõuna-Eesti materjali algandmed.

NR	Puud	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	kask	31	2,80
2	lepp	30	6
3	kuusk	29	5,51
4	mänd	29	4,75
5	tamm	26	4,23
6	haab	19	8,10
7	vaher	19	6,68
8	pärn	14	5,92
9	kadakas	14	8,71
10	pihlakas	13	7,23
11	paju	13	8,15
12	õunapuu	11	9,81
13	pirnipuu	8	9,37
14	saar	7	6,14
15	elupuu	7	11,14
16	jalakas	7	8
17	ploomipuu	6	9,33
18	jugapuu	6	8,66
19	kastan	6	10,16
20	nulg	6	10,66
21	sarapuu	5	10,6
22	lehis	5	10,4
23	kirsipuu	4	9,5
24	pappel	4	9,5
25	toomingas	4	10
26	remmelgas	3	12
27	hõbekuusk	3	12
28	kirss	3	7,66
29	pettai	3	1,33
30	kõiv	3	1,66
31	apelsinipuu	3	12,66
32	plaatan	2	18,5

33	küpress	2	12
34	ploom	2	19,5
35	viirpuu	2	15,5
36	ahvileivapuu	2	16,5
37	sekvoia	2	9,5
38	mandariinipuu	2	12,5
39	palm	2	10,5
40	seedermand	1	13
41	punane tamm	1	5
42	balsa	1	2
43	kastanipuu	1	6
44	riidepuu	1	18
45	kääbusnulg	1	10
46	sookask	1	2
47	banaanipuu	1	12
48	pooppuu	1	18
49	künnapuu	1	8
50	eukalüpt	1	9
51	hall lepp	1	6
52	mahagon	1	14
53	valge klaar	1	9
54	sidrunipuu	1	12
55	harilik kask	1	1
56	bakaut	1	1
57	antoonovka	1	10
58	hiibapuu	1	10
59	palmipuu	1	10
60	pukspuu	1	12
61	kattai	1	3
62	põldjalakas	1	9
63	kreek	1	14
64	lodgepuu	1	19
65	pettāja	1	2
66	hiidsekvoia	1	7
67	pettāja	1	1
68	seeder	1	4
69	igimänd	1	8
70	mammutipuu	1	15
71	pihlapuu	1	5
72	sirel	1	7
73	pirn	1	11

74	akaatsia	1	13
75	jaapani kirss	1	17
76	leinakask	1	3
77	vahtra'	1	9
78	okumee	1	18
79	viigipuu	1	10
80	paakspuu	1	6
81	ebaküpress	1	7
82	metsõunapuu	1	11
83	must lepp	1	7

Lisa 5.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi

Puunimetused, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Lõuna-Eesti materjalist.

Puud	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kask	31	2,80	0,3248	1
tamm	26	4,23	0,1807	2
mänd	29	4,75	0,1792	3
kuusk	29	5,51	0,1545	4
lepp	30	6	0,1470	5
vaher	19	6,68	0,0836	6
pärn	14	5,92	0,0694	7
haab	19	8,10	0,0689	8
pettai	3	1,33	0,0661	9
kõiv	3	1,66	0,0529	10
pihlakas	13	7,23	0,0528	11
kadakas	14	8,71	0,0472	12
paju	13	8,15	0,0468	13
saar	7	6,14	0,0335	14
õunapuu	11	9,81	0,0329	15
jalakas	7	8	0,0257	16
pirnipuu	8	9,37	0,0250	17
jugapuu	6	8,66	0,0203	18
ploomipuu	6	9,33	0,0189	19
elupuu	7	11,14	0,0184	20
kastan	6	10,16	0,0173	21
nulg	6	10,66	0,0165	22
lehis	5	10,4	0,0141	23
sarapuu	5	10,6	0,0138	24
kirsipuu	4	9,5	0,0123	25
pappel	4	9,5	0,0123	26
toomingas	4	10	0,0117	27
kirss	3	7,66	0,0115	28
remmelgas	3	12	0,0073	29
hõbekuusk	3	12	0,0073	30
apelsinipuu	3	12,66	0,0069	31
sekvoia	2	9,5	0,0061	32
palm	2	10,5	0,0056	33
küpress	2	12	0,0049	34
mandariinipuu	2	12,5	0,0047	35

viirpuu	2	15,5	0,0037	36
ahvileivapuu	2	16,5	0,0035	37
plaatan	2	18,5	0,0031	38
ploom	2	19,5	0,0030	39

Lisa 5.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Lõuna-Eesti materjali ühtlustatud andmed.

NR	Puud	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	kask	35	2,65
2	mänd	34	4,26
3	lepp	30	6
4	kuusk	29	5,51
5	tamm	26	4,23
6	vaher	20	6,8
7	haab	19	8,10
8	kadakas	15	8,33
9	pihlakas	14	7,07
10	pärn	14	5,92
11	paju	13	8,15
12	õunapuu	11	9,81
13	pirnipuu	9	9,55
14	ploomipuu	8	11,87
15	kirsipuu	7	8,71
16	jalakas	7	8
17	saar	7	6,14
18	kastan	7	9,57
19	elupuu	7	11,14
20	nulg	6	10,66
21	jugapuu	6	8,66
22	lehis	5	10,4
23	sarapuu	5	10,6
24	toomingas	4	10
25	pappel	4	9,5
26	hõbekuusk	3	12
27	remmelgas	3	12
28	apelsinipuu	3	12,66
29	palm	3	10,33
30	plaat	2	18,5
31	küpress	2	12
32	sekvoia	2	9,5
33	viirpuu	2	15,5
34	ahvileivapuu	2	16,5
35	mandariinipuu	2	12,5

36	valge klaar	1	9
37	seedermand	1	13
38	riidepuu	1	18
39	must lepp	1	7
40	sookask	1	2
41	balsa	1	2
42	künnapuu	1	8
43	banaanipuu	1	12
44	leinakask	1	3
45	okumee	1	18
46	sidrunipuu	1	12
47	paakspuu	1	6
48	mahagon	1	14
49	ebaküpress	1	7
50	igimänd	1	8
51	antoonovka	1	10
52	hiibapuu	1	10
53	eukalüpt	1	9
54	hiidsekvoia	1	7
55	akaatsia	1	13
56	seeder	1	4
57	kreek	1	14
58	bakaut	1	1
59	hall lepp	1	6
60	sirel	1	7
61	kääbusnulg	1	10
62	lodjapuu	1	19
63	pooppuu	1	18
64	mammutipuu	1	15
65	pukspuu	1	12
66	viigipuu	1	10
67	punane tamm	1	5
68	jaapani kirss	1	17
69	põldjalakas	1	9
70	metsõunapuu	1	11

Lisa 5.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi

Puuliigid, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Lõuna-Eesti materjalist.

Puud	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kask	35	2,65	0,3874	1
mänd	34	4,26	0,2344	2
tamm	26	4,23	0,1807	3
kuusk	29	5,51	0,1545	4
lepp	30	6	0,1470	5
vaher	20	6,8	0,0865	6
pärn	14	5,92	0,0694	7
haab	19	8,10	0,0689	8
pihlakas	14	7,07	0,0582	9
kadakas	15	8,33	0,0529	10
paju	13	8,15	0,0468	11
saar	7	6,14	0,0335	12
õunapuu	11	9,81	0,0329	13
pirnipuu	9	9,55	0,0277	14
jalakas	7	8	0,0257	15
kirsipuu	7	8,71	0,0236	16
kastan	7	9,57	0,0215	17
jugapuu	6	8,66	0,0203	18
ploomipuu	8	11,87	0,0198	19
elupuu	7	11,14	0,0184	20
nulg	6	10,66	0,0165	21
lehis	5	10,4	0,0141	22
sarapuu	5	10,6	0,0138	23
pappel	4	9,5	0,0123	24
toomingas	4	10	0,0117	25
palm	3	10,33	0,0085	26
hõbekuusk	3	12	0,0073	27
remmelgas	3	12	0,0073	28
apelsinipuu	3	12,66	0,0069	29
sekvoia	2	9,5	0,0061	30
küpress	2	12	0,0049	31
mandariinipuu	2	12,5	0,0047	32
viirpuu	2	15,5	0,0037	33
ahvileivapuu	2	16,5	0,0035	34
plaatan	2	18,5	0,0031	35

Lisad 6. Põhja-Eesti *puu* andmete tabelid

Lisa 6.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Põhja-Eesti materjali algandmed.

NR	Puud	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	kask	32	2,78
2	mänd	32	4,68
3	kuusk	31	4,48
4	tamm	26	3,53
5	lepp	23	4,65
6	vaher	20	6,15
7	paju	18	6,77
8	kadakas	17	7,82
9	pihlakas	16	7,18
10	õunapuu	13	8,23
11	pärn	13	9,15
12	haab	13	7
13	saar	12	7,25
14	pirnipuu	8	10,12
15	lehis	8	8,25
16	nulg	8	7,5
17	jugapuu	7	9
18	toomingas	7	7,14
19	kirss	7	10
20	jalakas	7	9,42
21	sarapuu	6	7,66
22	ploom	6	10,16
23	kastan	5	8,2
24	palm	4	9
25	kirsipuu	4	10,75
26	kreek	4	11,25
27	pappel	4	11,5
28	seeder	3	5
29	ploomipuu	3	11
30	elupuu	3	6,66
31	remmelgas	3	9,33
32	pirn	2	9,5
33	hõbekuusk	2	13

34	sanglepp	2	8,5
35	hall lepp	2	8,5
36	sekvoia	2	8
37	must lepp	2	9
38	sirel	1	7
39	kirsskreek	1	13
40	lepavõsa	1	13
41	lodgepall	1	9
42	kuuslapall	1	13
43	maarakask	1	12
44	kaugasia nulg	1	10
45	poopall	1	13
46	kirsid	1	7
47	murel	1	9
48	hõbepaju	1	6
49	pärnapall	1	15
50	serbia kuusk	1	11
51	pöök	1	7
52	ebatsuuga	1	12
53	eebenipall	1	11
54	tsuuga	1	11
55	ahvileivapall	1	10
56	õun	1	3
57	saksamaa kuusk	1	11
58	astelpaju	1	13
59	mägimänd	1	13

Lisa 6.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi

Puunimetused, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Põhja-Eesti materjalist.

Puud	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kask	32	2,78	0,3384	1
tamm	26	3,53	0,2161	2
kuusk	31	4,48	0,2033	3
mänd	32	4,68	0,2007	4
lepp	23	4,65	0,1454	5
vaher	20	6,15	0,0956	6
paju	18	6,77	0,0781	7
pihlakas	16	7,18	0,0654	8
kadakas	17	7,82	0,0639	9
haab	13	7	0,0546	10
saar	12	7,25	0,0486	11
õunapuu	13	8,23	0,0464	12
pärn	13	9,15	0,0417	13
nulg	8	7,5	0,0313	14
toomingas	7	7,14	0,0288	15
lehis	8	8,25	0,0285	16
pirnipuu	8	10,12	0,0232	17
sarapuu	6	7,66	0,0230	18
jugapuu	7	9	0,0228	19
jalakas	7	9,42	0,0218	20
kirss	7	10	0,0205	21
kastan	5	8,2	0,0179	22
seeder	3	5	0,0176	23
ploom	6	10,16	0,0173	24
elupuu	3	6,66	0,0132	25
palm	4	9	0,0130	26
kirsipuu	4	10,75	0,0109	27
kreek	4	11,25	0,0104	28
pappel	4	11,5	0,0102	29
remmelgas	3	9,33	0,0094	30
ploomipuu	3	11	0,0080	31
sekvoia	2	8	0,0073	32
sanglepp	2	8,5	0,0069	33
hall lepp	2	8,5	0,0069	34
must lepp	2	9	0,0065	35

pirn	2	9,5	0,0061	36
hõbekuusk	2	13	0,0045	37

Lisa 6.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Põhja-Eesti materjali ühtlustatud andmed.

NR	Puud	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	kask	32	2,78
2	mänd	32	4,68
3	kuusk	31	4,48
4	tamm	26	3,53
5	lepp	23	4,65
6	vaher	20	6,15
7	paju	18	6,77
8	kadakas	17	7,82
9	pihlakas	16	7,18
10	pärn	14	9,57
11	õunapuu	14	7,85
12	haab	13	7
13	saar	12	7,25
14	kirsipuu	12	10
15	pirnipuu	10	10
16	ploomipuu	9	10,44
17	lehis	8	8,25
18	nulg	8	7,5
19	jalakas	7	9,42
20	toomingas	7	7,14
21	jugapuu	7	9
22	sarapuu	6	7,66
23	kastan	5	8,2
24	pappel	4	11,5
25	kreek	4	11,25
26	palm	4	9
27	elupuu	3	6,66
28	seeder	3	5
29	remmelgas	3	9,33
30	sekvoia	2	8
31	sanglepp	2	8,5
32	hõbekuusk	2	13
33	hall lepp	2	8,5
34	must lepp	2	9
35	kuslapuu	1	13

36	kirsskreek	1	13
37	lepavõsa	1	13
38	kaukaasia nulg	1	10
39	sirel	1	7
40	pooppuu	1	13
41	hõbepaju	1	6
42	lodjapuu	1	9
43	eebenipuu	1	11
44	pöök	1	7
45	serbia kuusk	1	11
46	maarakask	1	12
47	astelpaju	1	13
48	murel	1	9
49	tsuuga	1	11
50	saksamaa kuusk	1	11
51	ebatsuuga	1	12
52	ahvileivapuu	1	10
53	mägimänd	1	13

Lisa 6.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi

Puuliigid, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Põhja-Eesti materjalist.

Puud	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kask	32	2,78	0,3384	1
tamm	26	3,53	0,2161	4
kuusk	31	4,48	0,2033	3
mänd	32	4,68	0,2007	2
lepp	23	4,65	0,1454	5
vaher	20	6,15	0,0956	6
paju	18	6,77	0,0781	7
pihlakas	16	7,18	0,0654	9
kadakas	17	7,82	0,0639	8
haab	13	7	0,0546	12
õunapuu	14	7,85	0,0524	11
saar	12	7,25	0,0486	13
pärn	14	9,57	0,0430	10
kirsipuu	12	10	0,0352	14
nulg	8	7,5	0,0313	18
pirnipuu	10	10	0,0294	15
toomingas	7	7,14	0,0288	20
lehis	8	8,25	0,0285	17
ploomipuu	9	10,44	0,0253	16
sarapuu	6	7,66	0,0230	22
jugapuu	7	9	0,0228	21
jalakas	7	9,42	0,0218	19
kastan	5	8,2	0,0179	23
seeder	3	5	0,0176	28
elupuu	3	6,66	0,0132	27
palm	4	9	0,0130	26
kreek	4	11,25	0,0104	25
pappel	4	11,5	0,0102	24
remmelgas	3	9,33	0,0094	29
sekvoia	2	8	0,0073	30
sanglepp	2	8,5	0,0069	31
hall lepp	2	8,5	0,0069	33
must lepp	2	9	0,0065	34
hõbekuusk	2	13	0,0045	32

Lisad 7. Terve Eesti põõsa kategooria andmete tabelid

Lisa 7.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Terve Eesti materjali andmestik.

NR	Põõsad	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	must sõstar	72	2,81
2	punane sõstar	69	2,75
3	sirel	47	3,19
4	tikker	43	4,06
5	valge sõstar	35	4,51
6	kibuvits	30	4,23
7	aroonia	23	5,08
8	kadakas	21	2,71
9	paju	19	4,68
10	karusmari	17	6,17
11	vaarikas	17	6,05
12	jasmiin	14	5
13	enelas	13	5,23
14	sarapuu	13	2,69
15	sõstrad	11	2,18
16	ebaküdoonia	8	5,25
17	elupuu	7	4,85
18	tikripõõsas	7	4,85
19	astelpaju	6	6
20	roosipõõsas	6	3,33
21	kuslapuu	5	6
22	mustikas	5	4,4
23	lumimari	4	4,25
24	mage sõstar	4	4,5
25	roheline sõstar	4	5,5
26	kontpuu	4	4,75
27	toomingas	3	5,66
28	tikrid	3	6,33
29	maasikas	3	8,33
30	sarapuupõõsas	3	3,66
31	paaberits	3	5,33

32	punasesõstrapõõsas	3	2
33	kirss	3	6,33
34	viirpuu	3	6
35	punasõstar	3	3,66
36	võsa	3	7,66
37	näsiini	3	3
38	sõstar	2	2,5
39	lodgepuu	2	8
40	ussimari	2	5
41	lumepallipuu	2	8
42	roos	2	7
43	jõhvikas	2	3,5
44	jugapuu	2	4
45	murakas	2	3,5
46	liguster	2	8,5
47	murel	2	7
48	põõsaskirss	2	4
49	mustad sõstrad	2	4,5
50	arooniapõõsas	2	7
51	astelpajupõõsas	2	10,5
52	sõstrapõõsad	2	1
53	karusmarjapõõsas	2	2,5
54	leedripuu	2	6,5
55	pajupõõsas	2	7,5
56	vaarikapõõsas	2	8
57	pukspuu	2	7,5
58	ananass	1	8
59	lehtsalat	1	13
60	sõstrapõõsas	1	2
61	nõiapuu	1	3
62	ronimänd	1	3
63	lumepall	1	2
64	sõnajalg	1	4
65	amuuri sired	1	9
66	kuusehekk	1	2
67	kask	1	2
68	vaarikad	1	5
69	paakspuu	1	8
70	roosid	1	9
71	jaapani enelas	1	4
72	sinikas	1	7

73	pajud	1	3
74	kuldvihm	1	7
75	kadapõõsas	1	2
76	tikkeri'	1	3
77	pampel	1	11
78	tikrit	1	1
79	pihlenelas	1	8
80	ungari sirel	1	8
81	pohl	1	3
82	jaapani sirel	1	7
83	pohlad	1	8
84	jõhvikapõõsas	1	9
85	pohlapõõsas	1	8
86	kollane elupuu	1	11
87	pojeng	1	5
88	kreek	1	8
89	mahoonia	1	9
90	kuldsõstar	1	4
91	maranad	1	11
92	lumimarjad	1	6
93	vaarikavõsa	1	6
94	mustikad	1	9
95	marjapõõsad	1	3
96	luudpõõsas	1	8
97	viigimarjapõõsas	1	1
98	tikri'	1	11
99	lumemari	1	4
100	mustsõstrapõõsas	1	1
101	lumepallipõõsas	1	11
102	toomingapõõsas	1	12
103	põõsasroos	1	7
104	tuhkpuu	1	9
105	pähklipuupõõsas	1	5
106	mägimänd	1	7
107	pähklipõõsas	1	8
108	mägitikker	1	12
109	rododendron	1	6
110	vaarikasmaasikas	1	15
111	punane paju	1	10
112	vabarna	1	6
113	kibuvitsapõõsas	1	10

114	valged sõstrad	1	6
115	punased sõstrad	1	7
116	viinamarjapõõsas	1	12
117	kikkapuu	1	8
118	lumemarjad	1	5
119	kirsipõõsas	1	4
120	ohakas	1	1

Lisa 7.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi

Põõsanimetused, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti. Terve Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
must sõstar	72	2,81	0,2503	1
punane sõstar	69	2,75	0,2456	2
sirel	47	3,19	0,1443	3
tikker	43	4,06	0,1035	4
valge sõstar	35	4,51	0,0760	5
kadakas	21	2,71	0,0758	6
kibuvits	30	4,23	0,0694	7
sõstrad	11	2,18	0,0494	8
sarapuu	13	2,69	0,0473	9
aroonia	23	5,08	0,0443	10
paju	19	4,68	0,0397	11
vaarikas	17	6,05	0,0275	12
jasmiin	14	5	0,0274	13
karusmari	17	6,17	0,0269	14
enelas	13	5,23	0,0243	15
roosipõõsas	6	3,33	0,0176	16
ebaküdoonia	8	5,25	0,0149	17
elupuu	7	4,85	0,0141	18
tikripõõsas	7	4,85	0,0141	19
mustikas	5	4,4	0,0111	20
astelpaju	6	6	0,0098	21
lumimari	4	4,25	0,0092	22
mage sõstar	4	4,5	0,0087	23
kontpuu	4	4,75	0,0082	24
kuslapuu	5	6	0,0081	25
roheline sõstar	4	5,5	0,0071	26

Lisa 7.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Terve Eesti materjali ühtlustatud andmed.

NR	Põõsad	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	punane sõstar	76	2,81
2	must sõstar	75	2,84
3	tikker	56	4,33
4	sirel	47	3,19
5	valge sõstar	36	4,55
6	kibuvits	31	4,41
7	aroonia	25	5,24
8	vaarikas	22	6,18
9	kadakas	22	2,68
10	paju	22	4,86
11	karusmari	19	5,78
12	sarapuu	18	3,27
13	sõstrad	17	2,11
14	jasmiin	14	5
15	enelas	13	5,23
16	roosipõõsas	9	4,77
17	astelpaju	8	7,12
18	ebaküdoonia	8	5,25
19	elupuu	7	4,85
20	lumimari	7	4,57
21	mustikas	6	5,16
22	kuslapuu	5	6
23	kirss	4	5,75
24	mage sõstar	4	4,5
25	kontpuu	4	4,75
26	roheline sõstar	4	5,5
27	lumepallipuu	4	7,25
28	toomingas	4	7,25
29	maasikas	3	8,33
30	pohl	3	6,33
31	paaberits	3	5,33
32	viirpuu	3	6
33	jõhvikas	3	5,33
34	näsinii	3	3
35	võsa	3	7,66

36	leedripuu	2	6,5
37	jugapuu	2	4
38	lodjapuu	2	8
39	murakas	2	3,5
40	pukspuu	2	7,5
41	murel	2	7
42	ussimari	2	5
43	liguster	2	8,5
44	põõsaskirss	2	4
45	viinamarjapõõsas	1	12
46	nõiapuu	1	3
47	kikkapuu	1	8
48	amuuuri sired	1	9
49	mahoonia	1	9
50	paakspuu	1	8
51	ananass	1	8
52	jaapani enelas	1	4
53	kuusehekk	1	2
54	kuldvihm	1	7
55	ungari sired	1	8
56	kuldsõstar	1	4
57	kreek	1	8
58	mägimänd	1	7
59	kask	1	2
60	pojeng	1	5
61	sinikas	1	7
62	mägitikker	1	12
63	sõnajalg	1	4
64	punane paju	1	10
65	kollane elupuu	1	11
66	jaapani sired	1	7
67	tuhkpuu	1	9
68	maranad	1	11
69	lehtsalat	1	13
70	põõsasroos	1	7
71	vaarikasmaasikas	1	15
72	rododendron	1	6
73	viigimarjapõõsas	1	1
74	luudpõõsas	1	8
75	ohakas	1	1
76	ronimänd	1	3

77	pampel	1	11
78	pihlenelas	1	8

Lisa 7.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi

Põõsaliigid, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti. Terve Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
punane sõstar	76	2,81	0,2646	1
must sõstar	75	2,84	0,2589	2
sirel	47	3,19	0,1443	3
tikker	56	4,33	0,1265	4
kadakas	22	2,68	0,0804	5
sõstrad	17	2,11	0,0787	6
valge sõstar	36	4,55	0,0774	7
kibuvits	31	4,41	0,0687	8
sarapuu	18	3,27	0,0538	9
aroonia	25	5,24	0,0467	10
paju	22	4,86	0,0443	11
vaarikas	22	6,18	0,0348	12
karusmari	19	5,78	0,0321	13
jasmiin	14	5	0,0274	14
enelas	13	5,23	0,0243	15
roosipõõsas	9	4,77	0,0184	16
lumimari	7	4,57	0,0150	17
ebaküdoonia	8	5,25	0,0149	18
elupuu	7	4,85	0,0141	19
mustikas	6	5,16	0,0113	20
astelpaju	8	7,12	0,0110	21
mage sõstar	4	4,5	0,0087	22
kontpuu	4	4,75	0,0082	23
kuslapuu	5	6	0,0081	24
roheline sõstar	4	5,5	0,0071	25
kirss	4	5,75	0,0068	26
lumepallipuu	4	7,25	0,0054	27
toomingas	4	7,25	0,0054	28

Lisa 7.5 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi sõstra-tabel

Põõsaliigid, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti. Selles tabelis on ühtlustatud kõik sõstrad üheks sõstra kategooriaks. Terve Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
sõstrad	213	3,15	0,6628	1
tikker	75	4,70	0,1562	2
sirel	47	3,19	0,1443	3
kadakas	22	2,68	0,0804	4
kibuvits	31	4,41	0,0687	5
sarapuu	18	3,27	0,0538	6
aroonia	25	5,24	0,0467	7
paju	22	4,86	0,0443	8
vaarikas	22	6,18	0,0348	9
jasmiin	14	5	0,0274	10
enelas	13	5,23	0,0243	11
roosipõõsas	9	4,77	0,0184	12
lumimari	7	4,57	0,0150	13
ebaküdoonia	8	5,25	0,0149	14
elupuu	7	4,85	0,0141	15
mustikas	6	5,16	0,0113	16
astelpaju	8	7,12	0,0110	17
kontpuu	4	4,75	0,0082	18
kuslapuu	5	6	0,0081	19
kirss	4	5,75	0,0068	20
lumepallipuu	4	7,25	0,0054	21
toomingas	4	7,25	0,0054	22

Lisad 8. Lääne-Eesti põõsa andmete tabelid

Lisa 8.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Lääne-Eesti materjali andmestik.

NR	Põõsad	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	must sõstar	20	3,45
2	punane sõstar	16	3,56
3	sirel	16	3,5
4	tikker	15	4,66
5	kadakas	14	2,42
6	kibuvits	12	4,58
7	valge sõstar	10	3,8
8	sarapuu	9	3
9	paju	7	4,71
10	jasmiin	6	4,66
11	enelas	5	5,2
12	karusmari	5	6,2
13	vaarikas	5	6,2
14	aroonia	4	5
15	tikripõõsas	3	6
16	mage sõstar	3	4,66
17	elupuu	3	3,66
18	punasõstar	3	3,66
19	ebaküdoonia	3	5
20	mustikas	3	3,66
21	roosipõõsas	2	1,5
22	sõstrad	2	1,5
23	sarapuupõõsas	2	3
24	leedripuu	2	6,5
25	ussimari	2	5
26	arooniapõõsas	2	7
27	astelpajupõõsas	2	10,5
28	võsa	2	8
29	sõstar	2	2,5
30	paaberits	2	6,5
31	toomingas	2	6

32	pajupõõsas	2	7,5
33	vaarikapõõsas	2	8
34	astelpaju	2	5
35	kuslapuu	2	6
36	kuldvihm	1	7
37	kibuvitsapõõsas	1	10
38	jaapani enelas	1	4
39	lumepallipuu	1	9
40	viinamarjapõõsas	1	12
41	paakspuu	1	8
42	liguster	1	4
43	jõhvikas	1	2
44	murakas	1	4
45	pajud	1	3
46	toomingapõõsas	1	12
47	lumepallipõõsas	1	11
48	lodjapuu	1	9
49	pohl	1	3
50	maasikas	1	9
51	pohlapõõsas	1	8
52	sinikas	1	7
53	viigimarjapõõsas	1	1
54	sõnajalg	1	4
55	kadapõõsas	1	2
56	jugapuu	1	6
57	punasesõstrapõõsas	1	1
58	kirss	1	7
59	lumimari	1	5
60	mustad sõstrad	1	4
61	pähklipõõsas	1	8
62	vaarikad	1	5
63	rododendron	1	6
64	kreek	1	8
65	roheline sõstar	1	4
66	jõhvikapõõsas	1	9
67	lumimarjad	1	6
68	punane paju	1	10
69	mägimänd	1	7
70	näsiini	1	1

Lisa 8.2 Algandmed kogutiivse esilduvuse järgi

Põõsanimetused, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Lääne-Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
must sõstar	20	3,45	0,1705	1
kadakas	14	2,42	0,1695	2
sirel	16	3,5	0,1344	3
punane sõstar	16	3,56	0,1320	4
tikker	15	4,66	0,0945	5
sarapuu	9	3	0,0882	6
valge sõstar	10	3,8	0,0773	7
kibuvits	12	4,58	0,0770	8
paju	7	4,71	0,0436	9
roosipõõsas	2	1,5	0,0392	10
sõstrad	2	1,5	0,0392	11
jasmiin	6	4,66	0,0378	12
enelas	5	5,2	0,0282	13
elupuu	3	3,66	0,0240	14
punasõstar	3	3,66	0,0240	15
mustikas	3	3,66	0,0240	16
karusmari	5	6,2	0,0237	17
vaarikas	5	6,2	0,0237	18
aroonia	4	5	0,0235	19
sõstar	2	2,5	0,0235	20
sarapuupõõsas	2	3	0,0196	21
mage sõstar	3	4,66	0,0189	22
ebaküdoonia	3	5	0,0176	23
tikripõõsas	3	6	0,0147	24
ussimari	2	5	0,0117	25
astelpaju	2	5	0,0117	26
toomingas	2	6	0,0098	27
kuslapuu	2	6	0,0098	28
leedripuu	2	6,5	0,0090	29
paaberits	2	6,5	0,0090	30
arooniapõõsas	2	7	0,0084	31
pajupõõsas	2	7,5	0,0078	32
võsa	2	8	0,0073	33
vaarikapõõsas	2	8	0,0073	34
astelpajupõõsas	2	10,5	0,0056	35

Lisa 8.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Lääne-Eesti materjali ühtlustatud andmed.

NR	Põõsad	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	must sõstar	21	3,47
2	punane sõstar	20	3,45
3	tikker	18	4,88
4	sirel	16	3,5
5	kadakas	15	2,4
6	kibuvits	13	5
7	sarapuu	12	3,41
8	valge sõstar	10	3,8
9	paju	10	5,1
10	vaarikas	8	6,5
11	jasmiin	6	4,66
12	aroonia	6	5,66
13	enelas	5	5,2
14	karusmari	5	6,2
15	astelpaju	4	7,75
16	sõstrad	4	2
17	mage sõstar	3	4,66
18	ebaküdoonia	3	5
19	toomingas	3	8
20	elupuu	3	3,66
21	mustikas	3	3,66
22	jõhvikas	2	5,5
23	leedripuu	2	6,5
24	pohl	2	5,5
25	paaberits	2	6,5
26	roosipõõsas	2	1,5
27	ussimari	2	5
28	võsa	2	8
29	lumimari	2	5,5
30	lumepallipuu	2	10
31	kuslapuu	2	6
32	maasikas	1	9
33	jugapuu	1	6
34	murakas	1	4
35	lodjapuu	1	9

36	jaapani enelas	1	4
37	liguster	1	4
38	mägimänd	1	7
39	sõnajalg	1	4
40	näsiniin	1	1
41	paakspuu	1	8
42	roheline sõstar	1	4
43	kuldvihm	1	7
44	rododendron	1	6
45	kreek	1	8
46	punane paju	1	10
47	kirss	1	7
48	viinamarjapõõsas	1	12
49	sinikas	1	7
50	viigimarjapõõsas	1	1

Lisa 8.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi

Põõsaliigid, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Lääne-Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
kadakas	15	2,4	0,1838	1
must sõstar	21	3,47	0,1776	2
punane sõstar	20	3,45	0,1705	3
sirel	16	3,5	0,1344	4
tikker	18	4,88	0,1082	5
sarapuu	12	3,41	0,1032	6
valge sõstar	10	3,8	0,0773	7
kibuvits	13	5	0,0764	8
sõstrad	4	2	0,0588	9
paju	10	5,1	0,0576	10
roosipõõsas	2	1,5	0,0392	11
jasmiin	6	4,66	0,0378	12
vaarikas	8	6,5	0,0361	13
aroonia	6	5,66	0,0311	14
enelas	5	5,2	0,0282	15
elupuu	3	3,66	0,0240	16
mustikas	3	3,66	0,0240	17
karusmari	5	6,2	0,0237	18
mage sõstar	3	4,66	0,0189	19
ebaküdoonia	3	5	0,0176	20
astelpaju	4	7,75	0,0151	21
ussimari	2	5	0,0117	22
toomingas	3	8	0,0110	23
jõhvikas	2	5,5	0,0106	24
pohl	2	5,5	0,0106	25
lumimari	2	5,5	0,0106	26
kuslapuu	2	6	0,0098	27
leedripuu	2	6,5	0,0090	28
paaberits	2	6,5	0,0090	29
võsa	2	8	0,0073	30
lumepallipuu	2	10	0,0058	31

Lisad 9. Lõuna-Eesti põõsa andmete tabelid

Lisa 9.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Lõuna-Eesti materjali andmestik.

NR	Põõsad	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	punane sõstar	26	2,53
2	must sõstar	26	2,38
3	sirel	14	2,57
4	valge sõstar	12	4,33
5	aroonia	9	5,55
6	tikker	8	3,37
7	kibuvits	8	3,87
8	vaarikas	5	6,8
9	sõstrad	5	1,6
10	jasmiin	5	4,8
11	karusmari	5	5,2
12	paju	4	6,75
13	enelas	3	6,33
14	elupuu	3	5,33
15	tikripõõsas	3	4
16	kadakas	3	3
17	roosipõõsas	3	3,66
18	tikrid	2	6,5
19	karusmarjapõõsas	2	2,5
20	kuslapuu	2	4,5
21	roheline sõstar	2	5,5
22	pukspuu	2	7,5
23	lumimari	2	4,5
24	astelpaju	2	8
25	sarapuu	2	1,5
26	punasesõstrapõõsas	2	2,5
27	ebaküdoonia	2	6
28	viirpuu	2	8,5
29	maranad	1	11
30	tikri'	1	11
31	lodgejapuu	1	7
32	valged sõstrad	1	6
33	ungari sirel	1	8

34	jõhvikas	1	5
35	jaapani sirel	1	7
36	amuuri sirel	1	9
37	lumepall	1	2
38	mustsõstrapõõsas	1	1
39	luudpõõsas	1	8
40	nõiapuu	1	3
41	vaarikasmaasikas	1	15
42	ohakas	1	1
43	roosid	1	9
44	paaberits	1	3
45	liguster	1	13
46	kikkapuu	1	8
47	lumemarjad	1	5
48	kirsipõõsas	1	4
49	tikkeri'	1	3
50	kirss	1	6
51	kask	1	2
52	punased sõstrad	1	7
53	tikrit	1	1
54	kollane elupuu	1	11
55	mahoonia	1	9
56	pähklipuupõõsas	1	5
57	vabarna	1	6
58	kontpuu	1	4
59	marjapõõsad	1	3
60	roos	1	3
61	mustad sõstrad	1	5
62	mustikas	1	4

Lisa 9.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi

Põõsanimetused, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti. Lõuna-Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
must sõstar	26	2,38	0,3206	1
punane sõstar	26	2,53	0,3012	2
sirel	14	2,57	0,1601	3
sõstrad	5	1,6	0,0919	4
valge sõstar	12	4,33	0,0814	5
tikker	8	3,37	0,0697	6
kibuvits	8	3,87	0,0607	7
aroonia	9	5,55	0,0476	8
sarapuu	2	1,5	0,0392	9
jasmiin	5	4,8	0,0306	10
kadakas	3	3	0,0294	11
karusmari	5	5,2	0,0282	12
roosipõõsas	3	3,66	0,0240	13
karusmarjapõõsas	2	2,5	0,0235	14
punasesõstrapõõsas	2	2,5	0,0235	15
tikripõõsas	3	4	0,0220	16
vaarikas	5	6,8	0,0216	17
paju	4	6,75	0,0174	18
elupuu	3	5,33	0,0165	19
enelas	3	6,33	0,0139	20
kuslapuu	2	4,5	0,0130	21
lumimari	2	4,5	0,0130	22
roheline sõstar	2	5,5	0,0106	23
ebaküdoonia	2	6	0,0098	24
tikrid	2	6,5	0,0090	25
pukspuu	2	7,5	0,0078	26
astelpaju	2	8	0,0073	27
viirpuu	2	8,5	0,0069	28

Lisa 9.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Lõuna-Eesti materjali ühtlustatud andmed.

NR	Põõsad	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	punane sõstar	29	2,68
2	must sõstar	28	2,42
3	tikker	16	4,18
4	sirel	14	2,57
5	valge sõstar	13	4,46
6	aroonia	9	5,55
7	kibuvits	8	3,87
8	karusmari	7	4,42
9	sõstrad	6	1,83
10	vaarikas	6	6,66
11	jasmiin	5	4,8
12	roosipõõsas	5	4,6
13	paju	4	6,75
14	sarapuu	3	2,66
15	enelas	3	6,33
16	elupuu	3	5,33
17	kadakas	3	3
18	lumimari	3	4,66
19	roheline sõstar	2	5,5
20	kirss	2	5
21	astelpaju	2	8
22	viirpuu	2	8,5
23	kuslapuu	2	4,5
24	pukspuu	2	7,5
25	ebaküdoonia	2	6
26	kontpuu	1	4
27	kikkapuu	1	8
28	kask	1	2
29	mustikas	1	4
30	kollane elupuu	1	11
31	nõiapuu	1	3
32	maranad	1	11
33	ohakas	1	1
34	amuri sirel	1	9
35	paaberits	1	3

36	mahoonia	1	9
37	liguster	1	13
38	ungari sirel	1	8
39	lumepallipuu	1	2
40	vaarikasmaasikas	1	15
41	jaapani sirel	1	7
42	jõhvikas	1	5
43	lodgejapuu	1	7
44	luudpõõsas	1	8

Lisa 9.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi

Põõsaliigid, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Lõuna-Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
must sõstar	28	2,42	0,3391	1
punane sõstar	29	2,68	0,3171	2
sirel	14	2,57	0,1601	3
tikker	16	4,18	0,1123	4
sõstrad	6	1,83	0,0962	5
valge sõstar	13	4,46	0,0856	6
kibuvits	8	3,87	0,0607	7
aroonia	9	5,55	0,0476	8
karusmari	7	4,42	0,0464	9
sarapuu	3	2,66	0,0330	10
roosipõõsas	5	4,6	0,0319	11
jasmiin	5	4,8	0,0306	12
kadakas	3	3	0,0294	13
vaarikas	6	6,66	0,0264	14
lumimari	3	4,66	0,0189	15
paju	4	6,75	0,0174	16
elupuu	3	5,33	0,0165	17
enelas	3	6,33	0,0139	18
kuslapuu	2	4,5	0,0130	19
kirss	2	5	0,0117	20
roheline sõstar	2	5,5	0,0106	21
ebaküdoonia	2	6	0,0098	22
pukspuu	2	7,5	0,0078	23
astelpaju	2	8	0,0073	24
viirpuu	2	8,5	0,0069	25

Lisad 10. Põhja-Eesti *põõsa* andmete tabelid

Lisa 10.1 Algandmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Põhja-Eesti materjali andmestik.

NR	Põõsad	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	punane sõstar	27	2,48
2	must sõstar	26	2,76
3	tikker	20	3,9
4	sirel	17	3,41
5	valge sõstar	13	5,23
6	kibuvits	10	4,1
7	aroonia	10	4,7
8	paju	8	3,62
9	vaarikas	7	5,42
10	karusmari	7	6,85
11	enelas	5	4,6
12	sõstrad	4	3,25
13	kadakas	4	3,5
14	ebaküdoonia	3	5
15	jasmiin	3	6
16	kontpuu	3	5
17	murel	2	7
18	sõstrapõõsad	2	1
19	põõsaskirss	2	4
20	sarapuu	2	2,5
21	astelpaju	2	5
22	maasikas	2	8
23	näsiiniin	2	4
24	murakas	1	3
25	sõstrapõõsas	1	2
26	sarapuupõõsas	1	5
27	jugapuu	1	2
28	toomingas	1	5
29	mustikad	1	9
30	kirss	1	6
31	mustikas	1	7
32	lumepallipuu	1	7
33	mägitikker	1	12

34	tikrid	1	6
35	ananass	1	8
36	mage sõstar	1	4
37	kuldsõstar	1	4
38	võsa	1	7
39	pampel	1	11
40	lehtsalat	1	13
41	pihlenelas	1	8
42	lumemari	1	4
43	pohlad	1	8
44	lumimari	1	3
45	pojeng	1	5
46	elupuu	1	7
47	kuslapuu	1	9
48	tikripõõsas	1	4
49	kuusehekk	1	2
50	tuhkpuu	1	9
51	põõsasroos	1	7
52	vaarikavõsa	1	6
53	roheline sõstar	1	7
54	viirpuu	1	1
55	ronimänd	1	3
56	roos	1	11
57	roosipõõsas	1	6

Lisa 10.2 Algandmed kognitiivse esilduvuse järgi

Põõsanimetused, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti. Põhja-Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
punane sõstar	27	2,48	0,3200	1
must sõstar	26	2,76	0,2761	2
tikker	20	3,9	0,1508	3
sirel	17	3,41	0,1465	4
valge sõstar	13	5,23	0,0730	5
kibuvits	10	4,1	0,0717	6
paju	8	3,62	0,0649	7
aroonia	10	4,7	0,0625	8
sõstrapõõsad	2	1	0,0588	9
vaarikas	7	5,42	0,0379	10
sõstrad	4	3,25	0,0361	11
kadakas	4	3,5	0,0336	12
enelas	5	4,6	0,0319	13
karusmari	7	6,85	0,0300	14
sarapuu	2	2,5	0,0235	15
ebaküdoonia	3	5	0,0176	16
kontpuu	3	5	0,0176	17
jasmiin	3	6	0,0147	18
põõsaskirss	2	4	0,0147	19
näsiini	2	4	0,0147	20
astelpaju	2	5	0,0117	21
murel	2	7	0,0084	22
maasikas	2	8	0,0073	23

Lisa 10.3 Ühtlustatud andmed sageduse ja keskmise astaku järgi

Põhja-Eesti materjali ühtlustatud andmed.

NR	Põõsad	Sagedus (F)	Keskmine astak
1	punane sõstar	27	2,48
2	must sõstar	26	2,76
3	tikker	22	4
4	sirel	17	3,41
5	valge sõstar	13	5,23
6	kibuvits	10	4,1
7	aroonia	10	4,7
8	paju	8	3,62
9	vaarikas	8	5,5
10	sõstrad	7	2,42
11	karusmari	7	6,85
12	enelas	5	4,6
13	kadakas	4	3,5
14	sarapuu	3	3,33
15	jasmiin	3	6
16	ebaküdoonia	3	5
17	kontpuu	3	5
18	murel	2	7
19	lumimari	2	3,5
20	põõsaskirss	2	4
21	roosipõõsas	2	8,5
22	astelpaju	2	5
23	näsinin	2	4
24	maasikas	2	8
25	mustikas	2	8
26	murakas	1	3
27	mägitikker	1	12
28	kuldsõstar	1	4
29	kuslapuu	1	9
30	kirss	1	6
31	kuusehekk	1	2
32	toomingas	1	5
33	pampel	1	11
34	viirpuu	1	1
35	pihlenelas	1	8

36	elupuu	1	7
37	pohl	1	8
38	mage sõstar	1	4
39	pojeng	1	5
40	jugapuu	1	2
41	lehtsalat	1	13
42	tuhkpuu	1	9
43	lumepallipuu	1	7
44	ananass	1	8
45	põõsasroos	1	7
46	võsa	1	7
47	roheline sõstar	1	7
48	ronimänd	1	3

Lisa 10.4 Ühtlustatud andmed esilduvuse järgi

Põõsaliigid, mida nimetas vähemalt kaks keelejuhti. Põhja-Eesti materjalist.

Põõsad	Sagedus (F)	Mitmendana nimetati (mP)	Esilduvus (S)	Esilduvuse järk
punane sõstar	27	2,48	0,3200	1
must sõstar	26	2,76	0,2761	2
tikker	22	4	0,1617	3
sirel	17	3,41	0,1465	4
sõstrad	7	2,42	0,0847	5
valge sõstar	13	5,2	0,0730	6
kibuvits	10	4,1	0,0717	7
paju	8	3,6	0,0649	8
aroonia	10	4,7	0,0625	9
vaarikas	8	5,5	0,0427	10
kadakas	4	3,5	0,0336	11
enelas	5	4,6	0,0319	12
karusmari	7	6,85	0,0300	13
sarapuu	3	3,33	0,0264	14
ebaküdoonia	3	5	0,0176	15
kontpuu	3	5	0,0176	16
lumimari	2	3,5	0,0168	17
jasmiin	3	6	0,0147	18
põõsaskirss	2	4	0,0147	19
näsiniin	2	4	0,0147	20
astelpaju	2	5	0,0117	21
murel	2	7	0,0084	22
maasikas	2	8	0,0073	23
mustikas	2	8	0,0073	24
roosipõõsas	2	8,5	0,0069	25

Lisa 11. Hiiepuu kirjeldused

Sugu	Vanus	Vastus võimaliku hiiepuu liigi kohta
N	32	Ei ole minu maailmas olemas ... tean, et on ... pärn, nii juba iidamast-aadamast!
N	53	Hiiepuu ... kui üldse, siis tamm.
N	18	Ei ole midagi kuulnud ... võib-olla võiks olla maarjamaa kask.
M	19	Püha puu? Tamm tavaliselt, üksik eraldi puu kuskil.
M	47	Hiiepuu ... seda juttu ma ei usu, et tamm ainult ... igal inimesel on oma puu, kelle juures vahel käid, võtad ümbert kinni, lased kõik selle jama välja ... kui peaks nimetama, siis mänd, ma olen põline kõplane.
M	27	Jah, on olemas, aga nende maagiasse ei usu ... tammed, paju ... nende olemusega seotud, kujuga, väänlevad ... ja harilikult lagendikul, künka otsas. Näiteks Paluküla hiiemägi Raplas.
M	39	Tammed ja pärnad. Need on tugevad ja energeetiliselt võimsad.
M	43	Pärimusega seotud, ohvripuud. Lehtpuud, tamm ja pärn. Põlispuid.
N	92	Tamm, ma arvan. Väga vana. Ei ole näinud kunagi.
N	25	Suur, hall, kõrge, lehtede asemel on vatjad tupsukesed, liiki ei tea.
N	54	Olen kuulnud, hiiepuuks nimetaks tamme. Minu kodus kasvab kaks suurt tamme. Ja lapsepõlvest ka tamm oluline.
N	67	Pärn, ta on suur, võib muidugi ka väiksem olla. Inimesed oskavad kasutada neid õisi, teed teha neist. Tammest saab ka terviseasju, aga pärn on parem.
M	56	Hiiepuu on olemas, lehtpuu, välja näeb nagu tamm, õrnemad lehed. Eraldi liik, krooni poolest tamm, mõne teise puu liik, ei oska öelda ... aga ei ole kaseline nagu maarjakask.
N	25	Hiiepuud? Nad on võimsad, targad, aukartust äratavad. Olemuselt iidsed, ei pea olema väliselt. Tamm, vana ja jändrik. Kui ma mõtlen, siis võib olla iga puu. Metsõunapuu näiteks.
M	33	Hiiepuu? Ei ole kuulnud.
N	80	Pärn, tamm. Mälestatakse inimeste hingi. Pühad puud. Mälestuskohad, mida peaks hoidma ja kaitsma ja lugu pidama.
M	60	Tamm loomulikult, muud ei teagi. Mu ema teaks, aga mina ei tea. Võimas, tugev, vastupidav, eluiga pikk – tegelikult polegi, suhteliselt kõige vanem, harali oksad, kultuuripuuks valitud.
N	78	Tammed, teisi ei tea. Püha puu, nõu saadi ja abi paluti. Selg vastu tüve oma tammel, hea olla. Ega palju neist ei räägitud, hävitati. Pöides väetisega.
M	16	Püha koht, tammed, haavad. Suured, vanad. Lagedamal, üksik, paistab silma.
N	17	Kuulnud olen, aga ei oska öelda.
M	75	Vana, haruline, jäme, osaliselt kuivanud okstega, põhiliselt tamm. Ka mänd võib olla. Minu kodu lähedal on kaks looduskaitsealust tamme. Ja üle tee kaks kena jämedat mändi.
M	39	Hiiepuu? Reeglina tamm, suur ja võimas.
N	31	Hiiepuu ... ei tea midagi.
N	54	Tavaliselt on see suur tammepuu, või siis pärnapuu. Paliveres on vist jalakas, või remmelgas? Elanud vanaks. Üksik puu. Aga tegelikult on see ka puude grupp, koosneb mitmetest puudest. Hiiepuu võib olla ükskõik mis liigist, aga see on puu, mille juurde minnakse oma muredega.

N	62	Tamm, Haapsalu pajud, sellised hallikad promenaadil. Palju koos. Võiks ka kuused olla, neist saab tuge. Pihlakas ka, koduvärvas on mul üks.
N	18	Tamm, künnapuu. Palivere künnapuu, vinge puu, madal, kühmlik, tüvi kõver, jämedad oksad. Tüvi võib olla tühi. Üle 700 aasta vana kindlasti. Puu on elusolend. Aastaringide pealt näeb ajalugu.
M	19	Kodukohas on mingi eriti vana, suht räämas, väike ja madal
M	44	Kujutan ette, et hiis on eestlaste pühamu, aukartust äratav, majesteetlikud puud, ei sobiks sarapuu, võiks olla mänd, tamm, tekitab suursuguse tunde, kuused, lepp – toredad puud, aga ei tekita tunnet. Suured haavad võivad olla hiiepuud. Need puud on inimkonna religioossusega seotud, naturaalsed aga võrdub suure ja võimsa asjaga, saad aru, et oled pisike mutrike.
N	42	Suur ja jõuline puu. Tammepuud tavaliselt. Väga vana. Paliveres on üks, tamm või pärn.
M	59	Hiiepuu – pärn või tamm kindlalt. Iidne ja vana.
M	63	Hiis on vana, iidne, suurte traditsioonidega seotud. Esikohal tamm, metsatüüp. Siiani vähesed. Suure elueaga, suurima positiivse energiaga. Inimesed ammutavad neist energiat. Juba kauged esivanemad teadsid seda, tammikud, kus käidi loitsimas, tulevikku küsimas.
M	69	On hiietammikud, taaratammikud, aga hiiepuuna loetakse ka pärna ja hiiepuu võib olla ka seotud toonelaga, meile veidi mõistatusiku asjaga, kuhu me peale surma jõuame või mis on unenägudes olemas. Ugridele püha puu, austust vääriv. Hiies saadakse hingeliselt puhtamaks. Kaugete esivanemate vaimudega kohtuda. Tuuakse ande hiie austamiseks, punaseid paelu näiteks.
M	26	Tamm, ma arvan. Aga kas peab olema ... kokkuleppeline, kuskil on suur puu, lohk või auk sees, suur, vana ja eraldatud, siis see on.
N	22	Pärn ja tamm, vist. Vanad, suured, kuidagi väljapaistvad ümberringi pole teisi, eraldiseisev.
N	60	Hiiepuu peab olema väga vana, metsapuude seas teistest mõjusam, tugeva võraga. Võib olla mänd, võib olla tamm.
N	32	Tammepuu.
N	18	Ei tea.
N	18	Ei tea.
N	49	Tegelikult pärnapuud, tammed. Puu, mis kaua kestab, sellepärast ongi need. Lepp hävineb kiiresti. Pärn õitseb, tammel tõrud. Saar pole suursugune. Lootus ikka, et see puu elab kaua, üle põlve.
M	56	Eestis üks 56-st tammepuu liigist, enne ristiisku olemas. Põlispuud, hetkel uusi pole juurde istutatud ju.
N	69	Tamm. Eestis tamm, muud ei kujuta ettegi. Võimas puu.
M	16	See pole ju sort ... midagi traditsioonilist, esivanematega seotud. „Hiiepuu lävel“ ... millelegi toetuma... Täpselt ei tea.
M	17	Siuke puu on olemas üldse? Ei tea ... Mingi suur puu? Hiie: hiid > suur puu. Lehtpuu, väikesed lehed, nagu kasel, leinakase moodi oksad. Ümbermõõdult suur.
M	17	Hiiepuu? Lehtpuu vist. Ei tea ühtegi.
M	17	Suur, püha. Tamm.
M	50	Kuulnud olen, aga ... Lehtpuu ilmselt.
M	33	Vana põlispuu, eesti mingid usupuud, vana usk. Tammed, sest pikaealine puu. Mänd näiteks murdub kergesti.
M	29	Tamm, suur, jässakas, vana.

M	73	Tavaliselt tammikud, tamm. Aga võib olla pärn. Mälestuspuud, kui kedagi ära saadetakse, siis tehakse rist, männi sisse. Vahel istutatakse ka puu. lahkunu teeotsa.
N	28	Pärn, iga pärn võib olla.
M	67	Ei oska öelda, ei ole kuulnud.
N	53	Ei tea. Põõsaspuu?
N	23	Olen kuulnud küll midagi. Haljas? Okkaline mingisugune.
M	28	Võiks olla nagu midagi ürgset, ei saa öelda, et peaks olema kindel puu. Igale inimeste grupile erinev, mis just talle armas. Tamm võiks olla, inimesed panevad oma hoovidesse neid kasvama. Aga ei pruugi kõigile olla ... kastan on mõnel kodunurgas.
N	50	Pettai või tamm, suur, eakas. Tean, et kuskil maailmas on, täpselt ei tea.
N	33	Ei tea.
M	17	Lehtpuu, võiks olla roheline, paljude okstega. Liiki ei tea.
M	16	Igihaljas puu. Okkad-asjad on tollel. Kui kasvab Eestis, siis mitte väga kõrge ega jäme, ilmastikukindel. Ei tea liiki.
N	16	Ei tea.
N	65	Vana, suur, jäme tamm. Aga samas ka kuused võivad olla, nood on palju iidsemad. Mets on hooldamata, keegi ei sega seda, raulik. Suured kivid seal all, sammaldunud. Vanad metsad, puutumatud. Rohkem kuused, pimedam. Mõned jalgrajad, kuid mitte autoteid.
N	53	Klassikaliselt tamm. Pärnad, peab olema suur, jäme, kõrge, eakas. Teaduslikult ainult tamme- või pärnamets, püha puu. Täheendusega, ei tohi puutada.
M	60	Tamm, suur, jäme.
N	59	Tavaliselt suured, sirged, mastipuud. Hirs [palk] ikka tugev puu, tamm, kuusk ka, männid ei kasva hiiepuuks, kõiv kõdanes är.
N	43	Ei tea.
N	29	Ei tea.
M	62	Ei tea.
M	55	Kasvab hiites, tamm näiteks.
M	33	Ei tea.
N	24	Tamm. Suur, vana, tugev, mitte veel ära surnud puu. Teistest puudest eraldi, lagendik ümber, õõnsused sees, haruline. Võib olla ka vaher. Mänd on liiga kitsas ja peenike ja kuiv. Värskus peab sees olema, lehtedes tamm
M	17	Kasesarnane, laiade okstega, kergelt kaldus, peenikese tüvega, tilgakujulised lehed. Muistsed eestlased käisid hiites palvetamas.
M	17	Suur, okkaline, marjadega. Liiki ei tea.
N	16	Suur, vana, lehed tihedalt, pole hõre, suure tüvega lehtpuu. Tamm, pärn.
N	16	Olen kuulnud – pikk, ei ole põõsas, tavalised lehed (joonistab sõrmega ovaalse lehe kuju), peenikene. Liiki ei tea.
N	43	Tamm, ainult tamm. Rakvere linnas on ka vaher vallikraavis tegelikult. Jäme, mitme võraline, näha, et koore peal on hiiemärke. Selline „Tammetõru seikluste“ tamm.
M	57	Vana, suur, jäme, kõrge. Tamm, meie kliimas.
N	49	Tamm, pärn. Ise arvan, et mänd, kui ta kasvab, siis alumised oksad kuivavad ära, nagu inimene, aga armid jäävad koore alla, seda teavad kõik, kes on

		oksakoha peale sattunud saagima. Lisaks vaigulõhn. Mina olen männiusku.
M	42	Põlispuu. Ei oska kindlalt liiki öelda, ei mõtle välja ka.
N	31	Tamm. Püha, eakas, tähendab inimestele hingerahu, käidi rahu otsimas, energiat laadimas. Jäme, suur, võimas võra.
M	45	Pärn. Ei teagi miks.
M	30	Mulle meeldib mänd, männimets. Hiiendusest ei ole aru saanud, ei huvita.
M	72	Tamm, suur ja võimas.
N	67	Tamm, pärn, peab olema vana, suur, võimas. Kasvavad ainult teatud kohtades. Peetakse pühadeks kohtadeks.
N	89	Tammed, pärnad. Hiiepärnad. Tamme tamm. Vägev! Lai, läbimõõt 10-15 meetrit. Iga puud võib pidada pühaks. Eriskummalised kased. Põlised puud. Ei tohiks põletada! Võib-olla ainult kommunistid põletavad ...
M	23	Roheline, okastega, 6-7 meetri kõrgune, kuuse laiune, aga mitte kuusk
N	57	Mänd, alumised oksad on ära laasunud. Kõrgus selline, et kui all seista, siis ei saa aru, et tuul on, aga latv kõigub tuule käes.
N	52	Tamm.
N	54	Tamm. Suur, haruline, krobelse koorega. Ei ole kindel, kas veel mingi liik.
M	31	Tamm. Suur puu.
M	54	Tamm.
N	73	Tamm.
N	37	Lehtpuu. Sarnane kahele puule, natuke ühte ja natuke teist. Mitte väga suur, väiksem, pihlaka sarnane, aga kase lehtedega.
N	17	Lehtpuu. Rohkem ei tea
M	18	Tamm, tamme hiied. Seal käidi ohverdamas.
N	24	Ükskõik mis liiki. Peab olema vana ja teatud kohas, hiie paigas. Hiie pihlakas on ka muide. Vähemalt sada aastat vana.
N	65	Tammikumoodi. Suured tammed, lehtpuud. Mänd oli kodukohas künka peal, kolmekesti ei saanud ka ümbert kinni võetud. Üle 100 aasta vana. Porkunis, üksik ja künka peal.
M	25	Tamm. Vana-vana, suur ja massiivne. Tamme tarkus ...
M	63	Tamm, tavaliselt meil. Moodustavad salusid. Haapsalu kandis veel peaks olema. Traditsiooniline.
N	42	Tamm. Võiks olla ka pihlakas. Jäme, korralik ja elukogenud puu, mitte mingi pisike vits, mis õpib ametit. Unistuste pihlakas.
M	55	Tammed, pärnad, kased ja toomingas. Võib olla ka okaspuu, aga ülekaalus lehtpuu. Peaks olema vähemalt 100 aastat vana, võib olla et haruline, huvitava kujuga, kõverikud.
M	42	Peaks olema võimas, teistest eraldi. Ise pooldaks tamme. Ebavere mets on näiteks väljapaistev koht, mäe otsas.
M	43	Mis tähendab hiiepuu? Ei tea. Tammikuid loetakse hiiteks muidu
M	25	Ei ole kuulnudki!

Lisa 12. Metsakirjeldused

Sugu	Vanus	Vastus küsimusele „Mis on mets? “.
N	32	Suur ja rahulik.
N	53	Mets on ilus, üks ütle mata mõnus paik, kus on mõnus olla. Seal on see vaikus, saab sellest argipäeva saginast ära, rahulik ... käid, vaatad, puud, põõsad, linnud, loomad, lilled – suvel põllulilled! Tütar ütleb, et olen hull, kui autoga sõidame ja ütlen, et pea kinni, ma tahan teeäärast lilli korjata ... ütleb, et umbrohud! Nii ilusad ju! Sinililled on metsas ja ülased, kogu maa on kaetud kevadel.
N	18	Mets on suur ala, kus kasvavad ülekaalus taimed ja loomad, loomade elupaik.
M	19	Mets on erinevate liikide kooslus, kus kasvavad erinevad puud.
M	47	Mets on loomulik asi. Sama loomulik kui meri meile.
M	27	Mets on palju puid, kust läbi ei näe. Mets on loomade elupaik. Mets on puude ja põõsaste kooslus.
M	39	Kõrghaljastusega ala, huumuskihiga maakoos, mis on kaetud kõrgete taimedega. Koht, kus kasvavad puud.
M	43	Mets on palju puid koos, üle kolme puu.
N	92	Kus on palju puid, kasvavad kõrvuti. On segamets, kaasik, männik, kuusik, kadastik, lepik.
N	25	Mets on palju puid ja põõsaid ja loomi, seeni, samblaid, linde, mustikaid, pohli, jõhvikaid.
N	54	Mets on see koht, kus on hästi palju puid.
N	67	Mets on see kui on ikka puud ja põõsad ja metsas võivad olla marjad, mida korjata, pohlad, mustikad, jõhvikad. Okaspuud ja lehtpuud.
M	56	Mets on, öeldakse, inimestele kopsud, puhastab õhku.
N	25	Mets on kodu, mets on puude, põõsaste ja loomade elupaik.
M	33	Mets on loodus. Puud, põõsad, taimed, loomad, linnud, putukad, ussid, sammal, värske õhk, vaikus.
N	80	Mets on puude kogum. Mets on vaese mehe kasukas.
M	60	Puude ja põõsaste kooslus, seenelkäämise koht, metsloomade elupaik ... tegelikult ei ole, metsas elab vähe loomi, pigem nad elavad roostikes, põõsastes, noorendikel, see pole mets, nad ainult varjavad end metsas, ei maga seal, ei metssiga, ei kits, padrikus elavad pigem.
N	78	Puude kogumik, aga teine tähendus on ikka ka ...
M	16	Puud, põõsad, rohi, loomad, taimed. Metsik, vaikne, liigirikas.
N	17	Taimed ja puud. Elupaik loomadele.
M	75	Kolm puud. Üks pole, kaks ka mitte.
M	39	Mets on rohkem kui kaks puud.
N	31	Seal, kus tehakse puid. Metsas kasvavad puud. Jalutatakse.
N	54	Puud, pikemad kui inimene, ühe koha peal, päris palju koos.
N	62	Mets on kui on puud, loomad, sipelgad, ussikesed, põrnikad, liblikad, huvitavaid taimi, kivikesi, puujuured, männiokkad, käbid.
N	18	Mets on see, kus on palju puid. Ökosüsteem. Puud, põõsad, loomad. Looduslikult vanem. Istutatud on liigivaesem.

M	19	Puude kogum, suur maa-ala puid ja põõsaid.
M	44	Mets on see, kus on puud. Kasvavad.
N	42	Looduslik kooslus, erinevatest taimedest, puudest, põõsastest, loomadest, lindudest, putukatest.
M	59	Seal, kus palju puid on.
M	63	Mets on kõrghaljastuse tüüp, koosneb puudest, põõsastest, alustaimestikust, faunast ja floorast.
M	69	Mets on puude kogum.
M	26	Mets on looduslik ökosüsteem, kus elavad loomad, taimed kooskõlas üksteisega.
N	22	Mets on keskkond, kus on looduslik taimkate, puud ja põõsad. Pole loodud tehnikult, on marju, seeni, loomi. Hea rahulik olla.
N	60	Puude kogum, suur puude kogum, kus kasvavad erinevad puuliigid.
N	32	Mets on puude salu, marjakoht, küttepuudekoht, seenekoht, jalutamisekoht, puhkekoht, turbakoht.
N	18	Mets on seal, kus on palju puid. On rinded, põõsad, marjad, sammal. Elukoht metsloomadele.
N	18	Looduse osa, puud, loomad, elustik koos.
N	49	Mets on puud, põõsad. Alustaimed, kooslus, taimede liikide kooslus, loomad, linnud, seened, bakterid, huumus.
M	56	Mets. Puude kasvamise koht, põõsaste ka.
N	69	Mets on elukeskkond loomadele, taimedele, koht, kus saab tarbida marju, puitu, ilu.
M	16	Mets on, kus on rohkem puid, nii, et välja ei näe, tühja ala ei näe ikka 300–400 meetrit.
M	17	Mets on see, kus kasvavad puud, seened, loomad, asub kõige rohkem elusorganisme, rohelist palju, väga vaikne, elutsüklil töötab kõige paremini.
M	17	Mets on seal, kus kasvavad puud, loomadele koduks. Mets annab hapnikku, koduks samblaliikidele, marjadele-seentele.
M	17	Mets on, kus on palju puid.
M	50	Kokkuvõttes annab meile ja taimedele hapnikku. Loodus.
M	33	Mets on ühel maa-alal mingi hulk puid. Suurem kasvavate puude kogum.
M	29	Puude kooslus, iseloomulikud taimerinded, erinevad rinded, metsloomade elupaik.
M	73	Puukooslus, lehtmets, segamets, pedastik, männik, kuusemets.
N	28	See on see, kus on taimestikud koos, kus loomad elavad.
M	67	Mets on see, kus kütet saia', kus on maja, seene, palki saia', loomad omma.
N	53	Mets on nisuke maa-ala, kus kasvavad okas- ja lehtpuud.
N	23	Mets on ala, kus kasvavad puud, taimestik, loomsatik. Marju saab, seeni, küttepuid.
M	28	Koosneb erinevatest gruppidest. Alustaimed, põõsastik, alusmets ja pärismets. Koosneb erinevatest puuliikidest ja puistutest. Eri pinnavormid, eri vanusegrupid.
N	50	Mets on puud, seened, marjad, värske õhk, samblad, samblikud, loomad, linnulaul.

N	33	Mets on looduse osa, hea koht jalutamiseks, mõtisklemiseks, metsateoks, metsa tuleb ka koristada, suvel aiamaal ja talvel metsas – annab hea enesetunde ka. Kodumets on liigirikas, palju mida vaadata ja jälgida. Eri puud, segamets ... Kasemahl ja vahtramahl, seenel hea käia – on palju metsas, mida ei kasutata, võiks rohkem. Metsas on elu.
M	17	Puude kogum. Ala, kus on puud.
M	16	Mets on erinevatest puudest, põdsastest, samblikest, seentest koosnev kogum.
N	16	Mets on kooslus, kus on taimed, samblikud, pesitsevad loomad-linnud, seened-marjad.
N	65	Mets on, kuhu saab minna. Värske õhk, metsalõhn, marjul-seenel käia, saunavihtasid teha, talvel suusatada, okste päält lund alla raputada, suvel rattaga sõita, matkarajad, pärast vihma mõnus jalutada, vihmasabin, linde kuulata, rähni toksimist näha. Üksi ei taha metsas kõndida, ega pimedas, kardan ootamatlt suuri loomi – hundid-karud. Küttepuid saab metsas teha, metsa hooldada, istutada juurde, seemneid, taimekesi.
N	53	Mets on koht, kus kõrghaljastuse moodustavad puud, varjud, sammal pinnakatteks.
M	60	Loodus, puud, põdsad.
N	59	Mets on mets, kus kasuse suurõ' puu' ja väiksed puud ehk võsa.
N	43	See, kus kasvavad puud. Suured puud. Elavad loomad. Taimed, saab marju, seeni.
N	29	Mets on maa-ala, kus kasvab palju erinevaid puid, marju, loomi on seal palju.
M	62	Raha-allikas, kellel teda on.
M	55	Puudekooslus.
M	33	Mets on mets.
N	24	Kui palju puid kasvab koos, ühes kohas, suurem kui võsa, suurem ja tihedamalt koos.
M	17	Mets on koht, kus loodus on inimese poolt rikkumata kujul.
M	17	Mets on koht, kus elavad loomad ja taimed, kus on palju puid.
N	16	Mets on koht, kus on puud, palju puid, aga ka metsataimed, metsamaastik.
N	16	Mets on ... kus elavad elusorganismid, taimed!
N	43	Puude ja põdsastega kaetud ala, erinevad rinded. Aluskattetaimed, vahepealne rinne, ladvarinne.
M	57	Mets on mingi tervik, alusmets, kõrgmets, taimed, loomad. Pinnavormid, jõed, järved, ojad.
N	49	Rohkem kui kolm puud. See mõiste ongi imelik, kust kohast algab üldse mets?
M	42	Mets on selline maa-ala, kus kasvavad puud.
N	31	Puude kogum.
M	45	Mets on suur hulk puid koos põdsaste ja taimedega, pluss fauna.
M	30	Mets on koht, kuhu minna, ringi käia, vaadata, puhata, trenni teha, perega aega veeta, marju korjata, vigureid otsida, jõulute ajal, kevadel ka. Tähtis koht! Olen maailmas käinud ja selliseid kohti on vähe, ka Euroopas.
M	72	Puude kogum.

N	67	Puude kasvamise koht, palju puid. Küttepuude saamise koht.
N	89	Palju puid, 1-2-3 ja palju-palju! Kaasikud, pärnikud, kuusikud ...
M	23	Mets on see, kus puud kasvavad. Kogumik puid. Loomad elavad seal.
N	57	Mets – rohkem puid, ilma radadeta, mitte park, tiheldalt koos.
N	52	Seal, kus on puud ja põõsad, alusmets.
N	54	Kus on puud, puudesalu.
M	31	Mets on puud ja põõsad.
M	54	Osa loodusest.
N	73	Seal, kus puud kasvavad.
N	37	Mets on elukoht loomadele, saab toorainet, millest midagi teha. Eluks vajalik.
N	17	Mets on ökosüsteemi osa, kust tuleb nii puitu kui ka hapnikku, mida puud toodavad. Elupaik loomadele.
M	18	Mets on puude kogum, kus kasvavad erinevad puude liigid, nt kuusemets. Oma ökosüsteem, tähtis looduslik tasakaal.
N	24	Mets on ala, vähemalt pool hektarit, kus on esindatud vähemalt üht liiki puud, seal on ka võsa.
N	65	Mets on kuuse-, kase-, segamets, tammikud, männikud, lepamets.
M	25	Mets on koht, kus on rohkem kui 70 puud = väike mets.
M	63	Mets on looduses kasvav puude kogum. Koos oma all-üksustega. Samblikud, lilled, põõsad, sõnajalgtaimed, marjad, seemed. Looduslik üksus.
N	42	Puude kodu.
M	55	Mets on puude ja põõsaste kooslus, suhteliselt suurel maa-alal, kus inimtegevust korrastamise mõttes ei ole. Ei ole park.
M	42	Kooslus.
M	43	Puude kogum
M	25	Mets on üks looduse osa, kus kasvab taimestik ning loomad elavad. Puhastab õhku.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,
Kristel Algvere (sünd. 10.05.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

**Puu- ja põõsakategooria, hiiepuu võimaliku liigi
ja metsa kirjeldused tänapäeva eesti keeles,**

mille juhendaja on professor Urmas Sutrop,

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus,
20.05.2014